

Heyder Omer

Osman Sebrî

1905 – 1993

Helbestvan û nivîsevan

Heyder Omer.

Osman Sebrî. Helbestvan û nivîsevan.

Çapa yekem: Çapxaneya EVRA . Berlin / Almanya.2004.

Çapa duwem: Weşanên dezgeya Semakurd.Çapxaneya Yad . Silêmanî 2006.

Naverok

Diyarî

Pêşgotin

Serdema O.Sebrî

Jiyana rêzanî, civakî û rewşenbîrî di navbera şoreşên her du Şêxan de.
Jiyana rêzanî û civakî ya Jêrxetê.
Jiyana wêjeyî û rewşenbîrî ya Jêrxetê.

Birrê yekem: Dîroka kesayetî:

Kurtejiyana O . Sebrî.

Berhemên O . Sebrî:

1. Dîrok.
2. Erdnîgarî.
3. Ziman.
4. Helbest.
5. Serpêhatî û çîrok:
 - Çîrokên dilêrî û camêriyê.
 - Çîrokên xiniziyê.
 - Çîrokên xerafetan.
 - Çîrokên lehengiyê.
6. Gotar.

Birrê duwem: Wêje ya O . Sebrî:

Kesayetî ya O.Sebrî.

Ramana O.Sebrî û babetên wêje ya wî.

Birrê sêyem: Wêjevaniya O.Sebrî.

Aloziyên nirxandina hunerî.

Helbestvanî.

Çîroknivîsîn.

Gotarnivîsîn.

Paşgotin û encam.

Sê berhemên O.Sebrî:

Ho xort. (Helbest)

Agirî. (Gotar)

Lî goristanek Amedê. (Çîrok)

Jêder, çavkanî û pirtûkên alîkar.

Diyarî

Ev xebat ji bo sedsaliya O. Sebrî diyarî ye.

Heyder Omer

Pêşgotin

Gava ez li pêş mirovên, ku di dîroka gelê me yê bîndest û bextreş de gewre ne, radiwestim, û dixwazim gotinekê der mafên wan de bêjim, hîngê hem tirsek û hem jî rêzek min digrin, û dudilî dikin, ka bêjim an na.

Sedema vê yekê ew e, ku civaka me, heya îro jî, sînoren rêzgirtina pêşiyên nenasîye. Pêşiyên me her tim serê rastiyê di destên wan de ye, hemû gotin û tiştên wan kirine, ne tenê rast in, belê rêbazên herhe ne jî, divê mirov li pêş wan destbest raweste; ango di heyam û çerxê wan de bijî, û dem û dewrana dinyayê ji bîra bike.

Her mirovê ji vê çarçewê derkeve, wê bête kevirkirin, û bibe erk û mebesta zimandirêjyên erzan, bêyî ewana bizanibin ku aşkerekirina kêmasî û şaşiyên wan pêşiyên tiştêkî ji rûmeta wan kê nake, blê hîn wê rûmetê zêde dike, ji ber ku lêgerînên zanistî çirûskên, ku wan rêzdarên di zanîn û jiyane de pêxistibûn, geştir dikin.

Sedemeke din jî bi taybetî li gel O. Sebrî girêdayî bû. Ji ber ku ev mirov, dîsan heya îro, di civaka me de, bûye qurbana du nerînan cuda; her du jî, ji ber rîka xwediyên, ji sînoren zanistî bi der ketine.

Nerînek weha diçe, ku ew mirov her tim li rastiyê bû, hemû gotin û kirên wî di bizava rêzanî û wêjeyî de rast û durist bûn, lewre jî rexne û rexnekirin nikarin nêzî wî bibin. Nerîna din jî tersî vê diçe, û hemû postîvên (erênî) gotin û kirên wî ji bîra dike, tariyê dikşîne ser wan, û pîlê dide ser şaşiyên wî, û wan mezin dike.

Her du nerînan jî, bê hemd, ji hêlekê de ewî ji sînoren mirovekî bi der dixin, û ji bîra dikin, ku mirov; her mirovek, ji şaşiyên ne şuştî ye, û ji hêla din de kê caran xwe nêzî warê wî yê wêjeyanî dikin, eger hin caran bikin jî, nerîna wan dîla helwesta wan dimîne.

Evan her du sedeman ez xistinbûme bin siha saweke mezin. Û li milê din, her mirovek bi dilsojî dixebite, û li gel wê xebatê dilsoz dimîne, nikarin rêza wî negrim. Ev her du curehest(tirs û rêzgirtin) jî dikarin lêgervanan ji rê bêxin, û lêgerînan ji sînoren zanistiyê dûr bikin.

Lê gava min O. Sebrî xwend, li berhemên wî hûr bûm, min alîkariyeke mezin ji wî wergirt, ku ew tirs ji dilê min bi der xist, û ew rêz jî ji warê hestewerî kişande warê hişmend. Pêre jî ew dudiliya paşkêş ji pêş min avêt.

O. Sebrî di gotarekê de dibêje: ***“Mafîr em bav û diyên xwe ên mirî bin ax dikin, divê em bi ramanên mirî negirin, û wan jî bin ax bikin. Ji bo kesên xweş ne raste bi ramanên mirî bigirin. Rahîştina ramanên mirî bê ku me bikuje, bi kêrî me nayê”***.

Ji ber vê yekê min dest bi karê xwe kir, mebesta min ew e, ku ez bi awakî zanistî û berpirsiyar wêje ya wî bixwînim, vekolim, û li huneriya wê bigerim. Lewre jî warê wî yê partîzanî nebûye kar û barê vê xebata min.

Berî pêşî, min gotarek, bi boneya bîranîna 93 saliya wî, nivisand. Sernavê wê “ Helbestvaniya O. Sebrî “ bû. Ev gotar sala 1998ê, li Şamê, li mala wî hate xwendin, û di kovara “ PIRS” hejmar 13 de hate weşandin. Di dû re min ew firehtir kir, û di sêminarê, ku roja 13 . 01 . 2001 ji bo 96 saliya wî li bajarê BAD SALZUFLEN (Elmanya) hatibû li darxistin, min ew xwend, û di kovara “PÊNÛS” hejmar 8, di bin sernavê “O. Sebrî wek helbestvan û ramanbîr” de hate weşandin.

Ji wê rojê de meraqa têrkirina vê babetê di dilê min de mezin bû, û ez ber bi civandina jêderan de têvedam.

Ev karê min ji destpêkekê û sê birran pêk hatî ye. Berî pêşî min serdema O. Sebrî peland, û li goreyî cihên jiyana wî û kartêkerên wê, min ew serdem kire du beş. Di beşê yekem de min berxwe da, ku bûyer û bizavên rêzanî û rewşenbîrî, ku li Kurdistanê di navbera şoreşên her du Şêxan de (Şêx Ûbeydulah Nehrî û Şêx Seîdê Pîran. 1880 – 1925) qewimîne, bînim bîrên xwendevanan, û di beşê duwem de ez li nik rewşa rêzanî, civakî, wêjeyî û rewşenbîrî li Jêrxetê rawestiyam, û diyardeyên wê ta dawiya çerxê bîstê diyar kirin.

Piştî wê, min karê xwe li ser sê birran parve kir. Dîroka Kesayetî ya O . Sebrî para birrê yekem bû, ku ez li nik jiyana wî rawestiyam, û qunaxên wê, li goreyî jêderên ku di destên min de hene, diyar kirin, di dû re jî min berhemên wî bi kurtenerînekê dane nasîn, ta hate xuyakirin ku O. Sebrî para xwe xistiye gelek warên nivîsîne. Min çapên dîwanên wî diyarkirin, û çîrokên wî jî li goreyî naveroka wan, ji hevudu cuda kirin, û dawî min gotarên wî dane nasîn. Hêjayî gotinê ez bêjim keda min di vî warê de tenê civandin , berhevkerin û danasîn bû.

Wêjeya O . Sebrî barê birrê duwem bû. Li destpêkê min hewilda, ku kesayetî ya wî nas bikim, ji ber ku kesayetî ya her wêjevanekî bandûreke mezin li ser wî heye, ne tenê cureyê ramana wî, belê şeweyê derbirina wî jî bi şopên xwe direngîne. Weh ez gîhame wê boçûnê, ku O . Sebrî di bingeha heşê xwe de ji bandûra rêzana eşîrtî û fewdal rizgar nebûbû, belê pêdiviyên wê pirîcar serên helwestên wî badidan, lê nikarîbûn ewî her tim dilê buhêrekê bihêlin, lewre jî ramana wî doza hemdemiyê li civakê dike. Her weha di vê navberê re ez li nik girîngtirîn babetên wêjeya wî jî rawestiyam.

Gava ez çûme birrê sêyem, beriya ez huneriya wêje ya O. Sebrî vekolim, min berxweda ku pêşiya xwe bipelînim, ka tiştêk nêzî babeta min, li ba hevkar û wêjevanên Jêrxetê heye. Weha min gelek jêder nerîn, û li ba gelek min ev warê nîrxandinê, bi gelemperî, û O. Sebrî, bi taybetî, peland, lê mixabin nivîs û rayên ku di destên min de peyda bûne ez tî hêştim, û nikarî bersivên, ku lê digirim, bidana. Lewre bi tenê, û bê alîkaran derbazbûm hundir wêjevaniya O. Sebrî.

Min ew li ser sê beşan parve kir. Pêşî min li helbesta wî nerî, û bingeha wê vekola. Alavên derbirinê, şeweyê axiftinê û awayê avakirina helbesta O . Sebrî ji çarçewa rêbazê kilasîk bi der neketine, lê hinek helbestên wî bi giraniya mercên wî rêbazê hunerî hestedar bûne, û li hember hêza kêşê û rêzbandê milxar nema ne, belê bi meraq xwe nêzî hulma hestewerî kirine, û pê re jî awaza wan piçekê nerm bûye, û bergeha, ku rêbazê kilasîk di navbera peveka helbestî û ya hestewerî de dirêj dike, hinekê kurt kirine. Lê nivisandina wan di nivê temenê wî yê wêjeyî de, û dubarekirina wê bizavê didine xuyakirin, ku ew bi vê helewstê ne bawer bû ye.

Çîroka O. Sebrî para beşê duwem bû . Min gelek çîrokên wî xwendin û vekolan, û hêmanên hunera vî celebê tore di wan de peland, ta ji min ve diyar bû, ku çîrokbêjî (xeberdan, serd) di çîrokên wî de hêmanê serkewtî û destlat e, û gelek hêmanên din birîndar in, pê re jî avahiya çîrokê jihevketî xuya dibe, û tevna wê ji gurd dikefe, nemaze jî pirrên wana, an bê hevpeyvîn in, an jî ev hêman di wan de gelekî kême. Bi baweriya min ev diyarde rûçîkekî kesayetî ya

nivîsevanê me diyar dike. Lê xalekek berbiçav xwe li vir diyar dike, ew jî ev e, ku pirrên çîrokên O.Sebrî civandî ne, ne aferînî ne.

Di beşê sêyem de min gotara O . Sebrî xwend, pîlan û avahiya wê vekola, û hêmanên pilana vî celebê wêje peland, ta hate diyarkirin ku pirrê gotarên wî ji hêla naverokê de ramanîn e, û ji hêla şêwe û pîlanê de jî zanistî e, û gelekî kêm xwe nêzî gotara wêjeyî kirî ye. Li dawiya vî beşî, min gotara AGIRÎ, ku serkewt-tirîn gotara wêjeyî ya wî dibînim, bi awakî fireh vekola.

Dawî. Evê lêkolîna min ez gîhandim hinek encaman, ku cîgehê O.Sebrî, wek helbestvan û nivîsevan, di rêveçûna wêje ya kurdî de diyar dikin. Ev encaman para paşgotina lêkolînê bûn.

Li dawiyê min hêja dît ku sê berhemên O.Sebrî dubare bikim; yek helbest e, ku min ew ji dîwana (Bahoz) wergirtî ye; ew jî helbesteke, dikare, li gel her du helbestên JAN û BAHOZ, bêtebatiya helbestvanê me, li hember kêş û rêbazê kilasîk diyar bike, û rûwê wî ber bi helbesta pexşane de bide, pêre jî tê xuyakirin ku helbesta kurdî berî ya milletên derdora Kurdan gelek kend û bendên kilasîkê şikandine. Her duwên din min ji kovara HAWARÊ wergirtine; yek gotar e, û ya din jî çîrok e. Her du jî, li gor baweriya min, ji hêlekê de perztirîn nimûneyên pexaşana wî ne, û ji hêla din de hueriya evan her du celebên wêjeya wî diyar dikin.

Hêjayî gotinê ye, ku bêjim, min xwe bi ser rêbazekî wêjeyî hunerî sînorkirî de pal neda, belê min berê xwe da gelekên, çi dîrokî, civakî, pisîkolojî, kilasîk, û wêneyî, min ji gelekên, çi kevin, û çi nuh, sûde wergirt, û nebûm dîlê yekî bi tenê ji wan, lew ez weha bawerin, ku ev helwest dikare lêgerîna min dewlemendtir bike.

Çiqas ez di evê xebata xwe de bextewar im, ku min karek kiriyê, ewqas jî ez xwe deyndarê gelek dost û hogiran dibînim, ji ber ku ewana di warê bi destxistina jêderan de alîkarên min bûn.

Belkî ev yeka li nik pirr kesan hêsan be, lê yekî wekî min, ku pirtûkxaneya xwe bi şûn xwe de hêştî ye, û çar-pênc salên wî li evan welatên Ewropayê têper nebûbin, û li goşeyeke teng û dûr ji welatê Almanya, yê fireh, cîwar bûye, teqez wê gelek cefa di riya bi destxistina jêderan de bikşîne.

Bi evê baweriyê min têkilî li gel pirr dostan çar û germ kir, hem bi telefonê, hem bi postê û hem jî bi seredanan, heya ku ewan têkliyan li nik hinek rêzdarên kef da, û her du dostên delal Memo Cimo ji Feransayê, û Hoşeng kurê O. Sebrî ji Almanyayê pirrên berhemên O. Sebrî ji min re bi rê kirin, û bira û dostê hêja û rehmê Hemreş Reşo jî bîranînên O. Sebrî (heya sala 1930) ji min re peyda kir, lê mixabin ew ne orîjînal bû, belê nisxeyeke wergerandî ser zimanê erebî bû, bi komputerê hatibû nivisandin, û hîna çap nebûbû. Piştî demeke dirêj, ku ez di nivê karê xwe de bûm, rojekê telefona min lêda, min bihîstoka wê rakir, li hêla din bira yê hêja Hoşeng Sebrî bû, dibêje min va ye min orîjînal bîranînan peyda kir, û ez nisxeyekê ji te re dişînim. Ew nisxe jî ne çapkirî bû, belê mîna ya wergerandî bi komputerê hatibû nivisandin. Hêjayî gotinê ye bêjim, ku naveroka evî birrê bîranînan tenê heya salên siyên çerxa çûyî ye, ne tevayê temen û jiyana O.Sebrî ye.

Ji van bi şûn de, bi destxistina jêderên alîkar jî ne hêsan bû. Lê mixabin pirrên ku ketine destê min, nemaze ewên tiştek li ser O . Sebrî nivisandine, xwe nêzî wêjevaniya wî nekirine. Lewre ev karê min, bi babeta xwe, ta roja îro, wê bizava pêşîn û yekta be. Vê lomê, wek Kurd dibêjin, *goşt bê hestî nabe*, wê ji kêmasiyan ne şûstî be. Kêmasiya herî mezin ew e, ku min nikarîbû hemû berhemên O.Sebrî bicivandana. Ev yeka jî lekeyekê digîne evê xebata min, belkî navandina wan berheman, û diyarkirina cihê weşandina wan, di siyaqa vê lêgerînê de, hinekê ji ziyar û bandûra wê lekê kêm bike.

Erk û mebesta min ew e, ku di vî karê xwe de ji rastîya wêjeyî û hunerî ve nêzîk bûbim. Heke min ev yeka bi cih kiribe, ew e hêviya min, û ger qe ne be jî, ez bi dilsojî xebitî me, û min deriyek ji bo pelandina wê rastiyê li nik wêjevanên Jêrxetê vekirî ye.

Heyder Omer

Almanya. Stade: 07 . 04 . 2004

Serdema Osman Sebrî

Gava lêkolînerê bixwaze helbestvanekî, nivîsevanekî, kesayetiyekê, an diyardeyeke civakî, rêzanî, an ramanî û wêjeyî, bike mijara lêkolînekê, bê guman wê berê xwe bide serdema ewê mijarê, ji ber ku hemû diyardeyên mirovan e, çi zanistî bin, çi ramanî, rêzanî, civakî, wêjeyî bin, ligel çerxa xwe girêdayî ne, û bandûra wê çerxê li wan zor numa ye.

Lewre divê em seredanekê li serdema Osman Sebrî bikin, û bi awakî ji awayan, li gor pêdiviyên vê lêkolîna xwe, em heyama wê çerxê nas bikin. Ev yeka wê li ser du beşan parve bibe; yek ji wan wê ji beriya bûyîna Osman Sebrî de dest pê bike, û weha biçe ta şoreşa Şêx Seîdê Pîran, û yê din wê ji jêrxetbûna wî de dest pê bike.

- 1 -

Jiyana rêzanî, civakî û rewşenbîrî di navbera şoreşên herdu Şêxan de (Şêx Ubeydullah Nehrî û Şêx Seîdê Pîran)

Dema O.Sebrî çavên xwe li vê dinyayê vekirin, hinek bûyerên germ di Kurdistanê, û hundirê împeratoriya Osmanî de, dikeliyan. Zordestiya dewletê, ji herdu hêlên civakî û neteweyî de gelekî dijwar bûbû, ta bûbû sedema serek e ji bo xebata rizgarîxwaza hemû millet û neteweyên împeratoriya nexwaş, çi li Belqanê û welatên Ereban, çi jî li yên Erman û Kurdan, gelek xebatên rêzanî û çekdarî diyar bûn. Herweha di nav Tirkan de jî tevgerên berbiçav û hêzdar peyda bûn, û gelek ramanên burjiwazî û demokrat, di bin bandûra êdolojiya burijwaza ewrupî de, derbasî nav Tirkan bûn, û di heşên gelek ronakbîran de lûs ji xwe re dîtîn. Partiya Ciwantirk xwe bi wan ramanan hêzdar kir û hewilda ku împeratoriya pîr û nesax ji mirinê û herifandinê rizgar bike, mozayîka wê ya neteweyî biparêze⁽¹⁾ û hemû hêzan li dijî sultanê dewletê bixe hundirê refekî de. Pîrsa neteweyî, di vê heyamê de, xwe bi hêz numa kir, û hemû tevgerên azadîxwaz ên gelên bindestên Osmaniyan ketin doza xebateke neteweyî, ta ku nema agirê vê xebata rûmetdar vedimre.

Gelê Kurd, wek hemû gelan, têra xwe xebateke dijwar ajot, û agirê gelek şoreş û serîhildanan pêxist, nemaze şoreşa Şêx Ubeydullah Nehrî sala 1880, ya ku tirseke mezin xiste dilê destlata Osmaniyan. Evê şoreşê pirogrameke numa hebû, hemû nîr û rewşên der û hundir li pêş xwe sayî çav lê da bû, lê mixabin berjewendiyên Tirkan, Farisan û Rûsan gîhane hevudu, û hêzên wan hersê dewletan ew şoreş ji her sê aliyan de dorpêç kirin, ta ku bi awakî hovan e û xwînî perçiqandin, û gelek kesên kurd kuştin û penaber kirin, û gelek gundên wan bi qadê re dûz kirin⁽²⁾.

Têkçûna evê şoreşê xebata Kurdan sist nekir, lewre jî wê her gav bala sultanê Osmanî dikşand, û derûna wî dixurand, ji ber vê yekê ewî berê xwe da dek û pilanan, da Kurdan du-sê beş bike. Bi vê boneyê sultan Ebdilhemîd, sala 1891ê hêzeke leşkerî bi navê (Siwarên Hemîdî) ji Kurdan, di bin serpereştiya serok-eşîran de, çê kir û gelek bexşîş û diyarî dane wan siwaran, da ku wan li dijî her du gelên Kurd û Ermen bikar bîne, û birîneke xwînzê di refê Kurdan de peyda bike. Herweha gelek dibistanên olî û leşkerî li nava deverên Kurdan ava kir, da tenê zarokên serok-eşîran tê de bixwînin, û bi awakî bêne perwerdekirin, ku her û her

dilsozên sultanê Osmanî bimînin. Ligel vê gavê, ewê dibistaneke taybet li Qustentînê (Istentbol) bi navê (Dibistana eşîrtiyê – E’şîret mektebi), ji bo zarokên serok-eşîrên Kurd û hinek famîleyên Elbanan û Ereban ava kir, da riştên leşkerî û zanînen olî tê de hîn bibin. Mebesta sultanê Osmanî ew bû ku zarokên serok-eşîran wek dîlan (hêsîr) li Qustentînê bihêle, da ewana ser-eşîyan ji wî re peyda nekin. Lazaryêf dibêje: “*Sultan Ebdilhemîd ev yeka aşkere li xwe na*”⁽³⁾.

Dêmek sultanê Osmanî dixwaste wan zarokan bi xwe ve girêde, da ku her û her bervedêriya wî bikin. Lê demek dirêj neçû heya pîrrên wan şagirtan li hember wî rabûn, û doza Kurdistanê azad û serbixwe di dil û heşên wan de bû baweriyeye bê hempa. Bi rastî jî, rabûn û rûniştina wan li Qustentînê rê li pêş wan vekir ku pêrgî ramanên azad bibin, û bikevin bin bandûra nerînen neteweyî, yê ku destlata dewletê şerê wan dikir. Ji ber vê yekê sultanê Osmanî, sala 1906ê, deriyê wê dibistanê girt.

Bajarê Qustentînê, wek Celîlê Celîl dibêje, hin bi hin bû navendeke rêzanî û êdolojî, ne tenê ji bo ranyarên azadîxwaz û ronakbîrên Tirkan, belê ji bo hişyariya neteweyî a kurdî jî, ji ber ku gelek kesên Kurd li wî bajarî leşker bûn, an karmendên dewletê bûn, an di bin çavdêriya rijîmê de, bi kotekî, li wir cîwar bûbûn, an jî xortên xwendekar bûn, ku ji ramanên neteweyî têr vexwerin, û pîrrên wan, bi dizî, vejeriyên Kurdistanê⁽⁴⁾.

Zordestiya destlata dewletê gelek pêşverûyên Tirkan û ronakbîrên Kurdan bêgavî mişextiyê kiribû. Ewan ronakbîran berên xwe dabûn Ewropayê, û li wir jî, ji bo hêviyên gelên xwe, bûbûne xebatkarên hêja, û bizav dikirin ku hinek guhertinên burjiwazî li welatê xwe peyda bikin. Lê mixabin bingeha civakî û aborî ya Kurdistanê, li pêş wan bizavan bû kend û kelem. Tevî vê yekê, ew ronakbîran dilsar nebûn, û dest ji xebatên xwe yê rêzanî bera nedan. Evê xebatê rojnamegerî ji bo xwe wek alava kêrhatî dîtibû, û yekemîn car di dîroka kurdî ya nû de, rewşenbîrê mezin Miqdat Midhet Bedirxan, sala 1898ê dengê xwe li ser rûpelên rojname (Kurdistan) gîhande gelê xwe.

Ev rojname li Qahîreyê derket, û hejmarên wê di riya Sûriyê re derbasî hundirê Kurdistanê dibûn. Lê pîrr neajot, ji neçare, cihê xwe guhart û çû Jinêvê li Siwêsrayê, û Ebdilrehman Bedirxan bû sernivîserê wê. Erka wê ew bû, ku roleke ronakbîrî bilîze, lewre berê Kurdan ber bi xwendin, zanîn û yekbûnê de dida, û paşvemayîna gelê Kurd wek encamekê ji encamên zordestî û helwesta rijîma Osmaniyan didît. Lê ji hejmara 16ê û pê ve, Ebdilrehman Bedirxan pênuşa xwe ajot ser sultan, û ew jî wek kelemekê li pêş birêveçûna gelê Kurd salix da.

Mirov dikare bêje, evê xebata rêzanî çarçewa xwe firehtir kir û hinek şeweyên din bikar anîn, wek rapêrîna Dêrsimê sala 1905ê (sala bûyîna O.Sebrî ye) û xwepêşandana Kurdan li Qustentînê sala 1906ê, ya ku jinên Kurd jî tê de hevpar bûbûn, û xwepêşandana sala 1907ê, ya ku pênc hezar kes hevparên wê bûne. Li kêlek van bizavan, ronakbîrên Kurd li Qustentînê çalakiyên xwe duqat û firehtir kirin û li derdora Şêx Ebdilqadirê Şêx Ubeydullah civiyan. Hinek rewşenbîrên Kurd ji Ewropayê vejeriyên, û rayên gelek li hevdu hatin aşlekirin, û baweriyaya avakirina rêxistneke rêzanî û civakî ji wê aşlekirinê derkete holê.

Herdu kesayetiyan Kurd, Emîn Bedirxan û Şêx Ebdilqadirê Şêx Ubeydullah ev rêxistin, sala 1908ê li Qustentînê, di bin navê (Kurd tea’win ve tereqqî cemî’yetî – Komela Hevkarî û Pêşveçûna Kurd) de damziranandin, û li goreyî duruşmên (Ciwantirk), yê ku yekîtiya hemî gel û neteweyên împetoriya Osmanî û vejandina destûra sala 1876ê erk û mebesta wan bûn, li goreyî wan duruşman, komela Kurdan jî pirogirama xwe saz kir, û ji bo pêkanîna evan erkên jêrîn xebata xwe domand:

1. Avakirina dibistanan li her deverên ku Kurd lê hene.
2. Zimanê kurdî li Kurdistanê bibe zimanê fermî.
3. Avakirina zangoyekê li Kurdistanê.

4.Çapkirin û weşandina rojname û kovarên rêzanî bi zimanê kurdî.

5.Binavkirina nûnerkî kurdî yî domdar di komîta mezinên dewletê de, û avakirina bingeha aborî li Kurdistanê. ⁽⁵⁾

Gelek kesayetiyên Kurd, yên hukardar, bûne endamên vê rêxistina ku di demeke kurt de karîbû, li nik rêxistin û nûnerên Erebi û Ermenî û neteweyên din, wek nûnerê Kurdan bête naskirin. Evê rêxistinê rojnameya “Kurd” wek zimanhal, roja 9ê Çiriya Paşîn sala 1908ê, weşand⁽⁶⁾.

Çalakiyên vê rêxistinê sînorên Qustentînê derbas kirin û gîhan Kurdistanê; gelek liqên wê li Amedê, Betlîsê, Mûsilê, Mûşê, Erzromê û Bexdayê jî ava bûn, û pê re jî komeleyek ji bo xwendinê damezirand, navê wê (Kurd neşir me’rifet) bû.

Çalakiyên wan liqan, nemaze kulûpa Betlîsê, gelekî fireh bûn, endamên wê ji yên kulûpa dewletê li Betlîsê (Îttîhad ve tereqqî – Hevgirtin û pêşveçûn) pirtir bûn, lewre jî wê tirsek xistibû hundirê kulûpên din, ya Ermeniyên û ya dewletê, nemaze jî çalakiyên wê sînorên rêzanî, rewşenbîrî û civakî derbas kiribûn, û gurûpên çekdar ji endamên xwe çêkiribûn. Ji ber vê yekê dewletê çavên xwe li wê kulûpê sor kir, heya ku deriyê wê, sala 1909ê girt, di dû re jî hemû kulûpên Kurdan, li deverên ku lê hebûn, hatin girtin.

Sala 1910ê di dîroka tîkiliyên “Ciwantirk” de ligel neteweyên din saleke bi nîşan bû. “Ciwantirk” di wê salê de helwesta xwe li hember hemû neteweyên din, yên ku vêkra li hember rijîma Sultan berxwe didan, guhart, û li dijî erkên wan neteweyan kar kir. Lê tevî vê yekê xebatên neteweyên ne Tirk jar nebûn, û tevî ku hemû kulûpên Kurdan hatin girtin û qedexekirin, xebatkarên Kurd dest ji erkên xwe bera nedan.

Ji vê salê û pê ve tevgera azadîxwaza Kurd derbas qunaxeke nû bû, û raman û helwestên serkêşên rêxistina “Hevkarî û Pêşveçûna Kurd” wek agirekî pêketî man, ta ku mirov dişê bêje, ew yekemîn rêxistin bû, ku doza kurd, wek encamekê ji encamên qunaxa pêşveçûna rêzanî û civakî, ber bi pêş de bir.

Rast e, hevkarên Tirk (Îttîhad ve tereqqî) hemû kulûp û komeleyên Kurdan qedexe kirin, lê cengên wan li Belqanê ew gelekî jar kiribûn, û pêre jî partiya (Huriyet ve îtîlaf) gelek rexnên giran dajotin ser wan, ta wezaret (Ciwantirk) şikest û heyameke layiq ji bo Kurdan lê hat, ku hukariya (bandûr) wan rêberên pêşî berê xwe bide, û xwendekarên Kurd, bi akama wan, li Qustentînê sala 1912ê komeleya “Hêvî” damezirandin.

Ev komeleyeke çalak bû, serokê wê Omer Cemîl Paşa bû. Qedrî Cemîl Paşa jî sekretêrê wê bû. Gelek endamên wê jîrek bûn, mîna Fuad Temo, Memdoh Selîm û hinên dîtir⁽⁷⁾. Tîkiliyên wê komelê jî ligel neteweyên din pir fireh bûn. Evê komelê jî, mîna yên beriya xwe, çalakiyên xwe wek dîlên salonên Qustentînê nehêşt, belê liqên xwe li Erzeromê, Betlîsê û li Lozanê jî ava kir, û rola rageyandin û rojnamegeriyê baş nas kir, lewre jî kovara “Roja Kurd”⁽⁸⁾ derxist û pênûsên jîr li derdora wê civand. Ewan pênûsan rûpelên wê kovarê, bi nerîn û helwestên zanistî, xemilandin.

Tiştê balkêş ew e, tevî ku ev komele ya xwendekaran bû, lê gelek endamên wê ne xwendekar bûn, kar û xebata wê bi zanî û serpêhatiyên (tecrûbe) xwe hêzdar dikirin, nemaze Salih Bedirxan û Necmedîn Kerkûklî û hinên din, yên ku doza neteweya kurd li ser rûpelên “Roja Kurd” şirove dikirin û pirsê rizgariya Kurd û Kurdistan aşkera digotin. Ji ber evan helwestan destlata dewletê ew kovar, piştî hejmeta 4ê, qedexe kir û gelek nivîsevanên wê, mîna Salih Berdixan, avêtin hundirê zîndan.

Endamên vê komelê (ya ku ji neçare û ji ber sîstema dewletê karê xwe li destpêka şerê cîhanê yê yekem rawestand) û nivîsevanên wê, zanî bûn ku gelê nezan nikare xwe pêşve bibe; nikare civaka xwe li ser bingehên zanistî ava bike. Lewre roleke rewşenbîrî lîstibûn, û pirsê xwendinê kiribûn erka serek e ji erkên xebata xwe.

Pêşengên ronakbîriya kurdî, di vê qunaxê de, rola rewşenbîriyê baş nas kiribûn û di nirxê ramanên nû, ku ji Ewropayê de dihatin û sînorên împêretoriya pîr derbas dikirin, gîştibûn. Lewre jî têkiliyên xwe digel neteweyên din, yê bîndestên Osmanîyan bûn, diparastin û sude ji wê heyamê werdigirtin. Xebatên Ebdilrezaq Bedirxan di vê penavê de gelekî nirxbuhabûn. Evî mirovî dostaniya Kurdan û Ermenan doz dikir, û di navbera salên 1910–1913ê de gelek bizavên berbiçav kirin, ku karibe alîkariya Rûsan, ji bo raperîneke çekdarî, bistîne. Lê mixabin Rûsan berjewendiyên xwe di ser Kurdan re girtin, û xwastin ewî rêberê Kurd tenê ji bo wan berjewendiyên bikar bînin. Tevî vê yekê ew mirov sist ne bû, û karîbû digel Simko komeleyeke ronakbîrî, navê wê “Gîxwende” bû, sala 1913ê li bajarê Xoyê damezirîne. Evê komelê pirogameke ronakbîrî ye nixbuha hebû.⁽⁹⁾

Di evê heyama layiq de, ya ku bi ramanên çanda Ewropayê û bi bermayên zanîne dihatê aşlekirin, yekemîn çapxaneyê kurdî sala 1915ê li bajarê Helebê bi destên Husên Hiznî Mukuryanî hate damezirandin, û ta sala 1925ê li wir ma, hinek pirtûk çap kirin û bû alîkara duristkirina bîngeha ronakbîriya kurdî.

Gava şerê cîhanê yê yekem, sala 1914ê, dest pê kir û dewleta Osmanî li kêlek Almaniyayê kete cengê, dîsan Kurdan bizav kirin ku sudeyê ji Rûsyayê bigrin û şoreşekê li dijî Osmanîyan pêk bînin, lê mixabin hewildanên Kamil Bedirxan û yê Şêx Tahayê Sidîqê Şemdînanî kef nedan⁽¹⁰⁾. Herweha civata ku gelek rêberan sala 1919ê li (Kextê), ji bo karekî çekdarî, girêda bûn jî, bi ser ne ket, û pêre jî berê Kurdan dîsan bi ber riyên xebata rêzanî –vê carê dîplomatîkî jî- çû. Serkêşê evê xebata dîplomatîk Şerîf Paşa bû, ewî doznameya kurdî pêşkêşî kongira Firasayê kir. Lê peymanê Sîvirê, ya ku sultanê Osmanîyan Mehmedê Şeşê ligel dewletên serkewtî roja 10.08.1920 îmze kiribû, pîrsa kurdî gelekî biçûktir kir. Tevî wê jî Mistefa Kemal Atatürk, yê ku stêrka wî piştî cengê li Turkiyayê geş bû, û wek avakerê Turkiya nû kete dîrokê, biryarên Sîvirê, di lihevkirina Lozanê de 23.07.1923 tuneyî kir, û Kurd û Kurdistan xist bin sîtemeke dijwar. Ev jî bû sedema pêxistna agirê şoreşa Şêx Seîdê Pîran.

***** *** *****

Jiyana rêzanî û civakî ya Jêrxetê 1920 – 1975

Her sê peyman û kongirên Saykis – Bîko, Firasayê, û Lozanê beşê Kurdistanê, ku bindestê Osmaniyan bû, sê-perçeyî kirin, perçeyek ji wan bi ser Sûriyê ve xistin(11). Di dû re sînorek di navbera wan perçan de hate danîn, lê wan sînoran nikarî bûn têkiliyên Kurdan ji hevudu bibiriyana, lewre jî danûstandinên wan berdewam bûn, û gava şoreşa Şêx Seîdê Pîran, sala 1925, li çiyayên Kurdistanê dest pê kir, dengvedana wê li Jêrxetê hêzdar bû. Husên Hiznî Mukuryanî hîngê kovara “Diyar Bekir” weşand, piştgiriya şoreşê kir, pêre jî hîmê hevaltiya pênûs û tivingê, di xebata azadîxwaza kurd de, danî.

Şoreş neçû serî, belê Kemaliyan, bi alîkariya Firansizan, ku hîngê dagîrkerên Sûriyê bûn, û ya Hevgirtina Sovyetê, ew şoreş bi awakî hovan e perçiqadin; serok û gelek hevpişkên wê bi darve kirin, pê re jî gelek hevpişkên wê û rewşenbîrên kurd, ji dest sîtema rijîma Turkan, berên xwe dane Jêrxetê. O.Sebrî yek ji wan bû, ku di 24.12.1929ê de jêrxetî bû(12).

Ew rûmetdarên ku jêrxetî bûbûn destgirêdayî neman, belê her tim vegeza welêt bala wan dixurand û çavên wan ber bi Serxetê de dikşand. Lewre jî hertim têkiliyên wan bi hevalên wan re hebûn. Ev hêviya pîroz û têkilî û danûstandinên wan bûbûne sedema avakirina rêxistina “Xoybûn” sala 1927ê, ku bibe partyke rêzanî û civakî, ji bo şoreşekê li hember rijîma Turkan bixebite. Bi rastî jî ev bizav pêk hat,û“Xoybûn”ê şoreşa Agirî, bi serokatiya Îhsan Nûrî Paşa, sala 1930ê, teqand. O.Sebrî jî, hîngê, wek serdarekî gelêrî, bi raya endamên “Xoybûn”-ê, hate binavkirin(13).

Di vê heyama germ de Celadet Bedirxan, ku di damezirandina “Xoybûn”ê de kesayetiyeke çalak bû, da ser şopa ronakbîrên beriya xwe, û sala 1932ê kovara “Hawar” li Şamê der xist, ku bibe zimanhalê “Xoybûn”ê, û rola rojname û kovarên Kurdistanê, wek Roja Kurd û Diyar Bekir bidomîn e. Bi rastî evê kovarê, di penava hişyariya netewa kurd li Jêrxetê de, roleke giranbiha hebû, ku hîmê bingeha wê durist danî, û pêre jî wêje û çanda kurdî, li Jêrxetê, derbasî qunaxa nivîsînê bûn.

Her weha “Xoybûn”ê gelek bizavên balatir kirin, û wek çawa rewşa rêzanî ya kurdî xem û qisaweta wê bû, weha jî çavên wê hertim li ser rewşa civakî vekirî bûn. Ewê zanî bû ku civaka nezan û belengaz wê, di penava rêzanî û pêşveçûnê de, hertim bikule, loma ewê sala 1932ê “Civata arîkariyê ji bona belengazên Kurd li Cizîrê” di bin serpereştiya Haco Axa de damezirand. Evê civatê pirogrameke numa hebû, pêjna saziyeke civakî û rewşenbîrî jê dihat(14).

Evê saziya civakî, di jiyana jêrxetiyên de, hukariyeke mezin hebû. Ew li derdora wê diciviyên, û xwe bi wê bextewar didît in, ta ku “Xoybûn”ê, di bin bandûra wê helwestê de, gaweke din a hêja avêt û sala 1938ê “Nadiya (kulûp) Ciwankurd” li bajarê Amûdê, di bin serperştiya Mihemed Elî Şêxmûs (Şiwêş) de, damezirand. Evê kulûpê dibistaneke kurdî li Amûdê vekir, û wê komeke rêçenasên (keşaf) Kurd jî hebû(15).

Bandûra vê kulûpê sînorên Amûdê derbas kir, û Hesenê Haco Axa kulûpeke din li Hîsiçê vekir, ku tê de zarokên Kurd hînî zimanê dayikê dikir. Li Şamê jî kulûpa “Kurdistan” hate vekirin, û O.Sebrî tê de waneyên zimanê kurdî li pêş ciwanên Kurd şirove dikirin(16).

Evan kar û xebatên civakî û rewşenbîrî, ku “Xoybûn” bi wan radibû, ew bi carekê ji qada xebata rêzanî bi dûr nexist, belê her û her xebatên rêzanî xem û qisawetên wê bûn, lewre jî ewê sala 1937ê “Civata azadî û yekîtiya Kurd”, di bin serpereştiya Dr. Ehmed Nafiz de damezirand. Çalakî û têkiliyên vê civatê didine xuyakirin ku “Xoybûn”ê tenê dixwast navê xwe biguhêre, ji ber ku pêjna rêxistineke rêzanî ji wan tê(17).

Berê xebata jêrxetiyên ta sala 1938ê hertim ber bi Serxetê de bû, ku karibin çareyekê ji bo doza kurdî li wir pêk bînin, nemaze jî di wan deman de raperînen Dêrsimê bi nav û deng bûn. Lê ji vê salê û pê ve pêjna qunaxeke nû ji çalakiyên kulûpa Amûdê tê, nemaze ji ewê daxwaznameya ku Kurdên Cizîrê, di rîya Firansa re, pêşkêşî Civata miletan (U’sbet el-Umem) kiri bûn, û tê de doza otonomiyekê ji bo Jêrxetê kiribûn(18). Lê mixabin Şerê Cîhanê yê duwem ew daxwazname berba kir, û pîrsa kurdî li Jêrxetê, ta radeyekê, xiste bin bédengiyê sar.

Piştî rawestina Şerê Cîhanê yê duwem û vegera çekdar û leşkerên wê bo qijleyên xwe, cîhana birîndar destên xwe dane ser birînen xwe, ku wan bikewî e, gelên bindest riyên rizgariya xwe peland in, jêrxetiyên jî çavên xwe gerandin, lê ji bilî Partiya Komunîst ya Sûrî, çi tiştêkî dî li pêş xwe ne dîtî, ji ber ku hemû kovar û rêxistinên wan (Xoybûn, Civata arîkariyê ji bona belengazên Kurd li Cizîrê, Civata azadî û yekîtiya Kurd) rawestiya bûn. Vêca gelek rewşenbîrên Kurd, ên ku çirûskeke hêvî di wê partiyê de dîtibûn, berên xwe dane wê. Hinek, mîna Cegerxwîn, Reşîd Hemo, Şewket Henan Nee’san, Xelîl Mihemed û hwd., bûn endamên wê, hinek jî, mîna O.Sebrî, bûne endamên “Civata Aştîxwazên Sûrî”, ya ku di bin siya wê partiyê de dixebitî, berî wan jî hinekên dî bûbûne endamên “Tevgera Murîdan”, û hemiyên li kêlek niştimanperwerên ereb ên sûrî, şerê serxwebûnê li dij dagîrkerên firansî dajotin, ta ku jêrxetiyên gelek cangoriyên xwe jî di wê riyê de dan. Lê mixabin gelê Kurd ji bermayên serxwebûna Sûriyayê bê par ma.

Partiya Komunîst a Sûrî, ji ber ku pîrrê endamên wê Kurd bûn, rojnameya “Dengê cotkar” bi zimanê kurdî weşand, lê ewê partiyê rê neda endamên xwe, yê Kurd, ku li doza kurdî xwedî derkefîn. Loma jî ew rojname, piştî du hejmaran, rawestand, û pê re jî nakokiyêke numa di navbera endamên Kurd û ên Ereba de, hêdî-hêdî, dest pê kir, û bandûra xwe kişand ser xortên Kurd, yê ku li derdora “Yekîtiya ciwanên demoqraten cîhan” bûn(19), çi wek endam, çi jî wek dost û alîkar.

Evan hest û helwestên neteweyî, yê wan xortan, ku Partiya Komunîst a Sûrî nikarîbû têr bikirana, berên hinekan ji wan xortan ber bi avakirina rêxistineke kurdî de kişand, nemaze jî piştî ku Edîb Şîşeklî sala 1954ê ji neçare dest ji destlatiya sûrî bera da û reviya dervayê welêt. Hîngê heyameke demoqrata li Sûriyê peyda bû, û jiyana perlemanî hate vegerandin. Hinek xortên Kurd ev keys ji dest xwe bera nedan, lewre her çar camêran; Mihemedê Mela Ehmed, Samî Namî Ehmed, Ebdil-ezîzê Eliyê Evdê û Derwîş Mela Silêman sala 1954ê rêxistinek bi navê “Civata Yekîtiya Xortên Demoqrata ên Kurd” li Qamişloyê damezirandin. Ev rêxistin, wek çawa di bernameya wê de xuya ye, yeke (siyasî, çandî û civakî) bû (20), vê lomê ewê şaxên xwe di nav Kurdan de danîn, û têkiliyên xwe li gel milletên din li Sûriyê, nemaze li gel Suryaniyan, danîn û durist kirin, pê re jî hinek kar û xebatên çandî kirin(21).

Jêrxetiyên, li kêlek van bizavan, xebateke perlemanî jî dabûne ber xwe, û nûnerên wan di hîlbijartinên perlemanî sûrî de dibûne hevpişk, û pîrrê caran wan nûneran cihên xwe di perlemanî sûrî de dadigirtin. Tevî ku wan nûneran xwe ji rêxistinên kurdî de bi dûr dixistin, lê çalakiyên hinekan, nemaze yê Ehmed Ceefer Şêx Ismaîl Zade (Ehmed Zemçî), nûnerê Kurd-daxê, yekser karmendiya rewşa rêzanî ya jêrxetiyên dikirin(22).

Evê heyama rêzanî ya Sûriyê û çalakiyên Kurdan, çi yên rêzanî û çi jî yên çandî, û nebûna pirsra miletê kurd di tozîk û pirogramên partiyên, ku li Sûriyê hebûn, bûbûne egera hebûna partiyeke kurdî, ku rêberiya xebata Kurdan li Sûriyê bike. Herweha helwestên hinek rewşenbîrên wê demê, ku di komeleke çandî de dixebitîn(23), wek O.Sebrî, Hemîd Derwîş û Hemze Niwêran, gîhane hev û damezirandina partiyeke kurdî pêwîst dîtin. Gava ev nerîn li nav rewşenbîrên kurd belav bû, hinekên dî, wek Reşîd Hemo, Şewket Henan Neeşan, Mihemed Elî Xoce û Xelîl Mihemed, ew raman pejirandin û di civînekê de, li mala Mihemed Elî Xoce li bajarê Helebê, roja 14.06.1957ê, “Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê” hate damezirandin(24). Wê partiye danûstandinên xwe digel “Civata Yekîtiya Xortên Demokrat ên Kurd” û “Partiya Azadî”, ya ku Cegerxwîn û hinek hevalên wî, piştî ku xwe ji Partiya Komunîst a Sûrî vekşandin, çêkiri bûn, durist kir, û ew tev li xwe kirin.

Piştî damezirandina partiye, rijîma dewleta Komara Erebî ya Yekbûyî, ku di navbera Sûriyê û Misirê de sala 1958ê ava bûbû, çavsoyîyeke mezin û zoreke giran da ser partiye, û gelek endamên wê, digel pîrên endamên komîta navendî xistin zîndanê. Evê qunaxê heyameke nakokiyê xiste hundirê partiye, û helwestên rêberên wê ji hevudu cuda kirin, ta ku bû sedema dubendiyeke berbiçav di hundirê wê de(25), ku hêşt partî di roja 05.08.1965ê bi rastî ji hev bikeve û bibe du partî. Di dû re O.Sebrî bi partiya nû re çû. Lê navê wê wek berê ma “Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê”. Beşê nû peyva (çep) bi ser navê xwe ve xist, û peyva (rast) ji cem xwe de bi ser navê beşê din ve xist(26).

Her çû, nakokî di navbera wan de germ bû, û biraderên li Başûrê Kurdistanê jî hin caran ew nakokiya germtir dikirin, pê re jî evê tîka dîrokî ta roja îro bandûra xwe li ser jiyana rêzanî ya jêrxetiyar dirêj kiriye, û li kêlek gelek sedemên din, wek helwestên rijîma sûrî, û yên biraderan li beşên din, û berjewendiyên gelek serkêşên tevgera rêzanî ya jêrxetiyar, li pêş yekbûna evê tevgerê bûne kendalekî bilid û dijwar.

Evî kendalê bilind rê li pêş bangên dilsoz, ku yekirina vê tevgerê erka wan e, girt û qêrînên wan di qirikên wan de çelmisand, û durişma ku Hesên Hîşyar hildida “*rast û çep her du milên gewdekî ne*” ber-avêtî kir. Her weha bizavên biraderan li Başûrê Kurdistanê, û yên rehmêlê Barzanî yê nemir jî, nikarîn ew birîna dîrokî bikewandana, û ji dêvla yekirina herdu partiyar, yeke sisîyê sala 1970, di bin navê “Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê – Elpartî” de hate damezirandin. Di dû re jî dem bû dema zayîna partiyên jêrxetiyar, ku nakokiyên wan pareke mezin ji cefa û keda wan û ya gelê wan bê ber kirine.

Hêjayî gotinê ye ku, wek çawa me li jor diyar kiri bû, em bibêjin xebateke civakî li kêlek vê xebata rêzanî bi rê ketibû, û di damezirandina kulûpa “Ciwankurd” li Amûdê û koma “Rêçenasên Kurd” re diyar bûbû, weha jî gelek ciwanên kurd li Kurd-daxê, sala 1969ê “Kulûpa Efrîn” li bajarê Efrînê; navenda Kurd-daxê, damezirandin, û çalakiyên civakî, hunerî û rewşenbîrî ji bo wê kulûpê kirin erk û armancên serek e. Serokê wê kulûpê ciwanê çalak Menan Miçko bû, û danerê vê lêkolînê jî cîgirê serok bû. Endamên wê kulûpê, di demeke kurt de, pîr çê bûn, û wê roleke mezin di jiyana jêrxetiyar, nemaze ya Kurd-daxê de, lîst, û gurûpên sportê û sema û dîlan û stiranên kurdî yên folklorî çê kirin(27). Lê mixabin rijîma dewletê çavên xwe li hember wê sor kirin ta ku şalyarê (wezîrê) karûbarê hundir, sala 1974ê, fermana girtin û qedexekirina wê derxist, û deriyê wê kilît kir.

Jiyana wêjeyî û rewşenbîrî li Jêrxetê

Li kêlek wan bizavên rêzanî û civakî xebateke wêjeyî û rewşenbîrî jî riya xwe qelaşt, û gelê Kurd li Jêrxetê bi kultur û çanda wî ve çespond. Rastî ew e ku, wek çawa ewî sînore ku hatiye danîn nikarî bû têkiliyên Kurdan ji hevudu bibire, weha jî danûstandinên wêjeyî yên her du aliyên xetê ligel hevudu hebûn, û di navbera wêje ya glêrî re, wek stiran û çîrokên dapîr û bavpîran, diyar dibûn, lê her di qunaxeke lêvan e de diman, û çalakiyên rûmetdarê hêja Husên Hiznî Mukuryanî û çapxaneya wî jî di çarçeweke teng de belav dibûn, nikarîbûn şopeke berbiçav peyda bikin, ta ku kovara “Hawar”-ê, sala 1932ê derket holê, û pêre jî wêje û çanda kurdî, li Jêrxetê, derbas qunaxa nivîsînê bûn.

Kovara HAWARê roleke giring di rêveçûna wêje ya kurdî de li Jêrxetê hebû, nemaze jî piştî çapkirin û weşandina alfabeya latînî. Vê kovarê û xwediyê wê mîr C. Bedirxan rewşenbîr û torevanên wê demê li dora xwe civandin, û rûpelên wê bi aferînen helbestvan û nivîsevanên rûmetdar, wek C. Bedirxan, K. Bedirxan, Rewşen Bedirxan, Cegerxwîn, Osman Sebrî, Qedrîcan, û hinekên dî, hatin xemilandin.

HAWARê helbestvanek pêşkêş kiri bû, eger helbestên wî di destên nifşê îro de hebûna, wê helbesta kurdî, li Jêrxetê, di bin bandûra wî de, gelekî pêşda biçûwa. Ew helbestvan Qedrîcan e (1911–1972). Lê mixabin ev mirov heya îro nirxwenda mayî, û helbestên wî di hejmarên HAWARê de man, ew hejmaran jî îro, bi hêsanî, peyda nabin.

Dr. K. Bedirxan jî (1885–1979) bandûra wî li wêjevanên îro nîne, ji ber ku ew ji jêrxetiyên bi dûr ket, û xemên polîtîkê û lêkolînên zimanewanî ew ji helbestê bi dûr xistin, heya ku nema helbest jê re dibe qisawet, û dîwana xwe “*Dilê kurên min*” ya ku sala 1932ê çapkiribû, careke din çap nekir, lê belê ewî mirovî roleke mezin di jiyana toreyî de hebû, ji ber ku ewî, bi wergerandina çarînen Omer Xeyam bo zimanê kurdî, dergehê wergerê li pêş rewşenbîrên Jêrxetê vekir, û pêre jî da xuyakirin ku zimanê kurdî yekekî şaristanî ye, dikare çanda mirovane werbigre, û bibe alava derbirina zanistî û hunerî.

Dîroka ziman û ramana kurdî wê navê C. Bedirxan bi tîpên zêrîn binivîsîne, ji ber ku bandûra wî ne tenê li wêje ya Jêrxetê heye, belê tevaya Kurdistanê deyndarê wî ye. Ewî rûmetdarî bi heşmendî û xebata xwe alfabeya kurdî ya latînî afirand, û ji bo gelê xwe pêşkêş kir. Eger dora nivê gelê kurd, an hinekî bêtir, îro bi wê alfabeyê dinivîsînin, em bawer dikin, ku li diwarojê, gelê Kurd tev dê bi wê binivîsîne, ji ber ku ev alfabê, ji bo dengên zimanê kurdî layiq û hêsan e. Lê ji vê pê ve bandûra wî li helbestê nîne, çimkî helbestên wî hindik bûn, û xemên lêkolînên zimanewanî û ramanê ew ji helbestê bi dûr xistin.

Dîsan HAWARê du helbestvanên bi nav û deng pêşkêş kirin, deng û qêrînen wan gîhan hemû cîgehên ku kurd lê cîwar dibin, çi li beşên Kurdistanê, çi li dervayê welêt. Yek ji wan Cegerxwîn e (1903–1984), ku ji hemû helbestvanên Jêrxetê dewlemendtir e, û yê dî Osman Sebrî ye (1905–1993), ku sê berhemên wî çapbûyî û alfabeyekê hene. Bandûra van herduwan li gelek helbestvanên îro numa ye. Ji vê pê ve mirov dikare bê dudilî bêje, van herdu helbestvanan roleke mezin di şiyarbûna neteweyî ya kurdî de, li Jêrxetê, hebû, ji ber ku di

hundirê her malekê de tu pêrgî wan dibe, helbestên wan tên jiberkirin, an jî ciwanên kurd ewan wek sirûdan distirînin.

Ji van pê ve nav û dengên hinek helbestvanên dî hebûn, wek Hesên Hîşyar, yê ku helbestên wî destnivîs man e, Ehmedê Palo, yê ku dîwaneke wî piştî mirina wî sala 1991ê hatiye çapkirin, û Tîrêj, Keleş û hinekên dî. Herweha Hawarê nivîsevan, ramanbîr û siyasetmedarên Kurd li derdora xwe civandin û çarçewa xem û qisawetên xwe fireh kir, ta ku mirov dikare bêje ew bûbû “*çapemeniyeye civakî, siyasî û wêjeyî*”(28).

Di vê qunaxê de hinek pirtûk û dîwan hatin çapkirin, wek diwana Dr. K. Bedirxan “Dilê kurên min”, ya ku me li jor gotî bû; dîwana Cegerxwîn a yekem “Agir û pêt” (Şam 1945); çîroka “Cîm û Gulperî” (Şam 1945) û çîroka “Reşowê Darî” (Şam 1956), her du jî yên Cegerxwîn in; dîwana Cegerxwîn ya duwem “Sewra azadî” (Şam, 1953); hinek berhemên O. Sebrî, û “Mem û Zîn” a E. Xanî û hinekên dîtir.

Tiştê balkêş di vê qunaxê de ew e, ku ziman û çanda kurdî li Jêrxetê ne qedexebûn, lê dibistnên kurdî tune bûn(29). Ew kulûpên kurdî, ku li Şamê, Amûdê û Hîsîçê hebûn, waneyên zimanê kurdî di wan de dihatin şirovekirin, û zarok û ciwanên Kurd bi meraq berên xwe didane wan kulûpan, û li mamosteyên xwe guhdar dikirin, ew hemû jî bi cefayên Kurdan bûn, û dewletê lêçûnên wan nedida.

Di navbera herdu salên 1951 û 1956ê de du-sê komeleyên çandî, bi xebata hinek kesên rewşenbîr, hatin damezirandin, wek “komela rewşenbîrî”, ya ku Reşîd Hemo, Şewket Henan Nee’san, Mihemed Elî Xoce û Qadir Îbrahîm sala 1951ê li Kurd-daxê damezirandibûn, û “Komela vejîna çanda kurdî”, ku O.Sebrî, Hemîd Hac Derwîş, Mecît Hac Derwîş, Mihemed Salih Hac Derwîş, Xidir Îsa, Adil Xoce û Hemze Niwêran sala 1955ê li Şamê çê kiribûn. Evê komelê hinek pirtûkên kurdî çap kirin, mîna “Alfabeya kurdî”, “Bahoz” û “Derdên me”, ku her sê berhemên O.Sebrî bûn, “Rûpelin ji wêjeya kurdî” ya Rewşen Bedirxan, bi zimanê erebî, û hinên din(30). Her sê endamên vê komelê, O.Sebrî, Hemîd Derwîş û Hemze Niwêran, wek Hemîd Derwîş dibêje, yekemîn xwediyên hizra damezirandina Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê bûn(31).

Li kêlek wan çalakiyên çandeyî “Komela zanistî û alîkariya Kurd”, sala 1956ê li bajarê Helebê, bi xebata Dr. Nûrî Dêrsimî, Rewşen Bedirxan, Hesên Hîşyar, Osman Efendî û Heyder Mihemed Gêncî ava bûbû. Lê pir neçû ev komele hemû ji hev ketin, nemaze piştî damezrandina Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê sala 1957ê.

Tevgera wêje ya kurdî piştî sala 1957ê, bi hebûna Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê, çalaktir dibe, ji ber ku pêşengên wê yên dema HAWARê karîbûn bi qêrîn û ramanên xwe heşên Kurdan bilivînin, nemaze jî hinekên wan pêşengan di serkêşiya partiyê de li ser kar bûn, wek Dr. N. Zaza, O.Sebrî û Cegerxwîn.

Aloziyên tore û çanda kurdî, di vê qunaxê de, gelekî pirr û dijwar bûn, ji ber ku ziman û hemû diyardeyên çanda kurdî hatin qedexekirin, û gelek asteng ketin pêş wêjevanên kurd. Lê tevî wan astengan, Dr. N. Zaza sala 1957ê dastana “Memê Alan”, ya ku berê ji dengbêjan dihate guhdarkirin, çap kir; Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê rojnama “Dengê kurd” bi zimanê kurdî, wek zimanhalê partiyê, der xist(32). Hesên Hîşyar, bi tena xwe, sala 1966ê kovara “Agahî” weşand, di dû re jî Cegerxwîn sala 1968ê kovarek bi navê “Gulîstan”, li Şamê, di bin siya partiyê de damezrand, û bi dizî û şewakî veşartî çap û belav kir. Evê kovarê nivîskarên wê demê li dora xwe civand û berhemên wan weşand.

Heya derdora sala 1975ê tore ya kurdî li Jêrxetê bi wan nivîsevanên dema HAWARê, û hindikên din, wek Şewket Nee'san û Bêbihar û hindikên din dihate naskirin, û sala 1973ê Cegerxwîn du berhemên xwe "Kîme ez" û "Salar û Mîdya" li Bêrûtê çap kirin. Lê di dû wê salê re hinek navên din hatin guhdarkirin, nemaze ji sala 1979ê û pê ve.

Di vê salê de kovareke nû li Jêrxetê der ket, ew jî "Gelawêj" bû, û di dû re zincîra kovar û rojnameyan dirêj bû: Stêr, Xunav, Gurzek gul, Zanîn, Aso, Roj, Pirs û Bihar der ketin(33), û gelek nivîsevanên nû hembêz kirin, wek Royarê Amedî, Dilawerê Zengî, H. Gundî, Dr. Pêşrewê Berwarî, Konê Reş, Berzo, Rezo, Salihê Heydo, Awazê Kalo, Bahozê Efrînî, Dêrsim/Memo û hinekên dî.

Berhemên ku di van kovar û rojnameyan de dihatin weşandin hemû wêjeyî bûn, wek helbest, çîrok, gotar û lêkolînên toreyî û zimanwanî, û hê jî wisa ne, ji ber vê yekê jî ewana, ji helbestê pê ve, bandûreke ne yekser, lê kûr û hêzdar, li hişyariya kurdî hebû, û berên pîrr kesan ber bi hînbûn û xwandina zimanê kurdî de kişandin, û çarçewa xwendevanên vî zimanî fireh kirin. Bi rastî jî ev xebateke hêja ye, ku bizaveke wêjeyî karibe di bin mercên zor, sitem, û qedexekirinê de, vê rola bala bi cih bîne.

Lê li kêlek wan kovaran, herdu rojnameyên Newroz û Deng(34) gotarên rêzanî jî hembêz kirin, ku xwedevanan gelek nerînên rêzanî li ser rûpelên wan xwendin, û gelek guftugoyên ramanî di metiryalên wan, nemaze yên Newrozê de hatin dîtin û xwendin, û jiyana hizrî ya jêrxetiyên, ta radeyekê, çalaktir kirin.

Bi vî awayî rojnamegeriya jêrxetiyên xwe di ser nebûna mercên geşbûna pexşanê re avêt, û hukariyeke mezin li pexşana kurdî kir, û gotar û lêkolînên rûmetdarên mîna Dr. Rozad Elî, Dr. Pêşrew Berwarî, Bahozê Efrînî, Sînore Yekta, H.Gundî, Berzo, Rezo, D. Evdilfetaş û pîrrên din, ew ber bi pêş ve kişandin, û ta radeyekê asoyê hişyariya kurdî fireh û dewlemend kirin.

Lê piştî sala 1990î gelek pirtûk û dîwanên helbestê û kurteçîrok hatin çapkirin, navên helbestvan û çîroknivîsan li ser qabên wan diyar bûn, wek helbestvan Rûxweşê Zîvar, Deham Evdilfetaş, Xemgînê Remo, Kamiran Bêkes, Keça Kurd, Diya Ciwan, Tengezarê Marînî, M. Hemo, Nezîr palo, û hinên dîtir, û çîroknivîs Helîm Yûsif û Pîr Rustem, û li kêlek wan jî gelek nivîsevanan, wek Mihemed Şêx Osman, Nesret Hebeş, M.Nûrî Xorşîd, Dr. Ebdilmecîd Şêxo, danerê vê lêkolînê û pîrrên din berhemên xwe bi zimanê erebî jî nivisandin, da xwedevanên ku bi zimanê kurdî nizanin ji bermayên vê tevgera wêjeyî-ramanî bê par nebin, û da nivîsevan û rewşenbîrên Ereb civak û tore ya kurdî baş û rast nas bikin. Herweha ji bo vê erkê partiyên Kurd li Jêrxetê zimanhalên xwe û hinek kovaran bi zimanê erebî çap dikin, wek el-Hîwar, el- Museqqef el-Teqeddumî, Edeb el-Qediye, el-Ecras, el-Member(35) û hinekên dî.

Wek çawa tê zanîn, pirtûkxaneyên di hemû raperînên wêjeyî, rewşenbîrî û hizrî de, li nik hemû gelên cihanê, roleke berbiçav heye, weha jî jêrxetiyên, tevî mercên qedexekirina pirtûkxaneyên kurdî, berên xwe dan vê riyê û hinek pirtûkxane vekirin, mîna pirtûkxane ya "Ciwan", ku hêja û siyasetmedar Ezîz Dawod li Qamîşloyê vekirî bû; pirtûkxane ya "Xanî", ku Elî Ceefer li Helebê vekirbû, û ya "Bedîrxan", ku helbestvan Mihemed Hemo, ew jî li Helebê, vekiribû. Lê belê rijîma dewletê gelek çavsorî li xwediyên wan pirtûkxaneyên dikir, ta ku deriyên herduwên dawî girt.

Li kêlek van diyardeyên raperîna wêjeyî û rewşenbîrî, hinek helbestvan û nivîsevanên ciwan sala 1983ê "Koma Xanî" ya wêje û çanda kurdî li bajarê Helebê ava kirin. Evê komelê gelek çalakiyên wêjeyî û helbestî kirin, û carcaran jî xelat ji helbestvan û çîroknivîsan re pêşkêş dikirin. Herweha helbestvanên Jêrxetê, li gor banga Dr. Ebdilmecîd Şêxo, Rûxweşê Zîvar, Elî

Ceefêr û danerê vê lêkolînê, sala 1993ê “*Mihrecana Helbesta Kurdî*” pêk anîn, û rayên hemû helbestvanên, ku beşdarên mehrecanê bûbûn, kirin yek, ku roja 22. Çiriya Pêşin (roja koçbûna Cegerxwîn) bi navê (*Roja Helbesta Kurdî li Sûriyê*) bête nîşankirin. Ev mihrecan hê jî her salê carekê dibe.

Evan nivîskaran berhemên xwe, helbest, çîrok, lêkolînên wêjeyî û zanistî, pêşkêşî civaka kurdî dikin, tevgera wêje û çanda kurdî li Jêrxetê germ dikin, û “*ta radeyekê çanda gelê Kurdistanê dewlemend dikin û asoyên xwendevanên xwe di warê wêjeyî û rêzanî de berfirehtir dikin*”(36), û wêje û çanda kurdî diparêzin, û di bin mercên giran û zor de, di bin nîrên taybet de, rola dibistanan dilîzin.

Em hêvîdar in, ku me, bi vî awayî, kanî be panorameke lezok li ser serdema O. Sebrî dabe pêş xwede vanên xwe, û rê li pêş xwe jî dûz kiribe, da em derbas hundir mijara xwe bibin, ji ber ku, wek me li destpêkê gotibû, her tiştek, çi diyardeyeke zanistî be, çi mirov be, ligel dema xwe û bûyerên wê girêdayî ye.

***** *** *****

Not û ravakirinên serdema O. Sebrî:

1. جليلي جليل. نهضة الأكراد الثقافية و القومية في نهاية القرن التاسع عشر و بداية القرن العشرين. ترجمة: بافي نازي، د. ولاتو، كدر. رابطة كاوا للثقافة الكردية. دار الكاتب. الطبعة الأولى، بيروت 1986، ص 12
- Hêjaye em bêjin ku Celîlê Celîl di pirtûka xwe de, ya ku me li jor bi nav kirî, behsa rola Rûsyayê di perçiqandîya vê şoreşê de nake. Binêr: Rû: 16.
2. محمد أمين زكي. خلاصة تاريخ الكرد و كردستان من أقدم العصور حتى الآن. ترجمة: محمد علي عوني. الناشر: حسين قاسم قاسم. مطابع زين الدين – القرية، لبنان 1985، ص 24.
3. Biner: Celîlel Celîl, jêdera berê, bi zimanê erebî, rûpel 20.
4. Biner: Jêdera berê, rûpel 20-31.
5. Biner: Jêdera berê, rûpel 62, 63.
6. Ev rojnameyeke heftane bû, 8 rûpelên wê hebûn, tenê 9 mehan derçû.
7. الدكتور بله ج شيركو. القضية الكردية. رابطة كاوا للثقافة الكردية. دار الكاتب. الطبعة الأولى. بيروت 1986. ص 52.
8. Ji hejmara çarê de navê wê bû “Hetawî Kurd”.
9. Ji bo naskirina çalakî û xebatên Ebdilrezzaq Bedirxan, mirov dikare li van pirtûkên jêrîn vege e:
 - a) Celîlê Celîl: Avtobiografiya Ebdurrizaq Bedirxan, weşanên Havîbûn, çapa yekem, 1999, Berlîn /Almanya.
 - b) جليلي جليل. نهضة الأكراد الثقافية و القومية في نهاية القرن التاسع عشر و بداية القرن العشرين. ترجمة: بافي نازي ، د. ولاتو، كدر. رابطة كاوا للثقافة الكردية. الطبعة الأولى، دار الكاتب، بيروت 1986.

c) جليلي جليل. بقعة ضوء. من مذكرات عبدالرزاق بدرخان- سيرة ذاتية- ترجمة حيدر عمر و علي جعفر. منشورات هافيبون. 2000. برلين، ألمانيا.

10. عبدالعزيز الحاج. القضية الكردية في العشرينيات. المؤسسة العربية للدراسات و النشر. الطبعة الأولى. بيروت 1984. ص 18.

11. Sê deverên Kurdistanê; Cizîr, Kobanê, Kurd-dax (Efrîn) bi ser Sûriyê ve xistin.

12. Biner: O.Sebrî, *Bûyîna min*. Dîwana O.Sebrî, weşanên Apecê, çapa yekem, Stockholm, 1998, rûpel 18. (Kopiyek ji destnivîsa vê gotarê di riya birêz Hoşeng Sebrî re ketiye destê min de). Ev jêder, ji vir û pê de, wê bi navê (Dîwana O.Sebrî) bê.

13. Biner: Bîranînên mamoste Osman Sebrî, 1905–1930. Rû 147. Ev jêdereke ne çapkirî ye, bi cefayê rêzdar Hoşeng kurê O.Sebrî, di meha êlûna 2003ê de, gîhaye me. Lê beriya vê nisxeyeke bi zimanê erebî, ku bi komputerê hatiye nivîsîn, wergerandina Horamê Yezdî û Dilawer Zengî, bi sernavê „ Bîranînên xebatkarê kurd ê mezin, rehme lê, O.Sebrî, 1905-1993. Ev nixse di riya xebatkarê hêja rehme lê Hemreş Reşo re ketiye destên min de), ji vir û pê de ev jêder wê bi navê (Bîranînên O.Sebrî) bê.

14. Biner: Samî Ehmed Namî, *Dîmenin ji dîroka winda*, weşanên Apecê, çapa yekem, Stockholm 2000, rûpel 57-62.

15. Jêdera berê, rûpel 63.

16. Cegerxwîn, *Jînenîgariya min*, weşanên Apecê, çapa yekem, Stockholm 1998, rûpel 231.

17. Biner: Samî Ehmed Namî, jêdera berê, rûpel 55 .

18. Jêdera berê, rûpel 165.

19. Ev rêxistin bi alîkariya Hevgirtina Sovyetê hate avakirin, û şaxên wê li gelek welatan hatin danîn. Herweha şaxa wê ya Sûriyê jî di bin siya Partiya Komunîst a Sûrî de malikên xwe li gelek gund û bajarên, nemaze yên Kurd, danîn.

20. Biner: Samî Ehmed Namî, jêdera berê, rûpel 76.

21. Ji bo naskirina çalakiyên vê civatê, binêr: Samî Ehmed Namî, jêdera berê, rûpel 77-80.

22. د. روزاد علي، الحياة البرلمانية في جبل الأكراد، مجلة الحوار. العدد المزدوج 26-27. شتاء و ربيع عام 2000. السنة السادسة. ص 71-81.

23. Emê di (Jiyana wêjeyî û rewşenbîrî) de careka dî li nik vê komelê rawestîn.

24. Binêr: Samî Ehmed Namî, jêdera berê, rûpel 87.

25. Dubarekirina helwestên wan endaman ne barê vê lêkolîna me ye. Ji bo vê mijarê mirov dikare li van pirtûkên jêrîn vegere:

a) Samî Ehmed Namî: *Dîmenin ji dîroka winda*.

b) Mihemed Mela Ehmed: *Rûpelin ji dîroka tevgera kurdî li Sûriyê*. Du perçe. Bi zimanê erebî.

c) Ebdilhemîd Derwîş: *Ronahî li ser tevgera kurdî li Sûriyê*. Bi zimanê erebî.

26. Piştî çend salan beşê nû navê xwe kir “Partiya hevgirtina gelê Kurd li Sûriyê” û beşê kevin navê xwe kir “Partiya demoqrat a pêşverû ya kurdî li Sûriyê”.

27. Evê kulûpê sala 1973ê du ahengên kurdî li bajarê Helebê pêk anîn. Ev yekemîn car bû ku gurûpên sema ya kurdî bi cilên gelêrî û awaza muzûka folklorî, bi stiran û govend, li ser textên têyatroyên Sûriyê ahengên kurdî pêşkêş kirin. Yek ji wan herduwan di hundirê (Sînema Sûriyê) de bû, û ya dî li ser textê têyatroya (Soq el-Întac) bû, ku du şevan berdewam kir, û li gor kertên (bîlêt) ku hati bûn firotin deh hezar kesên Kurd li herdu şevan beşdar bûbûn. Digel hindê evê kulûpê di Newroza sala 1974ê de ahengek li Bêrûtê jî pêşkêş kir.

28. Dr. H. Hebeş, “Raperîna çanda kurdî di kovara Hawarê de”, çapa yekem, belavgeha Hogir, Bonn, 1996, rûpel 53.

29. Mebesta me ew e ku dibistanên fermî tune bûn, lê hinke biçûk û taybet hebûn, ku Kurdan ew ava kiribûn, belê dewletê lêçûnên (mesref) wan nedida.

30. Binêr: Samî Ehmed Namî, jêdera berê, rûpel 85, û Ebdilhemîd Derwîş « ronahî li ser tevgera kurd li Sûriyê », bi zimanê erebî, rûpela 14.

31. انظر عبدالحميد درويش "أضواء على الحركة الكردية في سوريا"، الطبعة الأولى، مكان الطبع غير معروف. ص 14.

32. Mixabin ev rojname, piştî hejmara heftê, nema bi zimanê kurdî, belê bi zimanê erebî derçû. Weha jî zimanhalên hemî partiyên Kurd li Jêrxetê bi zimanê erebî derdiçin.

33. Ji bo naskirina rewşa rojnamegeriya kurdî li Jêrxetê binêr: Dr. P. Berwarî, *Pêşveçûna bizava çapemeniya kurdî li Sûriyê, yê bi zimanê kurdî*, Kovara Pirs, sal 6, hejmar 14, Havîn 1998, rûpel 3–15. Û Dr. Kamiran Bêkes, *Mêjû û rewşa rojnamegeriya kurdî li Kurdistana Rojava*, kovara Pênûs, hejmar 10, rûpel 4–23.

34. Partiya Yekîtî ya demokrat a Kurd li Sûriyê – YEKÎTÎ rojnameya “Newroz” derdixê, Partiya Hevgirtina Gelê Kurd li Sûriyê jî rojnameya “Deng” der dixê.

35. Em dê li vir navên xwediyên hemû kovaran, ên ku me behsa wan kiribû, biçespînin:

a) Kovara Gulîstan û ya el-Museqqef el-Teddumî: Partiya Demokrat a pêşverû ya Kurdî li Sûriyê.

b) Kovara Gelawêj û ya Edeb el-Qediye: Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê – el-Partî, ya ku sekretêrê wê Kemal Ehmed bû, û niha jî Nezîr Mistefa ye.

c) Kovara Stêr: Partiya Hevgirtina Gelê Kurd li Sûriyê.

d) Kovara Xunav: Partiya Demokrat a Kurdî ya Sûrî .

e) Kovara Gurzek Gul: Konê Reş.

f) Kovara Zanîn: Ebdilbaqî Huseynî.

g) Kovara Aso: Siyamend Îbrahîm.

h) Kovara Roj: Partiya Sosyalîst a Kurd li Sûriyê. Evê partiyê roja 04.06.2002ê xwe ji hev xist û tev li Partiya Demokrat a Pêşverû ya Kurdî bû.

i) Pirs û el-Hîwar: Partiya Yekîtî ya Demokrat a Kurd li Sûriyê – YEKÎTÎ.

j) Kovara Bihar û el-Menber: Hevbendîya Demokrat a Kurd li Sûriyê .

36. Dr. P. Berwarî, kovara Pirs, sal 6. Havîn 1998, hejmar 14, rûpel 13.

Birrê yekem

Dîroka kesayetî

- Kurtejiyana O . Sebrî.

- Berhemên O . Sebrî:

1. Dîrok.

2. Erdnîgarî.

3. Ziman.

4. Helbest.

5. Serpêhatî û çîrok.

Çîrokên dilêrî û camêriyê

Çîrokê xiniziyê

Çîrokên xerafetan

Çîrokên lehengiyê.

6. Gotar.

Dîroka kesayetî

- 1 -

Jiyana O . Sebrî

1905 - 1993

Nav û cihê bûyînê:

Gava mirov jiyana kesayetiyê kurd dipelîne, gelek alozî dikefin pêş wî, û şûna kêmasiyan di karê wî de fireh dikin. Bi ya me be ev yeka encameke ji encamên bindestkirina gelê kurd, û perçekirin û dagîrkirina welatê wî ye, ji ber ku ev rewş û pergala tehl û dijwar rê li pêş nivisandina dîrok û bermayên mirovên dîrokî, wêjeyî û civakî yên kurd, ta radeyekê, pirr girêk dike, bi ser de jî, kurdan her tim xwe bi xebata rizgarî û serxwebûnê mijûl kirine, nivisandina dîrok û jînenîgariya kesên dîrokî dane alîkî û ji diwarojê re hêştine, tevî ku ew jî cureyekî wê xebata neteweyî ye.

Yekemîn alozî, di evê penavê de, ew e ku zincîra navan pirîcar ne diyar e, wek çawa di vê babeta me de, çiku ji bilî her du navên Osman û Sebrî em ti navên din nizanin.

Hemû jêderên ku me li wan nerîne, zincîra navê O . Sebrî diyar nekirine. Evê yekê bala wî jî nekşandiyê, tenê ew carekê navekî berçav dike, ku bavpîrê wî yê mezin bi navê Mihemed bûye, gava dibêje: *“Bavkalê min ê mezin Mihemed ku mezinê eşîrê bû...”*(1). Careke din dibêje: *“Heya digehê min, em neh bav di vî erdê de runîştine.....Bavê min Sebrî û bavê wî Ebûzer jî her yek bi awakî fermana wan rabûye.”*(2).

M . M . Ehmed navekî din diyar dike, û dibêje: *„Apo, ew kurê mezin yê serokê eşîra Mirdêsa Sebrî Heyder e“*(3). Lê ev Heyder kurê kê bûye, M . M . Ehmed nabêje. Her weha O . Sebrî jî bi carekê evî navî nîne ser zimanê xwe. Ji van her du jêderan pê ve em pêrgî kesekî din, ku navê helbestvanê me xem û qisaweta wî bûye, nebûne.

Li goreyî evan her duwan, em sê navên din di nasnameya O . Sebrî de dibînin; yek Heyder e, ku M . M . Ehmed xwediyê wê boçûnê ye, û duduwên din Ebû Zer û Mihemed in, ku O . Sebrî wan diyar dike.

Eger em evan her sê navan ji bîra nekin, û bi pêjna, ku ji peyva *“mezin”* ku di gotina O . Sebrî de ye, diherike, mijûl bibin, em dê ber bi wê baweriyê de biçin, ku Mihemed navê bavpîrê pêşî yê Mirdêsên Gawestiya ye , li goreyî gotina O . Sebrî, ew bavpîrê nehê ye, û Sebrî jî kurê Ebû Zer e.

Eger em boçûna M.M.Ehmed bipejrînin(ew jî yekeke jar e), Navê Apo wê weha be: Osman kurê Sebrî kurê Ebû Zer kurê Heyder ê Mihemed ê Mirdêsî, û li goreyî gotina O.Sebrî, ya jorîn, çar bavpîrên din di navbera Heyder û Mihemed de hen in, lê navên wan ne diyar in. Her weha navên pêşiyên Mihemed, ku digihînin mîrnişîna Mirdêsan, jî wenda ne.

Hemû jêderên, ku tiştê li ser O.Sebrî nivisîne, li nik rayekê digihênin hevudu, ku ew mirov endamekê eşîra Mirdêsan bû ye, ew eşîr jî *“ di navbera bajarên Meletiyê, Riha (Urfa), Siwerekê û Semsûrê (Adiyamanê) de dimîne”*(4).

Piştî nivê sedsala hejdehê, hêviya mîrîtiyê dil û derûna hinek pismîran dilivîne, û nakokiyekê di nava mîrnişînê de peyda dike, dibe sedema jarbûn û jihevketina wê, pêre ew dibe sê beş; Mirdêsên Ebdilhey, ku li devera Qonyê, di deşta Heymanê de cîwar dibin, Mirdêsên Têrikan, ku ber bi çiyayên Amedê de diçin, û Mirdêsên Gawestî, ku demekê di pişta berriya Reqayê de, li qiracê Qeregeçiyên dimînin, û di dû re ber bi çiyayê Nemrûd de diçin, û di nivroyê (başûr) Meletiyê û qeza Kextê de cîwar dibin(5). Li evê qeza Kextê, gundê Narincê, roja 07. 01. 1905 O.Sebrî ji dayikê dibe.

Qunaxa perwerdekirinê û xebata li Serxetê:

Di ewê roja zivistanê de, li ewê gundê Narincê, dengê bûyînê ji kurikekî bi der ket, û mala bavê xwe Sebrî; serokê eşîrê, şên kir. Ew kurik bi (Osman) hate navandin, û ji wê rojê de, ji bo bavê xwe, ewê ku pênc salan çavênê kurikekî bû, bû xezineya hêvî û umîdên mezin.

Gava temenê wî dibe heft salî, ew diçe dibistanê, û bi jîrekî sinfên xwendinê derbas dike, lê qedera reş keysa şabûna serkewtinên xwendinê ji ber wî dibirre, û destên xwe dirêj bavê wî dike, û hîna ew kurê deh salan bû, mirin bavê wî sala 1916ê ji pêş dibe, û sêwî dihêle, pêre jî perwerdekirina wî dixwest apê wî Şukrî.

Şukrî şûna birayê xwe, wek serok -eşîr digire, û li goreyê hêvî û erka birayê xwe; bavê Osmên, kurikê dehsalî, ji bo serokatiya eşîrê amade dike.

Sala 1917ê ewê dişîne dibistana Ruşdiyê li bajarê Kextê, ku weha çend salan wek şagirtê jîrek li wê de dixwîne, û di ber re jî her tim ewê hînî awayên siwariyê û rêzana eşîrê dikin, ta ku sala 1920ê xwendina xwe li wir kuta dike.

Êdî salên wî dibine panzdeh, û li goreyê rêzana eşîrtiyê ew ji pileya mêraniyê ve nêzîk dibe, û pê re jî bergeha, ku di navbera wî û serokatiya eşîrê de mayî, bi gavên kurt tete birrîn. Lewre hewesa ap û diya wî ji bo zewaciya wî mezin dibe, û sala 1922ê jinekê ji Osmanê heftdeh salî re tînin, û wî pê re dizewicînin. Piştî salekê xortê hejdeh salî dibe bavê Welato.(6)

Zewaciya di wî temenê piçûk de her ji bo erkeke aşkere bû; civaka gundê û eşîrtî mêraniya mirovekî, û nîrx û qedra wî bi zewacê û hebûna zarokên wî (nemaze jî kurik) ve girêdide. O.Sebrî jî evê yekê sayî diyar dike, gava dibêje: *“Dema cilên zavatîyê li min kirin, yên dora min gelek di ber xwe de dikenîn. Lê van tîştan giştîkan nedikarîn bikevin pêşîya daxwazên dê û apê min, ku ya pêşîn dixwest berî rojekê zarokên min bibîne û yê paşîn di rex xwe de peyakî ku xwe bispêre peyda ke.”*(7)

Bi rastî jî zewac, bi bawerîya civaka kurdî ya gundê, nîşana mêraniyê ye, çiqas xortek zû jinekê ji xwe bîne, ewqas jî zû dibe mêr, û nîrxê wî di çavên wê civakê de bilind dibe. Ji hêla din de, hêviya dîtina zarokên zarokan heya îro jî di dilên dê û bavan de heye. Bi ser de jî zewacê ji bo xortekî mîna O.Sebrî ji bo serokatiya eşîrê tê perwerdekirin û amadekirin, dibe erkeke lezok û hukardar.

O.Sebrî jî di destpêka jiyana xwe de, bi wê serokatiya, ku li benda wî bû, şa dibû, lewre waneyên wê zû ji ber dikirin, û bi pêşve diçû. *“heya salên min bûne hejde ev her sê rûçikên han (siwarî, şervanî, û rê û rêzana eşîrê nasîn) armancên min bûn, û di wan waran de hinekî pêşve çûbûm”*.(8)

Lê pirrê caran bûyerên jiyane erkên mirovan diguhêrin. Weha jî O.Sebrî pêrgî mirovekî dibe, ew mirov xêz û semta jiyana wî serûbin hev dike, û rûwê wê tersî erkên bav, ap û diya wî badide. Ew mirov mamosteyê dibistana navîn bû, karbidestên dewletê, bi sedema baweriyên wî yê ramanî, ew ji dibistana navîn bi dûr xistibûn, û şandibûn deverên dûr.

Bandûra mamosteyê ronakbîr, Ismaîl Efendî, li jiyana O.Sebrî gelekî hêzdar bû. Ewî mirovî rist û rêzana eşîrtiyê li pêş çavên wî erzan kir, û ji heşê wî avête der, û pê re jî bûyerên li Kurdistanê, dewleta Osmanîyan û dinyayê de diqewimîn, xistin mejiyê wî. O.Sebrî hukariya, ku Ismaîl Efendî li wî kiribû, dinerxîne û dibêje: *“Dema Salên min hejde bûn felekê bi navê mamoste Ismaîl Efendî peyakî xwenda, hişyar û serxwet xiste ser rêya min. Bi nasî û dostaniya wî ez gлек tiştên çak û hêja hîn bûm. Berî her tiştî rêzana □ eşîrî ya şaş û çepel ji çavên min ket. Min ji zorê û zorbazan rûyê xwe bada, û xwest bibim kesekî qenc û xêrxwaz.”*(9).

Bi vî awayî O.Sebrî rû bi rû xwe li hember jiyaneke din, ramanêke din û pêdiviyêke din dibîne, û pê hay dibe, ku perwerde ya hejde salên buhurîne nikare ji bo wî, di evê qunaxa nû de, bibe alîkar. Bi ser de jî divê ew wê rengerperwerdeyê ji bîra bike, û xwe jê rizgar bike. Gelo wê bikaribe vê firkê bi hêsani derbas bike, an ew cureperwerde wê, bi hinek awayên din, di jiyana wî de her xwedî hukarî û bandûreke berbiçav bimîne?!

Sala 1925ê tîkeke din, lê mezintir û têkartir, di ewê rêzana çepel de peyda dibe, û wê di çavên wî de gelekî erzan û rûreş dike. Di wê salê de şoreşa kurdan, bi serperştiya rêberê mezin Şêx Seîdê Pîran, diteqe, û pê re jî hêviyên kurdan dilivin, û nîşanên roja rizgarî û serxwebûnê diyar dibin. Lê mixabin ew şoreş zû tê hilweşandin, û serkêş û hukardarên wê bi darve dibin, penava zulm û zora Turkan fireh dibe, û digihêne eşîra Mirdêsan jî, û her du apên wî, Şukrî û Nûrî, sala 1926ê bi darve dibin, û O.Sebrî bi xwe jî 23 mehan dibe dîlê zîndana Denzeliyê. (10).

Pirr naçe, ew careke din, sala 1929ê, tê girtin, û li pêşiya dadgeha leşkerî, li bajarê Meletiyê, bi sîcê amadekirina şoreşêke kurdî tê darizandin. O.Sebrî bi sebareta evê bûyerê dibêje: *“Me tiştê nekiribû, lê hukmetê dixwest me ji ber çavên xwe bide alî. Gunehê ku xistibûn stoyê me pêkanîna şoreşêke bû, ku cezayê wê darvekirin bû.”*(11). Lê ew vê carê bi alîkariya serhengê (kolonel) kurd, navê wî Husên Husî bû, tê berdan (12), û biryara jêrxetbûnê distîne, pêre jî bi xebata neteweyî ve tê girêdan.

Jêrxetbûn û Çalakî û cefayên vê qunaxê:

Roja 24. 12. 1929ê O.Sebrî, ji neçare, direve Sûriyê, ya ku bi sînorên xwe yê teze, piştî cenga yekemîn, ava bûye, û hinek deverên Kurdistanê hatine tev li wê kirin. Sûriyê hîngê di bin mendat û serdestiya kolonyalîsta Feransayê de bû.

Gava O.Sebrî mal û milkê xwe, şûna zaroktî û xurtaniya xwe, gund û hogirên xwe bi şûn de dihêle, û berê xwe dide Jêrxetê, hîngê hêviyên bilind û rûmetdar di dil û derûna wî de dikeliyan, û hukariya bê hempa li wî dikirin, ku karibe ewê xêza xebata neteweyî, ku ji xwe re hilbijartibû, ya ku hîna di destpêkê de ye, bidomîne. Lê mixabin her tim kend û bendên giran û zor xwe didin pêş pêkanîna hêviyên mezin. Weha jî O.Sebrî, yê ku keysên xebat û lebiteke çalak dipeland, pêrgî erkên dijwar, yê destlatdarên feransîzan dibe, û divîtiyên sînokirina gerr, livîn, rabûn û rûniştinê li pêş xwe dibîne.

Destlatdarên feransîzan qedr û nirxê wî digirin, ji ber ku ew kurê axa û serok -eşîrekî mezin e, ne ji bo ku ew xebatkarekî kurd î çalak e. Ji milê din de jî, da ku ewî her tim li ber çavên xwe bihêlin, sînoran li pêş wî datînin, û jê dixwazin bê şewra wan ti tiştî neke(13).

Ev helwesta destlatdarên feransîzan ewî, rû bi rû, didine ber çaterêkekê; bîr û baweriyên xwe bike qurbana rûniştineke hêdî û mehaneyê ji destên wan werbigire, an rûmeta xwe biparêze û riya serbilindiyê bidomîne?!. Bê dudilî O.Sebrî riya xwe vedibjêre, û bê ku şewra firansîzan bike, li goreyî biryara “XOYBÛN”ê berê xwe dide Dêrsimê, da nameya wê bigihîne Seîd Riza.

Destlatdarên feransizan evê helwesta wî mîna dijîtiyeke mezin dibînin, û pê re jî biryara surgunkirina wî bo bajarê Reqayê distînin, û nahêlin ew cihê xwe ji wê deverê biguhêre. Lê careke din ew biryara wan bînpê dike, û dîsan li goreyê biryara “XOYBÛN”ê, ku ew jî bûbû endamê wê, berê xwe dide Serxetê, da beşdarî şoreşa AGIRÎ bibe.

Gava ew şoreş bi sernakefe, û têk diçe, O.Sebrî yekser venagere Jêrxetê, belê ew çend mehan li navbera sînore Tukiye û Sûriyê dimîne, û du mehan li nav eşîra Iniz a ereb, li ba kesekî kurd xwe vedişêre, û di dû re, di navbera Serêkaniyê, Dirbêsiyê, û gundê çiftikê (başûrê Kurdistanê) diçe û tê, ta ku derbas devera Barzan dibe, û hinekê li ba Şêx Ehmedê Barzanî dimîne, di dû re jî diçe Silêmaniyê û guftugoyê ji bo şoreşekê li gel Şêx Mehmûdê Berzencî dike.

Ev çalakiyên wî dibine sedema girtina wî li bajarê Mûsilê, destlatdarên Îngilîzan wî ji wê jî dibine Bexdayê, û di dû re wî dispêrim destên feransizan li Sûriyê, çendek rojan di zîndanê de dimîne, û meha hezîrana sala 1931ê tê berdand(14), lê çavên feransizan ji ser wî nayên birrîn, lewre li dawiya sala 1932ê ew ji neçare Sûriyê dihêle, û bazdide diçe Emmanê (Urdin).

Urdin hîngê di bin mendata kolonyalîsta Îngilîzan de bû, ew ji wî bêhn teng dibin, û cih nadinê, loma jî ew dîsan ji neçare wir dihêle, û berê xwe dide Felestînê, û di siya navekî ne rast de (Zirav) demekê li wê deverê dimîne.

Rehmelê Hemreş Reşo û M.M.Ehmed weha diçin, ku ew ta sala 1935ê li Felestînê dimîne. Bi baweriya me ev boçûn ne rast e, ji ber ku ewî sala 1933ê du helbest, û sala 1934ê jî helbestek li bajarê Hemayê (Sûriyê) nivisandine(15). Eger em evê yekê ji bo boçûna xwe bikin deyax, em dê karibin bibêjin mayîna helbestvanê me li Felestînê dirêj nekiriye.

O.Sebrî dizane ku cihê wî ne Urdun û ne jî Felestîn e, ewî ewqas tengî, dijwarî, tehlî û tirşî dîtî û kişandin, ne ku ji bo li wan deveran, dûrî Kurd û Kurdistanê bimîne, lewre jî biryara vegeza Sûriyê distîne. Bi rastî jî li dawiya sala 1933ê vedigere, û li bajarê Hemayê bi cih dibe. Jêderên heyî nadine xuyakirin ka ew çend salan li wî bajarî dimîne, lê xuyaye destlata Firansizan çavên xwe ji wî nabirre, heya ku li dawiya sala 1935ê ewî surgunî girava Mdegeşkerê (Afrikayê) dike. Salekê û çend mehan dîlê surgunê dimîne, û di dû re sala 1937ê vedigere Lubnanê, û sala 1938ê jî derbas Sûriyê dibe.

Xebata çandeyî û polîtîkî li Jêrxetê:

Pîştî têkçûna şoreşa AGIRÎ, giyanê xebata çekdarî li nik endamên XOYBÛNê sist dibe. Bi gotineke din, mirov dikare weha biçe, ku ewan hêjayan pê hay bûn û tê derxistin, ku miletê nezan û nexwenda nikare şoreşgerên xwe biparêze, û nizane riya rizgariyê binase û bipelîne, belê divaye ew asoyên heşmendiya xwe fireh bike, û guhên xwe bide guhertin û pêşketinên ku li cîhanê pêk tên, û waneyan ji wan werbigire, nemaze jî di wê demê de babelîskên ramanên serxwebûnê bi awakî zanistî li cîhanê belav dibûn, û her miletên bindest riya rizgariya xwe bi şêweyên zanistî diqelaştin; ew şêweyên ku kurdan nuh dest pê kiribûn, û hinek komelên kelepûrê û rewşenbîriyê ji bo çandê û xwendinê ava kiribûn, û berê xwe ber bi çapemeniyê dabûn.

Di vê riyê de mîr Celadet Bedirxan biryara derçûna kovarekê distîne, û roja 15. 05. 1932ê hejmara yekem ya HAWARê dixwe nav destên jêrxetiyên.

O.Sebrî jî berê xwe dide vê riyê, di demeke kurt de li berdestên mîr C.Bedirxan hînê zimanê nivîsînê dibe,(16) û pê nûsa xwe ji bo xebateke wêjeyî û çandeyî amade dike, û yekser di hejmara duwem de helbesteke xwe (Berdêlk), diyariya helbestvanê hêja, pêşengê nuhkirina helbetsa kurdî, Qedrîcan, diweşîne.

Bi vî awayî. O.Sebrî, piştî derçûna HAWARê, pirrê xebata xwe dixwe warê wêjeyî û çandeyî, helbest, çîrok û gotaran di hejmarên wê û yên RONAHÎyê û ROJA NU de diweşîne, û piştî ji surgunê vedigere, û sala 1938ê derbas Sûriyê dibe, ewî karê çandeyî û rewşenbîrî didomîne, û komelekê bi navê (Komela xortan) li Şamê dadimezrîne(17), û dibe hînkerê zimanê kurdî di (Kulûpa Selehdîn) de li Şamê, waneyên zimên berpêşî xortan dike.

Tevî ku kulûpa Selehdîn tê girtin, O.Sebrî dest ji karê hînkirina zimên nakşîne, belê ew mala xwe li Şamê; taxa kurdan, wek dibistanekê dike, ta rojên dawî, xortên taxê û yên deverên din, li mala wî, li ber destên wî waneyên zimên werdigirtin.

Wek çawan helbestvanê ereb, yê serdema Ebbasiyan, Ebû Temmam dibêje:

Çiqas dilê xwe li nav hezkirinê digerinî.

Hezkirin her tim ji dildara yekemîn e.

Mirov çiqas xanî di jîyanê de diguhêre!!.

Belê bîriya wî her tim xaniyê yekemîn e.

Wêha jî kela bîriyê di dillê O.Sebrî de dikele, û sala 1941ê wî ber bi Bakurê Kurdistanê de têve dide, belkî bi hêviya ku li wir bimîne, lê xuyabû aloziyên dijwar hebûn, loma jî vedigere Sûriyê, û di dû re jî kurê wî Welato li wir tê kuştin. Piştî vê vegeerê, dîsan bi awakî çalak di HAWARê de amade dibe.

Sala 1943ê jina wî, diya Welato, xatir dixwaze, û çawan dadimrîne, di dû re O.Sebrî jineke din (Şadiye Receb Doxoz) ji malbateke Çerkez, ji xwe re tîne, û pê re dizewice, ew jî piştevaniya wî dike, û sê kur (Hoşeng, Hoşîn, û Heval) û du keçikan (Hingûr û Hêvî) jê re tîne(18).

Gava O.Sebrî dibîne ku pêdiviyên jîyanê roj bi roj pirr û giran dibin, ew ji bo debara xwe û malê karekî dipelîne, û sala 1944ê di dayîra (Mîrê) de li Cizîrê dibe karmend, lê piştî çar salan, li goreyî biryara neroyê (wezîr) kar û barê hundir, ê sûrî, ew ji ber helwesteke bîrewerî, ji kar tê bi dûrxistin. Bi vî awayî kolonyalîstên feransizan, û di dû wan re jî karbidestên sûrî şerê hebûn û mayîna wî dikirin û didomandin, lê nikarîbûn ewî ji erkên wî bikin, belê her tim ewan dek û pilanan ew dilsojê kar û mebestên wî dikirin, û xebata wî jî pirrcureyî dibû.

O.Sebrî di evê xebata xwe de digihîne wê baweriyê, ku xwendin û zanîn, di destên miletên bindest de dibine çekeke herî kêrhatî û hukardar. Lewre ewî li kêlek hînkirina zimanê dayik dest bi çapkirina pirtûkan kir, û “Elifbêya kurdî, Bahoz, Derdê me û Çar leheng” çap kirin, û li milê din ewî sala 1955ê digel hinek rewşenbîrên Jêrxetê “komeleya vejandina çanda kurdî” damezirand, û bû serokê wê(19) .

Evê komeleyê, wek Hemîd Derwîş dibêje, hizra damezirandina partiyeke kurdî li Sûriyê anî holê, û O.Sebrî, di ber pêkanîna vê hizr û ramanê de, bû endamekî çalak, û digel hevalên xwe xebat û lebitên hêja kirin, ta ku roja 14. 06. 1957ê “ partiya demiqrat a kurd li Sûriyê” hate damezirandin, û O.Sebrî jî bû endamê komîta navend.

Mixabin hîna ev partî wek zarokeke bi şîr bû, bobelateke mezin bi ser wê de hat, û gelek endamên wê digel pirrên endamên komîta navend sala 1960î hatin girtin û zîndankirin, û O.Sebrî jî hîngê du salan di zîndanên Şamê de ma. Evê bûyerê cudabûneke mezin û rikdar xiste refê hevalên partiyê, û li kêlek hinek sedemên din dubendî di hundirê wê de peyda kir, ta ku sala 1965ê ew partiya ji hev ket, û bû du partî(20).

Hevalên, ku partiya nuh bi navê “partiya demiqrat a kurd a çep li Sûriyê” pêkanîbûn, têkilî li gel O.Sebrî girêdan, û sekretêriya wê xistin destên wî, û wî jî ew yeka pejirand û ta sala 1969ê wek sekretêrê partiyê li ser kar û xebata rêxistinî ma, û ji hevalên berê bi dûr ket.

Di vê navberê de rijîma sûrî sala 1968ê ewî surgunî bajarê Siwêdayê (Başûrê Sûriyê) dike, da ewî ji kurdan bi dûr bixe, û çarçewa çavdêriyê li dora wî teng bike.

Mixabin bi ser de, hevalên nuh jî bêbextiyeke mezin li wî kirin, û sala 1969ê ew ji partiyê bi dûr xistin. Ji wê salê de heya roja koçbûnê nema O.Sebrî xwe nêzî xebata rêxistinî dike, belê destan ji hînkirina zimên dera nade.

Di havîna sala 1969ê de, roja 14ê hezêranê, Şamê dihêle, û careke din bi nehênî berê xwe dide Bakurê Kurdistanê, ji ber ku destlata sûrî biryara du sal zîndankirin li ser wî dabû, lê dîsan ji neçare vedigere Sûriyê, û her du salên 1972ê û 1973ê di zîndanên Şamê de derbas dike, û di dû re jî ta roja mirinê 11. 10. 1993 di bin çavdêriya destlata sûrî de dimîne.

Hemreş Reşo sala 1981ê gotiye: “ Ger em di jiyana wî de sala 1928 destpêka têkoşîn û xebata welatî bigrin, em dikarin bibêjin, wî 53 salên ji êş, zîvarî û serbilindî li dûv xwe hiştin”(21) . Eger em duwanzde salên dawî jî bidin ser wan, hîngê em dê bizanibin çiqas O.Sebrî mirovekî piratîk û welathez bûye, û çima ew ji paşnavê Axe, Beg û Efendî bêhteng dibû, ta ku hevalên wî , ji bo hezkirin û rêzgirtina wî, ew bi paşnavê “Apo” navandin. Û pêre her ku ev paşnav tê hildan, O.Sebrî tê ber çavên endamên civaka Kurdan.

***** ***** *****

Berhemên O.Sebrî

Tevî ku O.Sebrî, di nav civaka kurdan de, ji warê wêjeyî de, wek helbestvan hatiye naskirin, para wî di gelek cureyên nivîsînê, ên din de jî heye. Berhemên wî, beriya ku hinek ji wan wek pirtûk bêne çapkirin, di gelek kovarên kurdî de belav bûne. Ew kovaran jî ev in: Hawar, Rohahî û Gelawêj (Sûriyê). Hêviya Welêt û Çiya (Elmanya). Roja nû (Bêrût). Roja nû, Berbang (Siwêd). Gelawêj (Bexda) Hêvî (Parîs).

Me gelekî berxweda, ku em berhemên wî hemiyar peyda bikin, lê mixabin destên me negihane hinek gotar û lêkolînan. Lewre em sernav û cihên berhemên, ku neketine destên me, lê hatine weşandin, nîşan dikin:

Kovara **Roja Nû**, Bêrût:

Sincî û ol û girêdana wan bi hev re. Hej 2, sal 1943.

Bobelatên me yên civakî. Hej 9 sal 1943.

Kovara **Gelawêj**, Bexda:

Pirsiyara Gelawêj. Hej 1, sal 1945.

Selahedîn û Ehlî Xac. Hej 6 û 8, sal 1949.

Rojnameya **Berbang**, Siwêd:

Ziman. Hej 3, sal 1982.

Di warê parastina zimên de. Hej 5, sal 1982.

Serbilindî. Hej 12, sal 1983.

Şaşiyan me. Hej 14, sal 1983.

Kovara **Hêvî**, Parîs:

Elifbêya kurdî. Hej 1, sal 1983.

Name ji Hêvî yê re. Û Çend rexne ji kalemêrekî kurd. Hej 2, sal 1984.

Digel hindê jî sê metiryalên din, ji layê Wikander û Wiesbaden Otto Harrasowitz de, sala 1959ê li Uppsala- Siwêd, hatine çapkirin, ew jî ev in:

Çend gotin di warê elifbêya kurdî û tîp û dengên tê de.

Enker û nekîr.

Pêrçemik û Silêman.(22).

Ev rûpelên ku bîr wê nivîsên wî yên ketine destên me, bidin naskirin.

1. Dîrok:

a. Dîroka Selahedîn, çend pirs:

Nivîsevanekî Misirê; Dr. Ehmed Bêlî, pirtûkek li ser jiyana Selehdînê Eyûbî dinivîsîne. Ev pirtûk dikefe destên O.Sebrî, û rê li pêş hêviya wî, ku ew bi xwe li ser Selehdîn binivîsîne,

digre, ji ber ku ew wê hêviyê di wê pirtûkê de pêkhatî dibîne. Lewre ew wê pirtûkê werdigerîne ser zimanê kurdî. Ev werger hîna wek pirtûk çap nebûye, lê bi awayê pênc xelean di her pênc hejmarên kovara RONAHÎ de(23, 24,25, 26, 27) belav bûye.

Naveroka wê pirtûkê, jiyana Selehdîne Eyûbî ye, êl û eşîra wî, cureyê perwerdeya wî, û xebata wî ta şerê xaçeperestan diyar dike.

Kêmasiya di evî karê O.Sebrî de heye, ew e ku ewî danerê pirtûkê nedaye naskirin, û cih û sala çapkirina wê diyar nekiriye.

Ji vê pê ve ew lêgerîneke dîtir (Selahedîn û Ehlî Xaç) dinivîsîne, û du xelekên wê di hejmarên Şeş, Hezîran, û heşt, Tebax 1949, yê kovara GELAWÊJ de diweşîne.

b.Dîroka Kurd û Kurdistan:

Pirtûka M.Emîn Zekî “Xulaseya Dîroka Kurd û Kurdistan” ku sala 1931ê nivisandibû, û Mihemmed Eliyê Ewnî jî guheztibû zimanê erebî, û sala 1936ê li Misirê dabû çapkirin, ta roja îro li kêlek “ Şerefname” ya Bedlîsî, firehtirîn û giringtirîn jêdera dîroka Kurdistanê ye. Xwediyê wê, di pêşgotinên her du çapên kurdî û erebî de, çavan ber bi hebûna kêmasiyên wê de dikşîne, û li benda pênuşên ku cihên wan kêmasiyan dagrin, dimîne.

O.Sebrî para xwe dixê vî warî, û tiliya xwe dide ser hinek kêmasiyên wê, û sê gotaran dinivîsîne.. her yekê ji wan di hejmareke kovara HAWAR de diweşîne(23) .

O.Sebrî, di ewan her sê gotaran de, zanîneke dîrokî diyar dike, û pê re jî karînen wî yê vekolîna dîroka Kurd û Kurdistanê, bi şeweyekî zanistî numa dibin. Lê mixabin ew gotaran di HAWARê de dimînin, û bala ti kesî nakşînin,ku bi çapên nuh yê wê pirtûkê re, çap bikin.

O.Sebrî di gotara yekem de, pesna pirtûkê, daner û wergervanê wê dide, û di dû re jî hêviya xwe ji bo serrastkirina şaşîtiyên ku di pirtûkê de henin, diyar dike. Di gotara duwem de jî weha diçe, ku pîrrên jêderên danerê pirtûkê biyanî bûne, ewana ji ber mebestên taybet rastî diyar nekirine. Lewre jî O.Sebrî danustandinên fireh, û bi şeweyên zanistî û hişmend li gel boçûnên Sir Mark Saykis dike, û berevajîya wan dide xuyakirin. Her weha O.Sebrî babeta xwe didomîne, û hejmara Kurdan ji bo gotara sêyem dike babet.

Eger ev nivîsên O.Sebrî di dema wan de; sala 1941ê, xwediyên nîrxekî gelekî biha û payebilind bûne, em bawerin ,ku derbasbûna evan salên dirêj nikarin ewî nîrxî kêmbikin.

c. Dîroka jîna Napiliyon:

Napiliyon; ev kesayetiya leşkerî firansî, bala O.Sebrî dikşîne, lewre jî dîroka jiyana wî dinivîsîne, û di 11 hejmarên kovara RONAHÎ de, (16 - 27) diweşîne. Ev berhem neketiye destên me, lê tiştê me bihîstî ew e, ku ew ne berhemeke aferînî an danerî ye, belê ew yeke wergerandî ye, lê em pê haydarnebûne, ka ji kîjan zimanî hatiye wergerandin. Berêz Memo Cimo jî, ku bîbografiyek bi sernavên sivîsên O.Sebrî di kovara PÊNÛS, hejmar 2, 3, de weşandiye, zimanê wê nîşan nekiriye. Mixabin evê berhemê bala kesî nekşadiye, ku wê wek pirtûkekê çap bike.

ç.Mirdêsan û gawestiyên wan :

Ev gotar di hejmara 52ê a kovara HAWARê de belav bûye.O. Sebrî di wê de bala xwe hinekê dikşîne ser eşîra Mirdêsan; eşîra bav û kalên xwe , û bingeha wê diyar dike, ku ev eşîr berê

mîrîşîneke mezin bûye, mîrê wê li bajarê Egilê rûdinişt. Lê îro ev nav tenê li ser sê eşîran maye; eşîra Mirdêsên Ebdilhey, eşîra Mirdêsên Têrikan û eşîra Mirdêsên Gawestiyan, û pêre jî cih û hejmara malên wan diyar dike. O. sebrî bi xwe jî ji eşîra Mirdêsên Gawestiyan e .

d. Êzdi û ola wan:

Ev xebata O.Sebrî ji sê bendan pêk hatiye, û di her sê hejmarên kovara Ronahî (19, 20, 21) sala 1943ê, de hatine weşandin. Mirov dikare evê xebatê di çarçewa dîrok û gelnasînê de bi cih bike.

Li goreyî baweriya O.Sebrî, pirtûkên ku li ser Êzdiyan hatine nivîsîn, û ketine destên wî, negîhane rastiya vê olê. Ev bawerî ewî ber bi vekolîna ola Êzdiyan de dikêşîne, û sala 1940î berê wî dide bajarê Hîsiçê, da daxwaza xwe li nik çend şêxên Êzdiyan bipelîne.

Tevî ku ew cudabûnên mezin di navbera gotinên sê şêxên, (Şêx Heyder, Şêx Xidir û Şêx Xelef) ku danustandin bi wan re kiribû, de dibîne, lê gelek tiştan jî wan digre û dinivîsîne, nemaze jî hîlbijartina “ Ixtiyarê Mergehê”, mercên wê hîlbijartinê, û rûçikên (sîfet) wî Ixtiyarî. Di dû re jî li ser cihên miqeddes , merasimên heca Êzdiyan, rêzanên ola wan, yên olewerî û civakî, û “celsa mîr” ku Tawisî melek dadikefe ser erdê ,û dibe serkêşê wê celsê. Li dawiyê jî navên eşîrên Êzdiyan û cih û hejmara wan diyar dike.

e.Nêçîr:

Mirov dikare evê xebata O.Sebrî jî bide ser aliyê dîroknivîsîn û civaknasînê, ji ber ku ew awayên nêçîrê li nik civaka Kurdan rave dike.

O.Sebrî evê babetê bi sê bendan dinivîsîne, duduwan jî wan di her du hejmarên kovara RONAHÎ 16 û 17 de diweşîne, û ji nêçîra hurçan de dest pê dike,sê awayên wê û pêdiviyên nêçîrvan rave dike, pşit re derbas nêçîra keftaran dibe, û dide xuyakirin, ku ev cureyê nêçîrê ji ya hurçan hêsantir e, çiku keftar dirindeyekî tîrsonek e, lê nêçîra koviyan ewqas ne hêsan e. û bi du awayan dibe. Her weha dide xuyakirin ku li Kurdistanê nêçîra roviyan, kêvroşkan, masiyan û kewan jî dibe, û awayên wan û alavên,ku pê dibin, rave dike, pê re jî pêdiviyên perwerdekirina tajiyan(seyên nêçîrê) û teyran şirove dike.

Benda sêyem ji vê babetê di hejmara 48ê ya HAWARê de diweşîne, û tê de, bi şêweyekî çîrokbêjî, serpêhatiya mirovekî, ku çûbû nêçîrê bike , bi ber lepên hurçekî ketibû, û xwe ji kuştinê xelas kiribû, salix dide.

2.Erdnîgarî:

Di nav berhemên O.Sebrî de, çavên mirov li gotara “Çiyayê Sasonê” dikefin, pêjna erdnîgariyê jê tê, û weha jî tê xuyakirin ku nivîsîna wî curbecur û pirr alî ye.

Ev berhem di hejmara 27ê ya HAWARê de belav bû ye, nivîsevan tê de çiyayê Sasonê, yê ku ji bîst û sê çiyayan pêk hatiye, gelî û newalên wî, eşîr û malên wan eşîrên, ku li wan deveran dimînin, û sînorên wî çiyayî salix dide.

Ev çiya li nîvîka Bakurê Kurdistanê, di navbera bajarên Sirt, Mûş, Bidlîs û Amedê de dimîne, û bi evan sînoran dorpêç bûye; rohelatê wî eşîra Motikan e, roava eşîra Silîvan û Genc e, bakur deşta Mûşê ye, û başûr jî deşta Xerzan e.

3.Ziman:

Xebata O.Sebrî ji mijûliyên zimanewanî jî ne bê par e, ewî hem gavên heyînî di vî warî de pêkanîne, û bûye fêrkerê zimên, hem nerînên teorî li ser zimên û rola wî di jiyana gelan de berpêş kirine, û hem jî elîfbêya zimên amade kiriye.

Cara pêşî O.Sebrî “Elîfbêya kurdî” sala 1954ê amade dike, û sal din wê li Şamê çap dike. Qulafetê wê navîne (14 x 20), û 55 rûpelên wê henin (24). Lê ji ber ku ew di vî warî de xwediyê nerîneke yekta bûye, ewî sala 1982ê careke din ew din bin sernavê “**Elîfbêya tekûz**” de, bi zêdekirina çar tîpan (ç, k, p, t), ku her yekê xalek li ser e, çap kir, pêre jî tîpên elîfbayê bûne 35, çiku bi baweriya wî, hîngê elîfbê “*ji bo bilêvkirina bejeya kurdî rastir*” dibe.

4.Helbest:

Pirrê xebata O.Sebrî, ya wêjeyî, helbest e. Yekemîn helbesta wî “**Berdêlk**” em di hejmara 2ê ya HAWARê de dibînin. Eger em wê helbestê bikin destpêka vê xebatê, wê xuya bibe, ku O.Sebrî ji sala 1932ê de ketibû qadq nivîsînê, nemaze ya helbestê.

Pêşî ewî sala 1956ê dîwaneke biçûk “**Bahoz**” li Şamê çap kir. Qulafetê wê navîn e (14 x 20) û 67 rûpelên wê hen in, 7 helbestên wî tê de cih girtine, ew jî ev in (Bahoz, Bang, Ji dest bextê reş û hevalên şaş, Feleka bê bext, Wefda kurdî, û Ho xort).

Di pê re helbestên wî di kovarên mîna HÊVIYA WELÊT û ÇIYA de dihatin belavkirin, ta ku siyasetmedar, rewşenbîr û rojnamenivîsê rehmelê Hemreş Reşo sala 1981ê 69 helbestên wî (Pênc jê yên dîwana Bahoz bûne) di bin sernavê “*Apo, gotinên xav nepijîn bê tav*” de li Almanayê çap dike û ferhengeke zimanewanî kurdî-kurdî jî bi paş dixê. Du kurtegotarên li ser helbestvan, bi pênûsên H.Reşo û Dr. N. Zaza, û pêşgotineke kurt bi pênûsa O.Sebrî di pêşiya vê dîwanê de hen in. Qulafetê wê navîn e, (14 x 20) û 160 rûpelên wê hen in.

Careke din helbestên O.Sebrî bi cefayê A. Balî, sala 1998ê li Stockholmê di bin sernavê “*Dîwana Osman Sebrî*” de ji hêla weşanxaneyê Apecê de têne çapkirin. Qulafetê vê dîwanê mezin e (17 x 24), û 215 rûpelên wê hen in, 88 helbestan tê de cihên xwe girtine, 60 ji wan jî dîwana ku H. Reşo capkiribû, hatine wergirtin. Di pêşiya vê dîwanê de pêşgotineke kurt ji hêla weşanxaneyê de, û sê gotarên bi pênûsên Îsmet Şerîf Wanlî, O.Sebrî, û A.Balî hen in. Gotara Î.Ş.Wanlî bi cefayê Î.Nasso ji zimanê erebî hatiye wergerandin.

5.Serpêhatî û çîrok:

Serpêhatî û çîrokên O.Sebrî, li goreyî naverokên wan bi ser sê beşan par ve dibin:

1.Serpêhatî û çîrokên dilêrî û camêriyê:

a.Mist-Awik. Ronahî, hej 12:

Ev serpehatî dilêriya mirovekî, salix dide, û diyar dike çawa mirovek bi tenê li hember çar sed peyayên çekdar dikefe şerekî mezin, û gelesan ji wan dukuje.

Bûyerên vê sepêhatiyê li Siwêrekê diqewimin. Mirovek ji eşîra Bûcêx, navê wî Mist-Awik bûye, neyar mala wî dorpeç dikan, ew jî di hundirê malê de derî li ser xwe digre, û bi berikan li hember wan dimîne, nahêle kesek ji wan xweş bighîne mala wî, yan wê bê kuştin, yan birîndar li hevalan vegere.

Gava neyar vê yekê dibînin, li tersî sincên şer, agir di dormedarê mala wî de pêdixin, bangê lê dikan ku derkefe, da wî dîl bigrin, û şerma revê ji ser xwe bidin alî. Lê Mist-Awik bi wê qayîl nabe, û dest ji tîfingê bera nade, ta bi wî agirî tê sotin.

b.Şerek bi darekî. Ronahî, hej 14:

Bûyerên vê serpehatiyê li Cizîra Botan qewimîne. Şerekî xedar hebûye, kesî nedikarî ew bikuştin, lewre Bedirxan Beg xelatekê ji bo kuştarê wî diyar dike. Rojekê koçerek pêrgî wî şerî dibe, gava şer xwe davêje ser wî, hema ew darê xwe dide pêş, dar di sîngê şer re derbas dibe, koçer jî wî dihêle û ji tîrsa, ku wî se yê mîr kuştibe, zû direve.

Di dû re Botaniyek pêrgî şerê kuştî dibe, hema berikekê bi tîfinga xwe berdide şerê mirî, û şer dibe ba mîr, dibêje min ew kuştî ye, belê mîr bi gotina wî bawer nabe, ji ber ku birîna şer bê xwîn bûye.

Gava kuştarê şer li bajêr bûye, çîroka xwe ji mirovekî re dibêje, û pêre jî bi xelata mîr agahdar dibe, loma berê xwe dide birca belek, û awayê ku pê şer kuştî ji mîr re dibêje. Mîr bi gotina wî bawer dike, û dixwaze wî perû (xelat) bike, lê koçerê reben tenê mecîdiyekî dixwaze, da wî jî bide berevkarê dayîna mîr. Hîngê mîr dayîne ji ber wî dixwe, û hîn jî dixwaze perûkirina koçer mezin û pirtir bike, lê koçer ti tiştê din naxwaze.

c.Mijo û Xanê. Ronahî, hej 17:

Mijo kesekî nîşandar bûye, berika tîfinga wî rîya xwe şaş nedikir. Rojekê dibîne Xane ya Bidlîsê li hember wî, beg û hevalên wî, di pencerê de rûniştîye û qalûnê dikşine, bê ku haya xwe ji kesên hemberê bike. Mijo destûrê ji begê xwe distîne, û sê caran, her carê bi berikekê serê qalûna wê difirîne, bê ku wê birîndar bike. Gava Xan tê malê, Xane çîrokê jê re dibêje, doza perûkirina Mijo lê dike, ew jî bi awakî nirxîha Mijo perû dik.

ç.Warê min ne î kor e. Hawar, hej 51:

Gava kuştarê kurekî Qadir Axa, ji malmezînen eşîra Bêzikên jorîn, tê ber mala wî, ku xwe bispêre wan, ew û kurê wî yê din Hemo, her yek guman dike, ku yê din wê vê xwespartîne nepejirîne, û wê ewî kuştarî bikuje. Lewre bav û kur, her yek ji wan yê din dipelîne, da wî bibîne, û kela dil sar bike.

Gava pêrgî hev dibin, Hemo dibêje bavê xwe, va ye kuştarê birayê min tê ber mala me, divê em wî biborin, da rûmeta xwe biparêzin. Hîngê Qadir Axa ji şabûna digrî, û dibêje Hemo: Ez jî ji bo vê yekê dihatim ba te, xûyaye “**warê min ne î kor e**”.

d.Pira Genderê û Hemûşê Kulik. Hawar, hej 52:

Ev serpehatî dilêrî û jîrbûna lehengê wê Hemûşê Kulik salix dide, û diyar dike çawa dijminên wî şa dibin, gava ewî ji her du aliyên pira Genderê de dorpêç dikin, lê Hemûşê Kulik xwe naxe ber dawa dîlîtiyê an kuştinê, belê ew bê dudilî xwe ji bilidahiya deh gazan de davêje nav ava çemê bin pirê.

e.Beraz û Berazî. Ronahî, hej 16:

Rojekê Êsif Axa, mezinê eşîra Bêzikên jorîn, bi du siwarên xwe ve diçin nêçîra berazan, ewna berazekî birîndar dikin, beraz namire, û baz dide. Li pêşî mirovek bi rê de diçû, Êsif Axa gumanê dibe, ku berazê birîndar wê bigihîne wî û bikuje, loma jî siwarek bangê li wî mirovî dike, da hay ji xwe û berêz bike, lê ew rêwî guh nade banga siwêr û bi riya xwe de diçe. Gava beraz gîha ba wî, ewî di nişka ve şûrê xwe kişand û beraz bi carekê re avête erdê.

Êsif Axa û siwarên xwe gîhane ba wî, û pirsîn ka ew kî ye, çi halê wî ye. Ewî diyar kir ku ew Beraziyekî xwînî ye, ji xwe re li geştê digere, da xwîna xelkê bide. Hîngê Êsif Axa ewî perû dike, û xwînên, ku di stoyê wî de bûn, dide.

2.Serpêhatî û çîrokên xiniziyê.

a.Teralan:

Kopiyek ji vê serpehatiyê bi destên Hoşeng kurê O.Sebrî gîhaye me. Teralan padîşahê teyran e. Gava padîşahêk nexweş ketibû, bijîşkan ji bo nexweşiya wî serê Teralan wek derman dîtibûn. Lewre padîşahê nexweş û wezîrê xwe, xwe di pêşiya Teralanê derman de veşartin, da wî bikujin, lê pilana wan du caran beravêti dibe, ji ber ku her carê wezîrên Teralan, baz û di dû re sipir, xwe didane pêş, û diketin ber tîrên padîşahê nexweş û wezîrê wî, lê cara paşî teralan qencyên xwe wenda kiribûn, lewre jî teyrên hêja û rûmetdar li ba wî nema bûn, ewî qijikek ji xwe re wek wezîr girtibû. Vê carê wezîrê wî xwe da paş û Teralan germ kir û da pêş, hîngê padîşahê nexweş, bi wezîrê xwe ve, Teralan bi hêsanî kuştin.

d.Seyê ko gur tanî fêza pêz. Ronahî, hej 15:

Bûyerên evê serpehatiyê li gel O.Sebrî qewimîne. Seyekî wî gelekî no hebûye, ji bo nobûna wî jî serşivanên O.Sebrî çavên xwe li ser xiniziya wî digirt, da dema sebûna dêla wî were, û ew çend caran wî seyê no berde ser wê, da çend cêwrikên heja û no jê bigre, û di dû re kirên xiniziya wî aşkere bike, ku çawa ewî gur tanî fêza pêz.

Lê gava O.Sebrî bi wan kirên se hay dibe, ewî dikuje, û dibêje serşivanên xwe, başe ku hîn dema sebûna dêla te nebûye, min dê ew jî bikuşt, ji ber ku se yê xiniz wê cêwrên xiniz jê peyda bibin, çiku kurd dibejin “ *Giya li ser koka xwe şîn dibe*”.

3.Serpêhatî û çîrokên xerafetan.

a. Tereşê şevê. Ronahî, hej 14:

Di civakên lêvane de, gelek caran çîrokên efsaneyan têne xebordan. Pirrê caran ew çîrokan saweke mezin dixin hundir derûnên zarokan. Tereşê şevê yekek ji wan e. Lê ka rastiya wî çî ye?.

O.Sebrî serpehatiyekê dibêje, Bûyerên wê li gel wî qewimîne. Piştî ku ew benderên xwe li gundê Xeştûrê bi dawî tîne, şevê bermayên wan li çend hêştiran (deve) bar dikin, û rênçberêkî, navê wî Oso bûye, bi wan re dikin riya vegera gundê Narincê.Di pey wî re O.Sebrî bi siwarekî din ve jî riya vegeê digrin.

Gava bi rê debûn, dibînin hêştir bi lez direvin. Hêştiran disekinînin, û dighînin ba Oso, dibînin ew li ser pišta hêştirekî çavbeloq maye. Pirsan jê dikin, lê Oso weha bê deng û çavbeloq dimîne, cixarekê jê re pêdixin, û piştî demekê Oso bi dengêkî sist û gotinên ji hevketî dibêje min tereşê şevê dît, ew yekekî sipî û bi bilidiya minarekê bûye.

Ev yeka hewesa naskirina tereşê şevê di dilê O.Sebrî de germ dike, nemaze jî di biçûkaniya xwe de pirr caran bi evî tereşê şevê hatibû tirsandin. Vêca ew û siwarê din li derdora zaretî Dargirê, ku Oso tereş di hewşoya wê de dîtibû,digerin û tereş dipelînin. Hîngê seyekî mezin, lê ne bi bilindiya minarekê, dibînin. Ew bû tereşê şevê yê ku Oso, ji tirsî, bê deng, bê liv û çavbeloq li ser pišta hêştir hêstibû.

b.Şeytanqûnî. Hawar, hej 55 û 56:

Di bin vî sernavê hanê de, O.Sebrî sê serpehatiyên dinivisîne.Bûyerên evan her sê serpehatiyên li Kurdistanê Îranê û li Sûriyê diqewimin. Di her duwên pêşî de mirovek dimire, lê piştî mirinê dîsan radibe. Li goreyê baweriyên xelkê, ew mirovê, ku ji mirinê dîsan radibe, navê kîjan kesî hilde, ew jî dimire, lewre jî ew kesana keysê li ber wî digrin, û wî bi merrê dikujin. Vêca ew miriyên rabûne xwe li hember hewildanên kuştinê dibînin, lê hinek ji wan bi cefayê zor giran xwe ji kuştin û mirinê rizgar dikin.

Di serpehatiya paşî de, mirovek, bi ûştî xwe ji baranê biparêze, xwe dixê hundirê tabûtekê, ku li ser pišta otombîlekê bûye, di dû re çend kesên din, ji ber nebûna cihên vala di hundir otombîlê de, ew jî hildikşin ser pišta wê, lê gava carekê, bi ûştî neçakiya rê, otombîl xurt diheje, rêwiyê ku di hundir tabûtê de di xew çûbû, ji xewê şiyar dibe, û deriyê tabûtê vedike, hema rêwiyên din, yê li dorhêla tabûtê bûn, ji tirsî xwe davêjin erdê, û dibêjin ew miriyê hundir tabûtê şeytanqûnî bûye. Lê nikarin birevin, ji ber ku dest û piyên wan dişkin. Di dû re bi rastiya ew kesê di hundir tabûtê de bû haydar dibin, lê ji dêvla ew riya xwe ber bi malên xwe de bidomînin, ewana dibine mêvanên nexweşxaneyê, da birînen xwe derman bikin.

c.Şêxê Barzan çawan firandin?!. Ronahî, hej 14:

O. Sebrî evê serpehatiyê ji devê Evdîrehmanê Garisî dibihîse. Bûyerên wê weha diçin, ku di serê babilîska bîstan de, li qeza Zîbarê Şex Mihemmedê Barzan hebûye, di nav eşîrên Mizûrî, Şêrwan û Berojîyan de xwedî rûmeteke bilind bûye, û gлек mirûdên wî hebûne.

Carekê ji caran Şêx Mihemmed li gel mirûdên xwe, li ser cenabê Mihdî dipeyivê, û rûçikên wî ji wan re salx dide, û weha diçe ku berikên tifingan bi gewdeyê wî de naçin, roja hatina wî jî nêzîk bûye, û heye ku hatibe ser erdê , lê li benda emrê xweda maye.

Ji ber ku Şêx, beriya wê, carekê çêla decêl jî kiribû, û weha çûbû, ku kerê wî gelekî beza ye, dikare bergehî zû bibirre, mirûdek dipirse ma ka cenabê Mihdî wê çawan xwe ji ber wî xelas bike. Hema Şêx jî, da ku xwe nezan nede diyarkirin, dibêje” *difire kuro difire*”.

Piştî Şêx diçe dîwana xwe, hinek mirûd dibêjin xuyaye Şêxê me Mihdî ye, ji ber ku hemû rûçikên Mihdî li ba Şêx henin, lê hinekên din bi wê yekê bawer nabin.Vê gavê li goreyê şêwra rîsipiyekî wan, û gotina Şêx, ku berik bi gewdeyê Mihdî de naçin, ewana tifingên xwe ber bi Şêx de didin, û berikan li wî dibarînin. Gava ewana dibînin ku Şêx ne birîndar bû, û jî mir,

ewana dest û piyên Şêx girêdidin, û ji baniya sê qatan de tavêjin erdê, da bibînin wê çawan bifire, lê çar-pênc cihên gewdeyê Şêx dişkin, û roja din jî xwe dispêre xweda yê xwe.

4 . çîrokên lehengiyê.

a.Çar leheng:

Ev nivîsar serpêhatiyên çar lehengên Kurd salix dide; dudu ji wan (Ferzende û Seyid Xan) ji şahsiwarên şoreşa AGIRÎ ne, û yek (Remezanê Xezo) ji şervanên serîhildana SASÛNê bi serpereştiya malbata Eliyê Yûnis e, û yê dawî (Adil beg)e , ku ji neçare dikefe nava şerekî, û glek leşkerên Tirkan dikujê, yên mayîn jî direvin.

Çar deqên evê berhemê henin, li salên şestiyên çerxa çûyî, di kovara ÇIYA de hatine weşandin, lê O.Sebrî careke din ewan vêkra di durvê pirtûkekê de sala 1984ê li Şamê çap dike. Qulafetê wê navîn e (14 x 20), û 40 rûpelên wê henin, li dawî jî ferhengeke zimanewanî kurdî – erebî heye.

b.Şîna jinekê. Ronahî, hej 21:

O.Sebrî di xewnê de diçe seredana çiyayê AGIRÎ; “*landika şêrên Kurdan*”, da biçe ser gora şerekî ji wan, navê wî BIRHO bûye. Gava dighîne wir, dibîne jineke, ku kurikekî du salî di hambêzê de ye, beriy wî gîhaye ba gorê, û loriyeke dilşewat dilorîne. Mirov ji wê loriyê serxwet dibe, ku ew jin hevaljiyana BIRHO bûye.

Jinik, di ber loriya xwe re, çavekî li kurik dinere, dibîne ew jî mirî ye, hîngê loriya xwe didomîne, û diyar dike, ku ewê mêr û çar kurik berê wenda kirine, û bi ser de kurikê du salî jî çû, û ew bê kes ma ye, nema kesek heye tola wan hilde, lewre guliyên xwe li stoyê xwe badide, û dikşîne ta ku ew jî bi ser gorê de dikefe.

O.Sebrî diçe ba gorê, her du cendekên dê û kurik bi ser hev dene, nikare tiştêkî ji bo wan bike, gazindan ji xwedê dike, çima ewî destên xwe ji Kurdan kişandine, lê dengêk tê guhan, û wî serxwetî rastiyê dike, ku divê mirov berî pêşî bixebite.

c.Li goristanek Amedê. Hawar, hej 21:

Dîsan O.Sebrî di xewnê de diç seredana “*goristanek Amedê*” da seredana qehremanên, ku di riya xebatê de, canên xwe berpê welêt kirine, bike. Gelek cefa dikşîne ta ku dighîne ba wan. Pêşî bangê li Şêx Seîdê Pîran; qehremanê şoreşa 1925ê dike, û wî dipesine. Di pê re pêrgî Ezîz Axayê Silopî dibe, ew jî wî dişîne ba hevalên din; mamê wî Şukrî, Şêx Esedê Hewlêrî, Salih Begê Hînî, Fuad Beg, Kemal Fewzî, Hesên Xeyrî, û ên din, ku xebateke rewşenbîrî dikin, û çapemeniyeke pîrr hêja avakirine, rojnameya “*Hişyarî*” bi tîpên latînî bi der dixin.

O.Sebrî hinekan ji destê ya nivîsevanên wê dibîne, li gel hinekan guftugoyan dike. Fuad Beg loman jê dike, çima bi ser wan de naçin. Lê mixabin nikare derbas hundir “*civata mezin*” bibe, lewre nikare Şêx Seîd bibîne.

Hejmara “*Hişyarî*”, ku di destan de bû, dipêçe, da bixe berîka xwe, lê destekî mezin xwe dide pêşiyê û nahêle. Lê ew bi destê ku “*Hişyarî*” tê de bû, li wî destê mezin dide, û pê re jî ji xewnê şiyar dibe, ku ew li kêleka deryayê ye, li ser mêrgekî razayî ye, û destê wî yê rastê li kuçê ketiye, û xwîn jê tê.

Her weha O.Sebrî gelek çîrokên din, bi awayê helbestê nivîsîne. Wek nimûne em dikarin “*Şûrê Elo, Dongiya çeqel, Kûçikê Bekiran, Serê Şêr*” nîşan bikin.

6.Gotar:

Gotara O.Sebrî, li goreyî naveroka wê, li ser çar cureyan par vedibe; dîrokî, erdnîgarî, ramanî, û wêjeyî-xweyîfî. Herçî dîrokî û erdnîgarî di rûpelên çûyîn de cih girtin, û herçî ên mayîn para rûpelên ku bên e.

1.Agirî. Hawar, hej 36:

Nivîsevan, di vê gotarê de, li gel çiyayê **AGIRÎ** daxife, da “ *daxwaza xwe jê fêr*” bibe. Lewre Pêşî, vî çiyayî dipesine, û rûmeta wî digel sedemên wê rûmetê diyar dike. Di dû re pîrsa hevalên canecan jê dike, lê keysê jê re nahêle, belê ew bi xwe bersivê dide, û lehengî û serpêhatiyên hinekan tîne bîra **AGIRÎ**. Li dawiyê sozê dide wî, ku agirê xebatê wê ta roja rizgariyê pêketî bimîne.

2. Mezin û mezinatî, an sergevaz û sergevazî. Hawar, hej 51:

Nivîsevan, di vê gotarê de, evan her du têrman(têgeh) rave dike, ka çi wateya **mezinatî** û **sergevazî** heye, û her yek ji wan ji bo kê tê gotin.

Mezinatî pileyeke civakî ye, mirov bi kar û xebata xwe wê distîne, wek çawan mirovek bixebite da bibe wezîrek, hîngê jê re mezin tê gotin. Lê **sergevazî** li tersî wê ye, ji ber ku bi pêkanîna erk û mebestan ve naye bestandin. Sergevazî jiyana miletan û mirovaniyê dihejîne, û wê serûbinî hev dike, wek çawan rêbazên olan û felsefeyan cureyê ramanan diguhêzin. Mirovê sergevaz ramanekê berdide holê, û hino hino ew raman belav dibe, û rola xwe dilîze. Ji xwediyê wê ramanê re sergevaz tê gotin, bê ku erkên xwe di jiyana xwe de pêkbîne jî. **Sergevazî** ne ew e, ku mirov her ramaneke pê bawer dike, di jiyana xwe de berî mirinê pêkbîne, belê ew e ku mirov ramanekê ji xwe re peyda bike, û ta dawiya temenê xwe ji bo wê ramanê bixebite, û riçên wê bi jiyana miletan de ber de.

3.Gelo dem ji zêr e?. Hawar, hej 52:

Ev gotar gelekî kurt e, nivîsevan demê dinexîne. Lwere bala xwendevanan dikşîne ba sê sêyikên demê, her duwên pêşî bi kar, xebat, vehes û razanê têper dibin, vêca pîrs li ba yê sisîyê dimîne, ka çawan derbas dibe.

Ev gotar mirov yekser dide hember rastiyê, ger haya wî ji xwe û ji demê tune be, wê eniya wî li hişkiya rastiyê biqelibe, û bişke jî.

4.Çend gazind. Ronahî, hej 20:

Xem û qisawetên zimanê dayik mijara vê gotarê ye. Nivîsevan berî pêşî çalakiyên **HAWARÊ** û xwediyê wê dipesine, û di dû re gazindan dike, mixabin ew kesên xwenda, nemaze ên xwe gelparêz dibînin, bi xwendina zimanê xwe re bendewariyên hêja nakin, û her dem zimanên

biyaniyan dixebitînin, û her dibêjin me zimanê xwe di dibistanan de nexwendiyê, lê ji bîra dikin ku hevalên wan jî ev dibistan nedîtine.

Nivîsevan di mofirka din de li ser civandina zimên dipeyive, û weha diçe ku bêjeyên kurdî bi eşîran re belav bûne, xebateke çalak ji bo civandina wan divê, lewre gelek bêje wê li pêş gelek kesan biyanî bêne xuyakirin, lê civandin, xwendin û nivîsîn wê vê pirsgirêkê çareser bikin.

5. Ziman û nivisandina wî. Ronahî, hej 24:

Rêveçûna zimanan, bi gelemperî, babeta vê gotarê ye. Nivîsevan weha diçe ku her zimanek di du qunaxan re derbas dibe; qunaxa lêvan e, û ya nivîsînê. Di her yekê de jî sê diyarde henin.

Bi bawariya nivîsevanê me, gava ziman lêvane bû, berî pêşî çîrok hate gotin, di dû re metelok, û dawî xwaşxwan (helbest). Lê gava ziman kete qunaxa nivîsînê her sê diyarde paşpê bûn, ango pêşî helbest, di dû re metelok û paşpê jî çîrok hate nivisandin. Nivîsevan her carê jî nerînên xwe rave dike.

Piştî vê, ew li zimanê kurdî vedigere, û doza hînbûna xwendin û nivisandinê li her kesî dike, û weha diçe ku bila qet kesek ji vê dozê kiz nebe, û nebêje ma qey ez zimanê bav û kalên xwe jî nizanim.

Nivîsevan, ji bo bersiva vê helwestê, xebata milletên xwediyên zimanên guranî bûne (kemilîne) tîne bîran, û weha diçe ku ewana deh-panzde salan zimanên xwe dixwînin, da awayên nivîsînê hîn bibin, ma gelo em Kurd, me ne dibistan û ne jî sazûmanên alîkar, em hewcedarên çend salan in, ku van tiştan hîn bibin?!

Li goreyî rewşa Kurdan, ta dibistanên kurdî çar bibin, her kesê dixwaze nivîsîna kurdî a çak hîn bibe, bi baweriya O. Sebrî, hewcedarê sê salane; salekê bi *“xwendina nivîsarên kurdî derbs bike, ya duduyê bi nivisandina çîrok û metelokan, û ya sisiyê bi guhertina bendên kitêbên biyaniyan”* ji ku ber wergerandin dikare zimanê me ji hêla têrman de dewlemend bike.

6. Dêrdên me:

Pirtûkeke biçûke, qulafetê wê navîne (14x20), 32 rûpelên wê henin, sala çapê li ser ne diyar e, lê hinek jêder dibêjin ku sala 1956ê li Şamê çap bûye. Naveroka wê 4 helbest û 5 gotarin, gotar jî evin:

a. Kolegêriya ramanê:

Li goreyî sernavê gotarê, nivîsevan pêşî weha dice ku dêrdên Kurdan pîrr in, wek nezani, rebenî, bindestî û bişûndemayîn, û hinekên din. Riçên hemûyan jî di canê wan de cih girtine, û giyanê wan qels û bê taw (xurt) hêştine, ta pileya ku mirov li hember vî milletî ta roja îro sax maye, mat dimîne.

Di dû re berxwe dide, da wan derdan binasîne, lewre mîna bîrbirên Kurdan weha diçe, ku riçên ewan derdan hemiyar ji bîra nezaniyê tête avdan, lê nikare, weke wan, nezaniyê bike maka van derdan, û tenê zanîne jî bike derman. Bi baweriya wî, tevî *“ku zanîn tiştêkî hêja ye*

jî, bawerî û sinçî jê pîrr hêjati rin”. Ji ber vê yekê Kurd ji zanîne pîrrtir hewceyên “*baweriyeke çak û sinçiyê hêja ne*” çiku bawerî û sinçî mirov li gel armanca wî dibestînin, û weha diçe ku mîletên cîhanê tenê bi zanîne, bê bawerî û sinçî, serbest nebûne, lê yên bi bawerî û sinçiya xwe, bê zanîne, serbestbûne, gelek in (Mînakan nabêje).

Ev boçûn ewî dighîne wê nerîne, ku “*çiqas zanîne tişteki pîrr hêja ye jî, bê sinçî û bawerî dibe jehr û rêya neqenciye li pêş xwediyê xwe hêsan dike*”.

Nivîsevan her du têrman(bawerî û sinçî) rave dike, û ewan ji wate û çarçewa teng bi derdixe, û weha diçe ku **sinçî** “*tevayîya rûçikên baş e. Her wekî rastgoyî, xêrxwazî, qencî, comerdî, welatparêzî*”. **Bawerî** jî ew e ku divê mirov “*berî her tiştî bi heqê xwe ye jîneke aza bawer be*”.

Her kesê ji evan her du têgehan bê par be, nikare xebat û têkoşîne bike, çiku ewana her tim dibêjin gelê me nehişyar , ma çi ji destên me tê. Bi vî awayî mirov nizane ka ewana hişyarkirina gelê xwe ji kê re dihêlin. Heya tu karibî bersiva wan bidî, divê tu jî weha bê sinçî û bê bawer be.

Hinek Kurdên din ên zana riya bav û kalan a şaş berdidin, lê nikarin riyêke xweser bigrin, çiku ji xwe ne bawer in, diherin didin ser riyên xelkê, bi ramanên wan bawer dikin, û weha diçin ku sedema bindestiya Kurdan hebûna koledar di welatê wan de ye.

Raste gava koledar ji welatekî derdikefe ew welat serxwe dibe. Lê ne ew welat û ne jî hemwelatîyên wî aza nabin, azadiya mîletan tenê riyek heye ew jî rizgarkirina ji ramanên biyanî ye. Çi mîletek gava ji ramanên biyanî rizgar nebe, û ji ramaneke xweser bê par bimîne, dergehên welatê wî ye serbixwe her tim li pêş koledaran vekirî ye.

b.Ziman di jîna gelan de:

Berî pêşî nivîsevan zimên wek alaveke têgihîştin û hevghîştinê dinasîne, ziman dikare bermayên bav kalan bighîne kurik û neviyan, û dikare bibe nîşana rewşa mîletam. “*Bihayê gel ji pêşveçûna zimanê wî dixewine. Pêşveçûna zimanê mîletekî nîşana xurtî û rûmeta wî ye*”.

Di dû re sedemên paşvemayîna zimanê kurdî nîşna dike, û weha bawere ku nebûna xwendina zimanê Kurdan zanayên wan ber bi xwendina bi zimanê biyaniyan de têve dane, û neyarên wan berxwedane, da Kurd zimanê xwe nexwînin, lê her tim bi zimanê biyaniyan bixwînin, da ji ramanên xweser bê par bimînin, û her bibin dîlên koledarên ku ji bo pêkanîna vê mebestê kirêttirîn hewildanan di siha ol de kirine.

Ji bo vê yekê ewan navên kurdan guhertine, û ewana bi navên erêban navandine, û Tirkan jî navên malbatên Kurdan guhertine. Bi rastî jî navên kurdî her tim hestên neteweyî li nik mirov zindî dijîne, kurdayetiyê dide pêş, û wî li gel erkên neteweyî têkildarê herdem dihêle. Lewre nivîsevan di çalakiyên zimanewanî û hezkirina xortan ji zimanê dayik de hêviyeke germ û sozdar dibîne.

c.Raman di navbera aferîn û vacabûnê de:

Raman du celeb in; ramana xweser, “*ku kavila mejû, zanîne û tecriba mirov e, û ji hevvariya wan çar dibe*”. Ev celeb li nik her mirovekî sermiyanê herî nirxbariya ye, û çeka herî kêrhatî ye, dikare xwediyê xwe ji hemû bapeşk û bahozên ramanî biparêze, û her dem û li her warî bibe alîkarê wî.

Celebê din ramana riçder e. Riça wê ji der ve ye; yanê ji alî hinekên jîrtir tê, û di serê mirov de tete çandin.

Raman, bi her du celebên wê, xwedî kartêkirineke mezin e, û “*şopîne xurt li ser jîna mirov dihêle*”. Lê ji hela din de raman tişteki demdar e, ne herhe ye (sermedî), ango ew li gel rewş û doza gel, û dem û jîyanê ye; guhertima wan wê jî diguhêre. Çi gava nîr û pêdiviyên ku ramanek çar kirine bêne guhertin, bihayê wê ramanê jî namîne, û ew vaca (pîs, kirêt) dibe û dimire, divê mirov xwe ji wê rizgar bike, xwe jê bişû, ji ber ku “*ramana mirî heke neyê berdan, wek cendekê mirî ku bin ax nebûye, bin dikevê, û dibe sebebê gelek nexweşiyên*”.

Kesê ku nikare xwe ji ramana vacabûye bişû, ramangîrê nezan e, ji ber ku ew ji ramanekê xweser bê par e, nikare destan ji ên kevin berde, û yek “*hêja di serê xwe yê biçûk û bêkêr de bi cih bike*”. Da ku ev mirov xwe razî bike, “*a rast xwe bixapîne*”, ji bo ku durvekî nuh bide ramanê, hin tiştan bi ser ve zêde dike, wek çawa “*kumê xwe ê kevin perrîfî bi pertaline reş, sor û zer pîneke, nizane ew kum çiqas kirêt dibe*”.

Ramangîrê nezan nikare destan ji ramana vacabûye bikêşîne, û her tim qencyên ku di dema wê de ji wê dîtibûn tîne bîra xwe, û xwe pê dixapîne.

ç. Welatparêzî di navbera duh û îro de:

Nivîsevan rexneyan li pêşengên gelparêzên Kurd ên qunaxa dawîya dewleta Osmanîyan digre, û weha diçe ku ewana ji bo berjewendiyên xwe, xwe ji millet bi dûr xistin, ew şiyar nekirin, belê bi hinek “*wezîfe û rutbeyên*” bilind qayîl bûn, û hêviyên xwe spartin kolîdarê ewrupî, yê ku nikaribû, piştî cenga yekem, lingên xwe bixista hundir Tîrkiya yê, û pêre hêviyên ewan xebatkarên Kurd beravêtî bûn. Lewre jî Mistefa Kemal karîbû zû Kurdan bixapîne, û wan li dijî xebat û çalakiyên Şerîf Paşa, ji xwe re, bike alîkar, di dû re jî li wan vegere, wan bide ber bidarxistin, surgun, û erd-şewitandinê.

Nivîsevan, di vê gotarê de, weha diçe ku xebata Kurdan piştî şoreşa Şêx Seîdê Pîran derbas qunaxekê nuh dibe, pêşengiya wê hino hino ji destên malmezinan bi der dikefe, ji ber ku bi encama wê şoreşê gelê kurd hişyar dibe, lê bi baweriya wî çavsorî û zilma Mistefa Kemal ji bo wê hişyariyê sedemê sereke bû, çiku zilma wî ne wek ya Osmanîyan bû. Sultanên Osmanîyan malmezînan Kurdan dêşandin, û surgun dikirin, loma jî gelê kurd xwe nedinasî, lê gava M. Kemal li Kurdan vegehiya, tevayê millet dabû ber lêdan û kuştinê, ti cudabûn nexiste navbera biçûkan û malmezinan, jin û mêr û zarokan, hemû dihatin kuştin û surgunkirin.

***** *** *****

Not û ravakirinên birrê yekem:

1. Bîranînên O. Sebrî. Rû 5.

2. Jêdera berê. Rû 6.

3. Bîner: M.M. Ehmed: Apo, Osman Sebrî; xebatkarê kurd ê mezin. Çapa yekem, çapxana Havîbûn, Berlîn, 2003. Rû 6. (Ev jêder ji vir û pê de wê bi navê “ M.M. Ehmed : Apo, O. Sebrî) bê.

4. Bîner: Dîwana O. Sebrî. Rû 16.

5. O. Sebrî: Mirdêsan û gawestiyên wan (gotar). Hawar, hej 52.

Gawestî: Gava eşîrekê ji cihekî koçdikir cihekî din, hemû hûr û mûrên xwe li gayan bar dikir. Hinek caran gayên pirrekan bi rê de diwestiyan, loma jî xwediyên awan gayan ji neçare li wî cihê, ku ga westiyane, bêhna xwe bi der dixistin, û di dû re radibûn, û didan pey heval û mirovên xwe. Lê hinek caran ew cihê bêhnvedanê li xweşiya xwediyên gayên westiyayî dihat, û nema li pey hevalên xwe diçûn, belê li wî cihê diman. Ev gurûpê eşîrê bi navê “Gawestiyan” di hate navandin.... Biner: Qedrî Çemîl Paşa: Gawestiyanî û koçerên Kurdan. (gotar). Hawar: hej 52.

6. Bîranînên O. Sebrî. Rû 18.

7. Jêdera berê. Rû 18.

8. Dîwana O. Sebrî. Rû 16.

9. Jêdera berê. Rû 16.

10. Biner: M.M. Ehmed: Apo, O. Sebrî. Rû 8.

11. Dîwana O. Sebrî. Rû 18.

12. Jêdera berê. Rû 18.

13. M.M. Ehmed: Apo, O. Sebrî. Rû 12. Û biner: Bîranînên O. Sebrî. Rû 125.

14. Ji bo evan agahdariyan, mirov dikare li pirtûka M.M. Ehmed: Apo, Osman Sebrî vegere, nemaze her du rûpel 14 û 15.

15. Çalakiyên O. Sebrî yê wêjeyî hinek xalekan diyar dikin, ku ta roja îro çî jêdrekê çêla wan nekiriye:

a. O. Sebrî di dawiya çîroka “*Li goristanek Amedê*” ku di Hawarê de, hejmar 21, weşandiye, nîşandike ku ewî ev çîrok li bajarê Mesûî (مصوع) nivisandiye. Ev bajar li welatê Erîtîryayê, ser derya ya Sor dikefe, lê hîç çî jêderekê nîşan nekiriye ku ew çûye wan welatan. Me pîrsa evê yekê ji kurê wî Hoşeng kir, ewî gote me, ku gava bavê wî surgunî Medegeşqerê kirin, ew ji Lubnanê, (Bajarê Terablus an Bêrût) bi geştiyê, di riya derya yê re bi rêkirin, xuyaye geştiyê, bi rê de li kêleka bajarê Mesûî bêhn vedayî, û çendek rojan li wir mayî, ewî jî li wê derê ev çîrok nivisandiye. Lê dîsan ev çîrok boçûna Hoşeng û evê texmîna me jî rast nabîne, çunkê xuyaye ew bi mal li wê deverê bûye, ji ber ku di destpêka çîrokê de dibêje “*Navbera mala me û behrê dused gav bûn*”.

Hemû jêderên nivîsîna kurtejiyana O. Sebrî weha diçin, ku ew li dawiya sala 1935ê surgunî Medegeşqerê bûye, salekê û çendek mehan li wir maye. Dîrok û navê cihê, ku her du helbestên “Evîn . 10.02. 1936” û “Deylan. 15. 03. 1936”(Medegeşqer, Sant–Marî) lê nivisandine, evê yekê teqez dikin, ku ew sala 1936 li surgungehê bûye. Her weha ewî her du helbestên “Sersala min. 31. 12. 1933” û “ Cejnepîroziya Welato. 16. 01. 1934” li bajarê Hemayê (Sûriyê) nivisandine. Ev jî dide xuyakirin ku ew hîngê li Sûriyê bûye.

Bi vî awayî, sedema çûna bajarê Mesûî, û dirêjiya mayîna wî li wê deverê hîna di bin mij û dûmên de dimîne, belkû birrê duwem, ji bîranînên wî, ku neketine destên me, û ne jî çapbûne, karibin evê xalekê zelal bikin.

b. Sedema çûna bajarê Hemayê û dirêjiya mayîna wî li wir jî ne diyarin. Tenê M.M: Ehmed, di pirtûka xwe de” Apo Osman Sebrî Xebatkarê kurd ê mezin” de carekê çêla vê yekê dike, lê diyarnake ka ew çend salan li wir mayî.

c. Her du carên ku ew vegehiyaye Bakurê Kurdistanê salên 1941 û 1969, çî jêderekê diyarnekiyê, ku çend mehan an çend salan ew li wir maye, lê dîroka helbesta “Bi xêrhatin” ku sala 1970 li Anqera yê nivisandiye, û ya “Lawê gel” ku di roja 01. 03. 1972 li Istenbolê nivisandiye, didine xuyakirin ku cara duwem, ew bêtirî du salan li wir mayî.

16. Dîwana O. Sebrî. Rû 20. Ê Apo, gotinên xav nepîjîn bê tav. Berhevkirina Hemreş Reşo. Çapa yekem, 1981 Almanya, rû V. Ev jêder ji vir û pê de wê bi navê: H.Reşo. Apo, bê.

17. Biner: M.M.Ehmed: Apo, O.Sebrî. rû 23.

18. Biner: Jêdera berê. Rû 27.

19. Biner: Ebdilhemîd Derwîş: Ronahî li ser tevgera kurdî li Sûriyê. Çapa yekem, bi zimanê erebî, cihê çapê nediyar e, sal 2000. Rû 14.

انظر: عبدالحميد درويش: أضواء على الحركة الكردية في سوريا. الطبعة الأولى 2000. مكان الطبع غير معروف ص 14.

20. Ji ber gelek sedeman, em naxwazin para xwe bixin nav guftugoyên ta roja îro li ser cudabûnên helwestên hevalên partiyê bûne û dibin, ji ber ku pîrên wan hîna lêvane ne, û nebûne belgename (dokumênt), ku mirov bikaribe xwe bi ser de pal bide. Ji hêke din de herçî dokumêntên hene jî di destan de peyda nabin. Tiştê ta îro heye du jêderin, yek ji wan (Rûpelin ji dîroka tevgera azadîxwaza kurd li Sûriyê) ku M.M.Ehmed nivisandîye, û ya din, pirtûka Ebdilhemîd Derwîş e, ku me li jor navandîye. Ev her du jî bi zimanê erebî ne, û nerînên xwediyên xwe diyar dikin.

21. H.Reşo: Apo. Rû II

22. Biner: Kovara PÊNÛS, hej 2,3 Hizêran 1999. Birêz Memo Cimo di bîbîlografîyeke zor hêja de cihên weşandina berhemên O.Sebrî û sernavên wan berhemên nîşan dike.

23. Biner: Her sê hejmarên Hawar 28, 29, 30.

24. Partiya demîkrat a kurd li Sûriyê caerek din ev Elîfbê di salên şêstiyên çerxa çûyî de çap kir.

Birrê duwem

Wêjeya O. Sebrî

-Kesayetî ya O.Sebrî.

-Raman a O.Sebrî, û babetên wêjeya wî

Wêjeya O. Sebrî

Rêdûzkirin:

Eger em bibêjin ku O. Sebrî di tevgera azadîxwaza gelê kurd de, bi gelemperî û li Jêrxetê bi taybetî, gelekî navdar e, hergav di navenda guftugoyên, ku di vî warî de dibin, de ye, xebata wî pirr cure ye, gelek cefa di ber bîr û baweriyên xwe de kişandî ye, û ta dawiya temenê xwe dest ji wan baweriyên bera nedaye, eger em weha biçin, hîngê em ti titştê nuh, an sergirtî diyar nakin, çiku gelekên ji beriya me ev mijaran dubare kirine.

Û eger em bibêjin ku O. Sebrî hevaldozê hizra hevryariya xebata çekdarî, rêzanî û nivîsînê bûye, dîsan em ti hizra nuh bernadin holê, ji ber ku her kesek dizane, ku pênuşa wî di navenda xebat û lebîta wî de her amade bûye, û pêre ew wek helbestvan, û çîroknivîs jî hatiye naskirin.

Lê kesayetiya wî, cureyê pûnijiya wî, babetên wêjeya wî, û huneriya nivîsîna wî heya îro bala kesî nekşandine. Tê gotin ku ew helbestvan û nivîskar bûye, lê helbestvanî û nivîsevaniya wî ta çî radeyê ye ?. Şopa wî di van waran de çîye ?. Cîgehê wî di rêveçûna helbest û pexşaneyê kurdî de, nemaze li Jêrxetê, li kûderê dimîne ?. Û gelek pirsên din, ku di navenda nivîsevaniyê de digerin, ta îro jî bê bersiv mane.

Ev her du berrên lêkolîna me wê berxwe bidin, da hinek bersivên van pirsan bidin.

- 1 -

Kesayetî ya O. Sebrî

Tevî ku kesayetî ya wêjevanan roleke mezin û giring di aferînê de dilîze, û bala hemû miletan dikşîne, lewre pirtûkxaneyên wan ji vî cureyê lêkolînan dagirtî ne, evê mijarê bala kurdan ewqas nekîşandiye.

Bi rastî jî kesayetî ya her wêjevanekî siha xwe dide ser wêje ya wî, û ramanên wî bi rengên xwe direngîne. Ev yeka mêldariyekê li nik me çar dike, ku em li ba kesayetî ya O. Sebrî berxwe bidin, heye karibin hinek rûçikên wê, li gor zanîna xwe, diyar bikin, da ji bo xwendîna raman û wêjeya wî bibe alîkarê me.

Lê berî pêşî em li xwe dinin, û dibêjin, tevî ku em bi dilsojî dixebitin, û ber bi babeta xwe de diherin, heye em nikaribin temriya rastiye bigrin, ji ber ku hewildanên dilsoj ne her car bi serdikefin.

Giringtirîn jêderên, ku mirov dikare, bi alîkariya wan, xwe nêzî kesayetiyekekê bike, gotin, rabûn û rûniştin, û danûstandinên wî kesî ne, digel cihên ku lê bûye, û hatiye perwerdekirin û cureyê perwerdeya wî.

Hemû jêderên, ku tiştêk li ser O. Sebrî nivisandine li nik xalekekê dighînin hevudu, û teqez dikin ku ew kurê serokê eşîrê bûye. Piştî pênc sal di ser zewaca dê û bavê re têper dibin, ji dayikê dibe, û di wê mala mezina eşîrê de gavên pêşî di jiyana xwe davêje.

Dîsan hemû jêder weha diçin, ku ew li ber dilê dê û bavê xwe gelekî biha bûye, ji ber ku bavê wî ew ji bo serkêşî ya eşîrê amade dikir, û her tim li gel xwe dibire dîwana eşîrê. Divîtiyên rêzana eşîrê gelek caran ji xewnên zarokan bê hay dimîne, û nizane jiyana wan di bin çiqas akamên neyênî de dihêle. Lewre jî bavê wî pîrrîcar ew bi xwe re dibire civatên mezinan, ji hêlekê de xwe bi serkewtinên xwendina wî bextewer didît, û ji hêla din de, dixwaste kurrê xwe xelkê binase, û hînî pêdiviyên mêvaniyê û danûstandinê bibe, bê ku bala xwe bide ewî kurikê piçûk çiqas di wan civatan de li ber xwe dikefe û dêşe. **“Rojê bavê min li malbûna, ne mikûn bû ku nava zarokan bibînim. Her li odê di nava peyan de, dûyê cigarê li ser wan bilin dibûn. Dengê wan yê box, rûyên wan yên bi rih û simbêl ez aciz kiribûm. Xasma peyivîna wan, an li ser zad û çandiniyê, an li ser şerr û lêdanê bû. Ma gedakî biçûk çi ji van tiştan fehm dike?!”**(1).

Weha diyar e, ku ewî xwe di wan civatan de biyanî didît, û bi ser de jî gewdeyê wî ji salên wî biçûktir bû, û nexweşiya humeyê ew jartir kiribû. O. Sebrî dibêje: **Çi gava min kês bidîta ku ji çavan nediyarim, ez diketim meşela diya xwe, li ber neynikê xwe şîlf û tazî dikir û li cendekê xwe dinêrîm: Ka tiştêk jê zêde bûye, an na! Hergav durvê ku min xwe tê de didît ev bû: Seriyekî mezin, du çavên bel, rûyekî çivîrr, sitûyekî zirav, zend û ranên min bê goşt, heya bi çermê min di rengê ariyê de, bi tevayî cendekê min tiştêkî kirêt bû”,** û weha didomîne: **“Vê qelsî û kirêtiya han di nefsa min hinde kar kiribû, ku kêman caran rûyê min dikenî. Ji xwe bobelata mezin ew bû ku ez bikenîma, kirêtiya ser û çavên min bi tevayî dixewinî, wek miriyek bikene. Ji ber vê ez jî hemî xweşî û şayîyan bê par bûm”**(2).

Piştî mirina bavê sala 1916ê(3), ew li ber destên apê xwe Şukrî, yê ku bûbû serokê eşîrê, perwerde dibe. Ev ap gelekî jê hez dike, û berê wî dide hînbûna siwariyê, û pîrrîcar wek cîgirekî li şûna xwe dihêle. **“Vî apî ji kurên xwe zêdetir ji min hez dikir, û didam pêşiya hemû malbatê, dema rojekê li nav eşîrê derketa, şûngirê wî ez bûm”**(4).

Di hejde saliya wî de felek mirovekî dixwe pêşiyê, ew jî mamosteyê wî Ismaîl Efendî(5); mirovekî ronakbîr bûye, dikare rûyê wî ji rêzana eşîrê bide alîkî din.

O. Sebrî hejde salan ji temenê xwe di bin sih û perwerdeya rêzana eşîrê de têper dike, bê ku tiştêkî di warê gelparêziyê de bizanibe. **“Dawiya sala 1924ê de Şêx Seîd bi şoreşa xwe rabû, hîngê min tiştêk li ser gelê Kurd û gelparêziyê nedizani, çiqas ko min dizani ez kurd im, lê min Kurd piçek ji dewleta Tirk dinasî”**(6).

Encama ewê şoreşê ew bû, ku O. Sebrî du apên xwe wenda dike, û dibîne çawan gelparêzên Kurd bi destên Tirkan bi dar vedibin, û bi xwe jî du caran dibe dîlê zîndan. Hîngê rû bi rû xwe li hember rastiyeke dibîne, ku Kurd ne Tirk in, û riya wan ji ya Tirkan cuda ye, pê re jî raste rast xwe di germa xebata gelê xwe de dibîne.

Lê gelo bandûra ewan hejde salên zarokiyê, û xurtaniyê, û ya gewdeyê biçûk û jar, û nexweşiya ku diyardeyên wê li ser gewdeyê wî mabûn, wê destan ji wî bikşîne?!.. Zanistiya pisîkolojî evê qunaxa temenê mirovekî, û bûyerên ku tê de diqewimin metirstirîn qunaxa jiyane dinasîne, ku her û her di jiyana mirov de xwedî roleke giring e.

Rêzana eşîrtiyê, ku serkêşiya wê di destên malbata wî de bû, û roj bi roj ew di bin siha wê de mezin dibû, bi wî dabû zanîn ku daxwazên wî bi fermanan bi cih dibin, her tiştê, ku dixwaze, dikare bi mirovekî ji eşîrê hilpesêre, û ew mirov bi wî karî rabe, ji ber vê jî wê her tim xwediyê rastiye be, û ji gotina xwe venagere. O. Sebrî dibêje: **“Mislim xweşnasê esil û gotinên min bû. Herçiya min bigota ez nema jê vedigerîm, û min tanî cih”**(7).

Eger hinek rûçikên evê helwestê baş hebin, ku mirovî hînê rastgotin, dilsozî, comerdî, û camêriyê dikin, lê bi rastî ewana ezîtiya wî jî germ dikin, ta digihîne astayekî, ku nema li gotin û rayên kesên din guhdar dibe. Ev gotina wî ya jorîn evê boçûna me teqez dike.

Ismet Şerîf Wanlî dibêje: "*Osman Sebrî bi van toreyan hatibû naskirin: Rastî di rabûn û rûniştina xwe de, di danûstandina xwe de, bi erkên xwe hestdar bû, tund bû bi girtina perensîpên rastî, û dadmendiya di hemû dijwariyên demê de. Comerd bû, cengawer bû ji rastî û ramana eşkere re, û evîndarê gel û xurtaniyê bû*" (8).

Gava mirov, di heyama civakeke paşmayî de, evan rûçikan di xwe de bicivîne, wê rastiyê jî tenê li nik xwe bibîne, û pêre wê her tim rola şîretvan û mezinan bilîze. Lewre lêkerên fermanî di helbesta O.Sebrî de pîrrîcar bikar tên, û helbesta wî li ba xortan rihetiya xwe dibîne.

Yekemîn car bû, Prof.Dr Qenatê Kurdo tiliya xwe dabû ser vê diyardeyê, û gotibû: "*Di şêr û helbestên xwe de O.Sebrî temiyê, şîretan li mîletê xwe dike, temî û şîretên wî berê pêşîn ji keç û xortên Kurdan ra têne gotin*" (9).

Bingeha civakî ya şîret û nesîhetan riya axiftinê tenê ji kesekî re vekirî dihêle, û kesên din jî divê guhdar bimînin, eger lê hat û kesek gotinê bike, divê ew gotin ji awayê pirsane û sînorên ravexwestinê bi dernekefe.

Diyardeyên, ku evê pergale teqez dikin, di wêjeya O.Sebrî de, gelek in, wek nimûne, pîrrên ç çîrokên wî an ji hevpeyvînê bê parin, an jî ev hêmanê hunerî di wan de gelekî kêmbûnê ye, û şûna xwe ji çîrokbêjiyê (xeberdan) re hêştiye. Her weha nivîsevan, di gotara **AGIRÎ** de, cihên her du aliyên hevpeyvînê guhertiye. Pêşiya gotarê dide xuyakirin, ku nivîsevan wê li **AGIRÎ** bibe guhdar, çiku ew pirsê ji çiyê dike, divaye li benda bersivê bimîne, lê ji nişka ve tu dibînî ew daxife, û bersiva pirsê xwe dide, û çiya jî lê guhdar e. Bi vî awayî, kesê şîretvan tim û tim zanatirê civakê ye:

Vê gotina min cihê xwe digirt, li ser çavên wan şopa wê diyar.

Serekî dirêj ew kûr diramîn, serên xwe hildan, tev bûn şiyar.

Yekî ji wan got: Mala te ava, derdê me nasî, te xêra me xwest.

Roniyek hêja te êxist serê me, çavên me vekir bi gotina rast (10)

Lewre ew tu caran nabe guhdar, bi gotin û rayên xwe gelekî bawer e, û rastî her tim li ba wî ye :

Çiqas dixwazin vî barê teres li ser xwe rakin.

Herçiyên pêşeng xwe didin alî, bi ya me nakin. (11)

Wêje ya O. Sebrî evan rûçikan gelekî sayî dide xuyakirin, eger em hinekê li ba evan xêzên ku bînim bimînin, û pê biramin, em dê karibin kesayetî ya wî ta radeyekê binasin :

Ez qenc dizanim, tu ne qelsî, xurt û çalakî.

Bê west dikarî barê me yê ketî rakî.

Tenê, tu divê bê dudilî derkevî meydan.

Heya bikarî wek Ristem bibî xwedî şan. (12)

Ev xêzên jorîn didine xuyakirin, ku helbestvanê me waneyke niştimanperwerî û gelparêzî dide şagirtên xwe, ewên ku divaye guhên wan baş vekirî bin, û her gotineke mamosteyê xwe jiber bikin, û pêk bînin. Ne dûre ev helwest sedemek be ji gelek sedemên, ku dilsarî xistibû navbera O.Sebrî û gelek hevalên wî, û berê wî ber bi xortan de bada be :

Ho ...Xortê kurd ê hêja !

Hêviya gel û welat û welatîyên min.

Rabe bi merdî serî hilde.

Şerm û fihête ji bo te êdî nivistin.(13).

Ev yeka kesayetî ya O.Sebrî bi nîşanên **cidîyetê** dineqşîne, ku nikare çavên xwe li hember helwesta, ku çewt dibîne, bigire, û li hember çewtî û şaşîyan bê deng bimîne. Nîşanên evê diyardeyê di çîroka „**Li goristanek Amedê**“ de zor diyar in. Guhdarî wî bike, li ser zibanê amê xwe, çî dibêje „*Dema tiştêk bê fesal bibe, ko kê kiriye, raste rast didîme rûyan, û giliyên wan bi sernîvekê dikim*“

Bê guman mirovê bi vî awayî, ku ji a xwe namîne, û nikare di kêlek çewtiyan re çavgitrî derbas bibe, gava gotinên wî pêrgî guhên guhdar nebin, wê gelekî bêhteng bibe. Dîsan nivîsevanê me di wê çîrokê de dibêje „*Tu bi xwe dizanî bihna min teng e, û xwe ranagrim*“.

Ji berê û paşê de hatiye, û tê gotin, ku „*Rastî tehl e*“. Ango mirov nikare zû zû rastiye bipejirîne. Bi ser de jî gava mirov her tim gotin û boçûnên xwe di hundir rastiye de deyne, û yên kesên doralîyên xwe jî şaş û ne rast bêjmêre, hîngê dikare di demeke kurt de gelek dost û hogiran wenda bike. „*Hemûyan pirsên min tehl didîtin, çiku hemû dizanin devê min nasekine*“

Weha tê bawerkirin, ku evê helewstê karibû perdeyek bixista navbera O.Sebrî û gelek hevalên wî. „*Dawî dilê hevalan li min dimîne*“.Pê re jî mirov dikare weha biçe, ku evê çîroka „**Li goristanek Amedê**“ dikare me gelekî ji kesayetiya O.Sebrî ve nêzîk bike.

Ewî xwe yekta didît, û hêvî û umîdên wî di hevalan de sar dibûn, lewre jî berê xwe dide „**goristanek Amedê**“ ku cendekên gelek pakrewanên Kurd di wê de veşartîne, belkî ew karibin ewan hêviyên sar û çelmisîn e ۛ careke din vejînin.

Ji hêla din de mirov dikare bibêje bandûra evê cidîyetê ewqas hukardar bûye, ku nivîsevanê me ji henek û laqirdîyan de jî bi dûr dixê. Vê lomê em di helbestên wî de kêman caran pêrgî sirûşt û evîne dibin.

Belê...O.Sebrî li gel rêzana civaka derebegî (fewdal) dilsoz bûye, û xwe nêzî evan babetan, nemaze evîne, nekiriye, ta radeyekê ku mirov dibêje qey ew bê dil jiya ye, keç û jin nedîtine.

Di tevayê dîwana wî de helbestek heye; sernavê wê „**Yadê**“ ye(14). Ev sernav gelekî nazik e, gava mirov dibîne an dihîse, dibêje qey di paş wî de hestên yadê û kurrîtî yên bilind û germ wê hebin, lê gava helbestê dixwîne, tiştêkî din dibîne. Dîsan ew hestên nazik li ber hulma germ a heyama xebata ji bo welêt milxwar dibîne.Tenê hêza dilê dê li hember azariya dûrbûna kurrik dipesine:

Te pîrr êş dîtî bo armanca min.

Ji min kiz nebû dilê te yê girs.

Lê nebûn mêvan ne qelsî, ne tîrs.

Wî qenc nasîbû dûşa min a rast.

Ji lewre bo min serbestî dixwest. (14)

Helbesteke din heye, sernavê wê „**Deylan**“e. Xuyaye ev sernav navê keçikekê ye, û axiftin bi wê re tê kirin, û helbestvan şeyda yê wê ye. Heyama derûnî û evînî ya vê helbestê nîşana evîndarekî diltenik î di hestên xwe de diqewire ye, ji ber êşên dûriya dilberê ax, ah û nalînên dilşewat dikşîne. Destpêka helbestê êşên derûnî û xemgîniya dil sayî diyar dike:

Hê ji min dil herîşandê!...

Suhtiyê arê te me.(15)

Bi rastî jî gava mirov evê bangê, bi guhên xwe, ji devê evîndarê şeyda bibîse, wê pê hay bibe çiqas êş û azar dilê wî disotînin, û derûna wî dihêlin. Tevî vê jî, di navbera dubarekirina wê bangê, bi pevekên curbecur, lê yekwateyî re, ku di helbestê de tên, xwendevanê helbestê dikare bi halê evîndarê dilşewitî hay bibe. Lê gelo çima tenê ev helbesta evînî ,di dîwanê de heye ?!. Bi baweriya me cihê nivîsîna vê helbestê bê wate nîne.

Ev helbest li Sant Rîmo (Medegeşqer) hatiye nivisandin, ango gava ji civaka derebegî bi dûr de çû ye, û keys lê hat, ewî bê dudilî hestên fedîkar bin pê kirin, û êş û erkên dil di vê helbestê re kirin der. Tiştê me ber bi vê baweriyê de dikşîne ewe, ku ev helbest, di nav berhemên O.Serî de, û di babeta xwe de yekta ye. Ma gelo O.Sebrî tenê li Medegeşqerê evîndar bûye?!.. An evîn bi pêdiviyên erdnîgarî sînorkirî ye, li hin deveran heye, û yên din jê bê par in ?!..

Mirov dikare pê de here û bibêje, pêdiviyên civaka derebegî bûne sedem û O.Sebrî, di vî warî de, li paş helbestvanên gelêrî hêştine, çiku lehengên gelek dastanên gelêrî, wek Memê Alan, Xecê û Siyamend, û Derwîşê Evdî û hinekin din hestên evînî, bi jêhatiyêke bê hempa, bê şerm û fedî diyar kirine.

Rat e... Xuristiya jiyana gelê kurd, tev perçebûna welêt, bindestî û zulm û zora neyaran bandûreke mezin li ser jiyana wêjevan dihêle, û pîrrê caran xwe dide pêş hestên xweyîtî, lê rastî ewe jî ku ne tenê Kurd li dinyayê bindest bûne, gelek miletên din di vî nîrê kambax re derbas bûne, tevî wê jî wêjevanên wan ji hestên xweyîtî bi dûr neketine. Ma gelo ji çandeya derebegî pê de, nemaze li nik Kurdan, kîjan çande aşkerekirina evînê şerm dibîne ?!.. Paşê, kî dikare bibêje ku evîn dûrî gelparêziyê û welatperweriyê dikefe ?!. Pîrrîcar helbestvanan welatên xwe di çavên dilberan de dîtine, şahiyên miletên xwe di semaya ser lêvên xewrvînan de dîtine, êş û kovanên civak û welatên xwe bi melûlî û şînen dilsotiyên wêne kirine.

Bi ser de jî O.Sebrî di jiyana xwe de, wek çawa Kurd dibêjin « *serên du jinan xwerî ye* ». yanê du jinên wî mirin e, lê berhemên wî rondikek li şûna wan nerijandine. Çima em weha pê de diherin, ma çêdibe mêrê kurd bi ser jina xwe de bigrî ?!..

O.Sebrî pûtên xwe şikandin(16). Rast e. Ji ber ku ew pûtan nikarin peyakî, ku ji bo welat û baweriyên xwe, duwanzde caran bibe mêvanê zîndanên, û çar caran surgun bûbe, û ta dawiya jiyana xwe di bin rûniştina zordestî de be, bafirînin. Lê gelo, ew ji bandûra ewan pûtan rizgar bûye ?. Pirs ev e..

Ramana O.Sebrî û babetên wêje ya wî

Gava mirov li jînenîgarî ya O.Sebrî hûr dibe, çî bergehêkê di navbera jiyana wî û ya gelê wî de nabîne. Ew her tim di navenda êş û xemên miletê xwe de bûye, û cefayên pîrr û mezin di wê rê de dane, gelek salên jiyana xwe ji bo welat û miletê xwe di zîndanên û surgunê de têper kirine.

Xwediyê jînenîgariyeke weha, teqez bi çavkorî nade ser wê şopê, belê dê riya xwe baş nas bike, û di dû re gavan bavêje.

O.Sebrî di navenda rêzana eşîrperestî de çavên xwe li dinyayê vekirine, û di siha wê de perwerde bûye, pê re jî çewtî û kirêtiya wê rêzanê nas kiriye, ku çawan li hember erk û hêviyên miletê kurd bûye kendalên bilind û dijwar, lewre li ber wê derdikefe, û xwe jê dişû:

Min xaç û pûtên xwe wekî Îbrahîm şikandin.(17)

Lê bi vê tenê nake, belê destan vedimale, û bi her awayî şerê wê dike, tîrên dijwar bi ser sîmbolên wê de dibarîne, çiku ew rêzana çewt her bûye sedema paşvemayîna miletê wî:

Serdarê wî her beg û axa bûn.

Rênasê wî tim şêx û mela bûn.

Wan rê li me kirne wenda.

Ew bûn peyayên di nav me xwenda.(18)

Helbestvanê me dizane çawan li gel miletê xwe baxife, û berê wî bide hember wê rêzana çepel, û kirên sîmbolên wê yên qerêj û ne durist berçav bike, û weha biçe ku axa û began ji dêvla rêberî ya miletê xwe bikin, û wî ber bi riya felatê de bidin, neyar li ser wî tûj û har kirine, û xistine nav welatê wî:

Hercar berê gel didan rêya xar.

Ji herçiya qenc dihiştin bê par.

Çi rez û zevî ji wan sitandin.

Pîrr dek û dolap li wan gerandin.

Hikmê neyar di welêt vejandin

Weha her du çav ji xwe rijandin.(19)

Weha diyare, ku axan û began, li gor baweriya O. Sebrî, bi çavkorî li pey dijminê miletê xwe diçûn, ewan dijminan berên wan, li gor bercewediyên xwe digerandin, xêr û bêra welêt, û ked û cefayê milet dimêtin û didizîn.

Rola şêx û melan jî ji bîra nake, çiku ewana hevlibendên axa û began bûne, û her tim alîkarên wan bûne, riya nezaniyê û wendabûnê li pêş gelê reben û belengaz dûz dikirin:

Ên mayî şêx û mela bûn.

Di warê jîna gel da bela bûn.

Dihatine gel bi def û xiştan.

Bi „Yaho“ û berbejin û nivîştan.

Holê berê me didan rêya xar.

Em bûn pelîse, reben û zîvar.(20)

O.Sebrî, di helbestên xwe de, bi evî awayê yekser kirên ewan kesan xeber dide, bê ku tiliya xwe bide ser diyardeyên berbiçav, ku ji wan kiran diherikin. Ev yeka hukariya helbestê li ser civakê qels dike, pê re jî gotinên helbestvan zû ji bîra dibin. Lê ew bi awakî hişmend çareyên felatê dipelîne, û gelek êş û cefa dikşîne, ji ber ku ne dikare destbest bimîne, û ne jî dikare ji xem û qisawetên gelê xwe bi dûr de bikefe. Divaye ew di hundir rewşa milletê xwe de her amade be, wê rewşê bide ber vekolîn û pelandinê, kul û derdan nîşan bike. Loma jî ewî berî pêşî, ne tenê dest ji rêzana eşîrtî kişand, bêlê bi ser de jî şerê wê bi germîn ajot.

Me divê yekîti û xurtî, naxwazin bend û □eşîr.(21)

O.Sebrî gelekî bi vê yekê dipûnijî, û serê xwe pê re dêşnd, da karibe nexweşiyên Kurdan yê civakî bide ber çavan, û çavkaniyên wan derdan diyar bike, ta gîhabû wê baweriyê, ku “**Riça wan derdan hemiyar ji bîra nezaniyê tête avdan**”(22). Loma jî berxwe dide, ku hejêkirina xwendinê li nik her kesekî çar bike, çiku xwendin riya zanînê li pêş mirov dîz dike. Ne tenê weha, belê zanîn dikare mirovî hêzdar bike, bi ser de jî O.Sebrî bawer e, ku rizgarkirin û serxwebûna Kurdistanê tenê riyek heye, ew jî xwendin û zanîn e:

Divê êdî bixwînim,

Da her tiştî bizanim.

Herçî kurd e, wê bixwîn,

Da ku bibe xweyî şîn.

Serxwe nabe Kurdistan,

Bê xwendin û dibistan. (23).

Bi vî awayê sayî û aşkere O.Sebrî xwendin û zanînê dinexîne, û bandûra wan diyar dike, ku ew her du vêkra dikarin riya rizgarî û serxwebûna welêt biqelêşin. Lew re jî ew nezaniyê riswa dike, û bandûra wê ya neyênî numa dike, û her sê çîrokên “**Seyê ko gur tanî fêza pêz, Şeytanqûnî û Şêxê Barzan çawan firandin?**!” dinivîsîne.

Eger mirov li wan çîrokan vegere, dê bibîne çawan O.Sebrî bi zanebûn şerê nezaniyê dike, û riya şikandina pûtan li pêş civakê dîz dike. Erk û mebesta wî ji wan çîrokan ewe, ku civaka xwe ya nezan ji baweriyên xurafetan rizgar bike, û berê wê bide riya zanînê, da ew civak çavmîç nemîne, û riyên felatê bipelîne. Çîroka **Şeytanqûnî** dikare pirseke dilşewat di heşê mirovî de bilivîne: Gelo di civakên xulmaş û nezan de çiqas kes dibine qurbana evê baweriyaya çepel û cankuj?!

O.Sebrî li hember nezaniyê bi evî awayê sîmbolî tenê nake, belê ew helbesta „**Jan**“ dinivîsîne, û bi awakî yekser evê nexweşiya civak-kuj riswa dike:

Hela jan!

Jana kirêt.

Jana zirav.

Pertitand te ji min cerg û hinav.

Tu ketî nava serê miletê min.

Nexweş bûn, girs û biçûk,

Tev mêr û jin.

Te berdan,şaxên di xwe,

Heya bi dil.

Te gerand canê di wan,

Tev rîş û kul..

Tu jana giranî.

Navê te nezanî.(24)

Lê belê nabe hehvalê nerîna ku nezaniyê wek bingeh û maka wan derdan dibîne, loma dibêje: *“çiqas ku kurdên bîrbir nezanî ji hemî derdên me re mak nasîne jî, ez nikarim qîma xwe bi vê yekê bînim. Erê çiqas ku zanîn tiştê gelekî hêjaye jî, bawerî û sinçî jê pîrr hêjatir in”(25).*

Dêmek tê xuyakirin, ku bingeha ramana O.Sebrî li ser du riçan ava bûye, yek jê **bawerî** ye, û yê din **sinçîtî** ye. Gelo ev nerîn yekeke êdyal e, an yekeke heyînî ye?

Berî pêşî gava mirov li vê nerînê guhdar bibe, û wan her du têgehên (bawerî û sinçîtî) di çarçawekê normal de bihêle, bê guman dê bibêje ev helwest û nerîneke êdyal e, ji ber ku (bawerî) di jiyana kurdan de, di bin bandûra ola Îslamê de, her bi (xweda) ve hatiye girêdan, û (sinçîtî) jî bi duristîya têkiliyên mirov li gel civakê ve hatiye bestandin.

Teqez O.Sebrî ew her du têgeh di evan çarçewên olperestî de nehêştine. Belê...Ewî her du jî vajayî wê wateyê xebitandine, ji ber ku dibêje: *“Berî her tiştî, divê em bi heqê xwe yê jîneke aza bawer bin ”(26).*

Bi vî awayî, sayî diyare ku ew mirov baweriyê li gel heyînê girê dide. Bawerî, bi vê wateyê, mirov ber bi têkoşînê de dikşîne, û giyanê tevgerê di wî de xurt dike. Ango berevajî bawerîya olperestî dimîne. Bawerîya olperestî rawestîna e, ya heyînî rahiştîna e, ya olperestî tebat e, ya heyînî pelandin û bêtebatî ye. Vê lomê eger mirov li serpêhatiyên jiyana O.Sebrî hûr bibe, dê têbigihîne çawa û çima karîbû xwe li hember hêz û tawa wan serpêhatî û bobelatan bigrta.

Her weha (sinçîtî) jî li gor wateyê firehtir bikar aniye, lewre dibêje: *“Sinçî tevayîya rûçikên (sîfet) baş e, her wekî rastgoyî, rastkirî, xêrxwazî, qencî, comerdî, welatparêzî”(27).* Pê re jî sînoren sinçîtîyê fireh dibin, û ew li gel jiyana rojane, tev hemû aliyên wê ve, tê girêdan, û ji sinçîtîya olewerî firehtir dibe.

O.Sebrî di siha vê helwestê de li zanînê dinere, û weha diçe,ku *“çiqas zanîn tiştê pîrr hêjaye jî, bê sinçî û bawerî dibe jehr û rêya neqenciye li pêş xwediyê xwe hêsan dike”(28).* Pê re jî nivîsevanê me tiliya xwe dide ser aloziyeke mezin, ku bi rastî jî serên gelek zanyarên cihanê dêşîne, û wana ber bi pîrseke mezin de dikşîne: Gelo ka zanistîya îro,tev hemû diyardeyên wê, xwedî sinç e?. Çiku ewana bi şev û roj di fabrîke û mexberên xwe de dixebitin, zanîn û zanistîyê bi pêş de dibin, lê diyarde û bermayên zanîna wan, ji dêvla bi kêrî mirovaniyê bèn, xişm û bêtaran bi ser wê de dibarînin.

Bi bawerîya, O.Sebrî mirovê ku ji evan her du nirxan bê par be, nikare xebatê, ne ji bo gelê xwe û doza wî, û ne ji bo mirovaniyê bidomîne, wê li nivê rê de biweste, û wê di ezîtî ya xwe de bigevize. Lewre dibêje: *“Îro gelek kurdên xwenda hene, ku ji sinçî an ji baweriyê, û hinekên wan ji herduyan bê par in, lewre di xwe de şîna têkoşînê nabînin”(29).*

Gava mirov para xwe ji evan her du nirxan pirtir dike, hîngê ew sermiyanekî hêzdar ji bo xwe peyda dike, ev sermiyan li hember hêrişên ramanên biyanî û havî, ji wî re alîkar e, giyanekî

pêdar li nik wî peyda dike, da bê tirs û saw derbas hundir ramanên biyanî bibe, û sûtê ji bo doza gelê xwe ji wan ramanan werbigre. Eger ne weha be teqez ew mirov wê di derya ya ramanên havî de wenda bibe. Vê lomê O.Sebrî digote kurdên ku derbas dibûn hundir partiya komonîst:

Bibin komonîst,

Komonîstên Kurd.

Kurdên komonîst.(30)

O.Sebrî, bi evî tehrê numa û servekirî, tiliya xwe dide ser du derdên civakê, û bi jêhatîyeke bê hempa dijberê wan her duwan dimîne. Yek ji wan, wek bi xwe jî dinavîne, „*kolegêriya ramanê*“ ye, ku gava mirov li hember ramanên biyanî, an jî ên kevin bê hêz û wek kole dimîne, hîngê ne riyên felatê li pêş wî sayî dibin, û ne jî bawerîyeke xweser li nik wî peyda dibe:

Çi ramanek kevn.

Çi ramanek nû,

ku me girê de.

Me dike kolî.

Ewe windabûn.(31)

O.Sebrî, evê nerîna xwe di gotara “*Raman di navbera aferîn û vacabûnê de*” sayî rave dike, û ramanê li gel “*zanîn û tecribê*” girêdide, pê re jî xwendevanên xwe yekser û rû bi rû dide hember dem û jiyanê, û doza hemdemiyê li wan dike, ji ber ku “*zanîn û tecrîbe*” du bingehên sereke û du riyên rast in ji bo peyda kirina ramanê xweser, û her du jî ranawestî, belê bi dem û jiyanê re, mil li mil, li rê ne.

Nivîsevan hîn jî pê de dihere, û li dawîya wê gotarê, bi awakî yekser li dijî ramana mirî û kevin radiweste, û şerê wê dike: “*Mafîr em bav û diyên xwe ên mirî bin ax dikin, divê em bi ramanên mirî negrin û wan jî bin ax bikin.*”(32)

O.Sebrî, bi vî awayî, ala **hemdemiyê bilind hildide**, û bandûra ramanên kevin, ku miletan sist û dîl dihêlin, riswa dike. **Ev gotar helewsteke ramanî ye, tevî ku beriya pêncî salî diyar bûye, lê hîn jî zindî ye, û wê her û her zindîbûna xwe biparêze, mirov ber bi rexnekirin û nirxandina bermayên bav û kalan de bikşîne, riyên felatê li pêş wî sayî bike, û pê bide zanîn ku serxwebûn tiştek e, û azadî tiştekî din e. Azadî wateya serxwebûnê jî di xwe de dicivîne, lê berevajîya vê yekê ne rast e.**

Rast e, gava koledar ji welatekî bar dike, û bi der dikefe, ew welat serxwe dibe, lê ne ew welat û ne jî gelê wî, aza nabin. Azadiyê riyê tenê heye, ew jî rizgariya ji ramanên biyanî û kevn e. Vê lomê O.Sebrî dibêje: “*Gelê ku nikare xwe ji ramanên biyanî biparêze, û rêya xwe bi xwe vede, dê her û her mehkûmê bindestiyê be*”(33).

Bi rastî jî heşê kurdî, heya îro, ji bo zîldan û geşbûna ramanên biyanî û kevin xakeke zor amade ye, çiqas ewana jar û qels bin jî, dikarin bi hêsanî hêlînên xwe di evî heşî de çêkin, ji ava wî vexin, û xwîna wî bimijin, roj dû rojê hêzdartir bibin. Lê ramanek kurdî ye xweser û nuh çiqas xurt û rast be jî, gelek cefa jê re divê heya karibe lûsekî di hinek mejiyên kurd de bibîne. Lew re jî tu dibîne koledaran welatê me çarperçeyî kirine, lê ramanên kirêt û biyanî gelê me sedperçeyî kirine.

Em dikarin derdê din bi (**nerîna yekrû**) binavînin. Heşê kurdî, dîsan heya îro jî, nerîn û rayên cuda napejirîne, nikare bi wan re bide û bistîne. Li tevayê jiyanê tenê her du rengên reş û sipî dibîne, û her yek ji me, li her demekê, an cihekî, an jî helewstekê, rengê sipî dide kêlek xwe, û kesên din jî, çî kurd bin, çî ne kurd bin, bi rengê reş direngîne. Gelek rengên curbecur di

navbera reş û sipî de hen in, jiyanê dixemilînin, li pêş heşê kurdî, pirrê caran, wenda dibin, û pêre ew bergeha, ku reş û sipî ji hevudu bi dûr dixê, wenda dibe, û ezîtiya mirovê kurd her diçe xurt dibe. Mixabin wêje ya O.Sebrî dide xuyakirin ku ew jî hin caran dibû dîlê vê nerîna yekrû, û ji ya xwe nedima. Gotara *Agirî*, çîroka “*Seyê ko gur tanî fêza pêz*” kêmhatina hevpevnê, û pirrbûna çîrobêjîyê (xeberdan), di çîrokên wî de, deyxên vê nerîna me nin.

Ev rewş pirrê şiyânê gelê kurd an xav dihêle, an jî diçelmisîne, û dibe sedemeke sereke, ku heşê kurdî ji pirr huner û şaxên danûstandinê bê par bimîne, û di penava cudabûna ray û nerînan de çavmiç, kerr û gêj bibe, lê di warê xwekujîyê de, ne tenê bibe şagirtekî jîr, belê bibe hînkerekî bê hempa, û pareke pirr û mezin ji hêz û tawa xwe wenda bike, û bê dost û heval, rût û qels bimîne.

Bi rastî tiştê herî giring û balkêş, ê divyabû ku heşê kurdî ji zû de pê hay biba ew e, ku pêwîste mirov, û millet jî, berî pêşî xwe nasbikin, paqijî û pîsiya xwe bizanibin, ji guneh û ji sûcên xwe nerevin. Ango pêwîste rexnan li xwe bigirin, da derman û çareyan ji bo birîn û derdên xwe çar kin, da karibin xwe hêzdar bikin. Loma jî O.Sebrî dibêje:

Gava em ne çak û durust bin,

Teqez ew ji pîsî û neqenciya me ye.

Em çawa dikarin bêjin „Sûcê felek,

û kolîdar tê heye ?

Ma heya çi gavê em dê ji sûc û gunehên xwe birevin?. (34)

Çiku gelên qels di siya hêzdarên de wenda dibin, û xelk û dewletên cîhanê tev ji bo dostanî û alîkariya qelsan ne amade ne, divê hewildanên te ji bo hilgirtina barê xwe berdewam bin, û di dû re tu li dost û alîkaran bigere û bipelîne. Lewre O.Sebrî dibêje:

Kes nîne îro ku barê kesî hilgire ser xwe.

.....

Cihan çi karî ji bo me bikî ku em ne mêr bin.(35)

Ev curenerîn O.Sebrî ber bi hêla **hêzê** de dide. Ev hizr û raman di gelek berhemên wî de zor diyar e, wek çawa di çîrokên „*Şîna jinekê*, û *çarleheng*“ û pirrê helbestên wî de numa ye. Pêre jî ew hêzê gelekî bilind dinexîne, û rûmeta wê diparêze, ji ber ku çi riyên din ji bo felat û rizgariya gelên bindest û welatên perçe nîn in:

Aza nabe qet tu deverek bê şoreş û ceng.(36)

Kes nema ku bêje: Qelsî bese, zendan vemalin.(37)

Weha diyar e, ku O.Sebrî bi hevriya gotin û kirinê bawer e, lew her ku bergeh di navbera gotin û kiran de fireh dibe, pêre jî gelek karînen gelan di tariya wê bergehê de wenda dibin. Bi gotineke din, gava gotin di navbera kiran re xwe diyar nekin, hîngê karînen miletan têne şikestin û pelixandin, û pêre jî ew gotinan vala û bê kêr dimînin, nikarin bibine pîvan û nîşanên gelparêziyê û xebatê:

Dixwazin welatî bin, bi gotinên bê kirin.(38)

Helbestvanê me, bi vê yekê, rê li pêş qelsemêran digre. Ew kesên ku gazinan dikin, ji ber ku felekê keys ji wan birriye, û rê li pêş wan gitiye. Ewana, li gor baweriya O.Sebrî, qelsiya xwe di paş wê boçûnê de vedişêrin, û nikarin lixwenin, ku ew qels û revokin:

Feleka bê bext keys neda me, da ku aza bin.

Bi jîna xwe şa bin.

Her kes dizane, ku ev gotin bê vac û şaş e.

Peyvek qe ne baş e.

Gazin ji felekê qelsî ye, ma em ne camêr in.

Hinde jî bê kêr in?!.(39)

Mirovên xebatkar û gelparêz dikarin keysan çar kin, çiku dem û keys berhemên jîrbûn û jêhatiya wan in:

Herçî dem û keys, ew xebata destê mêran in.(40)

O.Sebrî

, di vê diyardeyê de, ne kes û wejevanê yekê, ku hêzê bilind dinexîne, û doza wê li civaka xwe dike, belê pêşiya wî ji evan kesan dagirtî ye, mîna filozofê Elman Nîçe, helbestvanê Erebbî serdema Ebbasiyan, Ebû-Ûtteyyîb Elmutenebbî, û helbestvanê Kurd ê mezin Ehmedê Xanî.Lê tiştê bala mirov dikşîne ewe ku pirrê berhemên wî li derdora evê ramanê digerin, û her tim pêkanîna erk û mebestan û rizgariya welatê xwe li ser eniya hêzê dibîne:

Bavê te, dema mirinê,

ji te re hiştibû şûrekî tûj û tazî.(41)

Bala xwe bide ew çî şûr e. Helbestvanê me nabêje tenê şûrek ji te re hiştibû, belê dibêje (şûrekî tûj), yanê ji bo bikar-anînê amade ye, û bi ser de jî ne di kalanê (qin) de daliqandî ye, belê tazî ye li benda qehremanê şervan e.

Ji ber vê yekê pirrê caran berê xwe dide mîlet, û bi her awakî hewil dide, da wî ber bi xebat û têkoşînê de bikşîne. Hin caran rojên pêşî, dîroka kevin, tev rûmet û serbilindî tîne bîra Kurdan:

Dîrok dibêje: Kurd jî berê pir fedakar bûn.

Têkoşerên wan hergav li ser piştê neyar bûn.(42)

Hin caran jî lomên giran û gazindên derûnşewat ji wan dike,peyvên hukardar, mîna qels,nivistî, sist, tu na êşî, dixebitîne, belkî giyanê kar û xebatê di wan de xurt bike:

Lawê gelê min, bes tu maye qels û nivistî.

Di warê xebat, ji bo welat gelekî sistî.

Bêgane maye ji mafê gel, ma tû naêşî?!..

Di warê rûmet kînga tu yê derkevî pêşî?!..(43)

Û hinek carên din serpêhatiyên lehengên, ku xwîna xwe ji bo gel û welêt rijandine, ji wan re xeber dide, û çîroka „*Çar leheng*“ dinivisîne, bi mebesta ku ew jî bidin ser riya wan qehremanan.Ev çîrok li kêlek her du çîrokên «*Şîna jinekê û li goristanek Amedê*» û gtara «*Agirî*» nîrx û bihayê lehengiyê û xwîndana ji bo armancên pîroz gelekî bilind dike.Bi ser de jî O.Sebrî berxwe dide, da giyanê dilêriyê di dil û derûnên Kurdan de gurr bike, vê lomê çîroka «*Mist Awik*» û ya «*Pira Genderê û Hemûşê Kulik*» dinivisîne, û dilêriya ewan nemiran salix dide.

Dîsan O.Sebrî, di vê xalekê de, ne kes û wejevanê yekê ye, ku dixwaze bi ewan awayan gelê xwe şiyar bike, û wî ber bi hêzê û xebata serxwebûnê de bikşîne, belê ev diyarde li nik wêjevanên gelek mîletan xuya ye, nemaze di wêjeya Ereban, a dawiya sedsala nozdem û destpêka ya bîstem de,ta ku Xêredîn Zireklî sixêfên giran jî li gelê raza dikir û digot:“*Ne Niron, belê mîletê ku bûye sedema serkewtina wî, hêjayê sixêfa ye*”.

Lê O.Sebrî, di vê xalekê de, bi gavekê bi pêş gelek wêjevanên mayî dikefe, û weha diçe ku hin caran divaye mîlet bi darê zorê ber bi xebatê de bête kişandin. Lewre dibêje : »*Sîleyek ji bo sitemkar, du sîle ji bo sitembar, ji ber ku qelsiya sitembar sitemkar çar kiriye*».(44)

Ji ber vê yekê O.Sebrî hêviyeke germ û mezin di xortan de dibîne, û berê xwe dide wan, dixwaze wan ji bo xebateke rasteqîn amade bike, çiku ewan, li gor nerîna wî hêviya welêt in:

Ho xort!..

Xortê kurd!..

Pêşengê xebat.

Hêviya welat.

Kurê bav û dê.

Ji bo azadî.

Bi şev û roj.

Me divê xebat.(45)

O.Sebrî weha bawer e, ku xort û xurtanî wê karibin barê millet û welêt hildin ser milên xwe, û rewşa wî ya tehl û dijwar biguhêrin :

Me hêvî nema ji kesî bê xortên welatî.

Ew hîmê welêt in.(46)

Bi rastî jî zarok û xort diwaroja miletan in, vê lomê miletên zindî ji bo perwerdekirin û amadekirina wan gelek cefa dikşênin, û pirr şiyanan bikar tînin. Mirov dikare bibêje : Duristiya perwerdekirina wan nîşana diwarojeke baştir e.

O.Sebrî dizanîbû, ku ev cure-perwerdekirin ji hînbûna zimanê dayik de dest pê dike, çiku eger ziman ne serkêşê ramanê be jî, teqez ew li gel wê bestandî ye.

Ziman, bi awakî xweristî, yekîtiyeke xweristî ji bo miletan peyda dike. Ramyarê ereb S. El-Huserî weha dibêje : « *Yekîtiya zimên yekîtiya hest û ramanê peyda dike, û mirovan li gel hevudu bi girêkên ramanê û zincîrên dirêj û pirr girêk dibestîne, û hêztirîn têkiliyên, ku mirovan li gel civakê girêdidin, pêk tîne. Û ji ber ku zimanên miletan ji hevudu cuda nin, lewre jî hemû mirovên hevpişkên zimanekî ji hevudu de nêzik in, wek hev in, hej hev dikin, û miletekî, ku ji yên din cuda, peyda dikin ».*

Ji vê pê ve ziman alava têgihîştinê û ramanê ye, ji ber ku raman, wek çawa zanyarên civakê dibêjin, zimanekî hundirî dengdar e, û ziman jî ramanê dengdaer e. Ziman raman û bermayên bav û bavpîran dighêne neviyan, loma jî miletan diparêze, û dibe stûnê avakirina giyan û jiyana wan. Eger miletek zimanê xwe wenda bike, û bi zimanê miletekî din baxife, hîngê hebûna xwe wenda dike, û tev li wî miletê, ku ziman jê wergirtî, dibe.

Yekîtiya zimanê miletekî, ji bo wî miletî, yekbûneke xweristî ye. Ev rastiyeke berz e, lê mixabin, pêk-anîna vê rastiye ne hêsan e, weka çawa bilêvkerina wê hêsan e, ji ber ku pirîcar astengên dijwar dikevin pêş pêk-anîna vê yekîtiya xweristî. Vê lomê millet her tim hewcedarê perwerdeyeke neteweyî durist e, ku vê yekê di heşan û derûnan de biçîne, û zelal bike, da karibin di wan astengan bighînin, û pêşberî wan rawestin, wan tune-yî bikin.(47).

Ev boçûnên jorîn zimên û ramanê vêkra wek du riçên hebûna miletekî dinasîne, an wek du milên gewdekî dibîne, wek çawa hemû kes dizanin eger gewde yê mirov milekî xwe wenda bike, hîngê ew seqet dibe, weha jî gava miletek zimanê xwe wenda bike, ne tenê bi milekî dimîne, belê ew milê mayî jî seqet û şel dibe, ranên ramana neteweyî di heş û dilên kesên wî miletî de zû diçelmisin, û zuwa dibin. Nimûneyên vî cureyê mirovan di nav her miletekî de hene, û di nav gelê Kurd de jî pirr in, ji Ibin Xilikan û Ibin El-Esîr de bigir, di ba Fizûlî re derbas be, ta dighînt malbatên Zehawî, Rusafî, Ketxuda, Bermeda û pirrên din.

O.Sebrî ev yeka baş naskiriye, lewre jî weha diçe ku ziman di hebûn û rewşa miletan de xwedî roleke berz û mezin e, çiku pêşveçûna wî ya millet jî dide xuyakirin lewre dibêje : « **Zana gotine :Bihayê gel ji pêşveçûna zimanê wî dixewine, pêşveçûna zimanê miletekî nîşana xurtî û rûmeta wî ye. Dema em Kurd van gotinan ji rûmet û serbilindiyê re bikin pîvan, û li halê zimanê xwe hûr bibin, dê zanibinku em çiqas bi şûn de man e** ». (48)

Eger O.Sebrî, di dîroka ramana neteweyî de ne yekemîn mirovê, ku rola zimên dinexîne û dide nasîn, û ne jî wê yê dawî be, teqez mirov dikare bi dilrihetiyê be hempa bibêje ew berdewamiya serkêşên wê nerînê ye. Lewre jî li hember hêrişên ku dihatin, û hîn jî tîr ser zimanê kurdî destbest nemabû, û hîn ji sala 1938ê de bûbû fêrkerê zimên, û riya hînbûna wî li pêş xortan durist kir, û sê caran (Alfabêt)a xwe ji bo wan çap kir.

Nirxbihayê vî karê O.Sebrî wê bête zanîn, gava mirov zanibe ku kar û barê fêrkerê zimanê neteweyî ne tenê hînkirina zimên û şeweyên nivisandinê ye, belê berî pêşî çandina hejêkirina gel û welêt e di hundir derûnan de, nirxbihakirina heyam, sirûşt, kelepûr, urf û adetên neteweyî ye. Bi kurtahî, kar û barê fêrkerê zimanê neteweyî diristkirina ramana neteweyî ye li nik zarok û xortan, û di rewşa Kurdan de ev kar hîn xwedî taybetiyê berz û biha ye, ji ber ku fêrkerê zimanê kurdî ne tenê bi tîr û hêrişên dijminan dorpeçkirî ye, belê pêdariya wî dibe alaveke zindî, û wan hêrişan lîwan û gem dike, û giyanekî pêdar di dil û derûnan de diçe.

O.Sebrî, ne tenê nirxbihayê zimên û rola wî diyar dike, û ne tenê gavên piratîk di warê hînkirina zimên de davêje, û waneyên zimanewanî berpêşî xwendevanan dike, lê bi ser de rola perweran jî dilîzê, û pîlanên fêrbûna zimên datîne, wek çawa di gotara « **Ziman û nivisandina wî** » de diyar e.

Tevî vê berzbûna warê neteweyî di raman û wêjeya O.Sebrî de, lê ew mirov ne dîlê nerîn û ramaneke neteweyî teng e, belê pirr caran sînoren wê derbaz dike, û basikên xwe li ezmanê ramana mirovaniyê vedirşîne, û ala wekheviya mirovanî bilind hildide :

Em bira tev hemî, bo çi ev gîr û kîn ?!

Sor û gewr, reş û zer, em yek in, tev bira. (49)

O.Sebrî, Bi evê boçûnê, dide xuyakirin, ku xebata gelê kurd yekeke mirovanî ye, dûrî xebata netewperestî dimîne. Û hîn jî pê de dihere, ku divaye olên cuda-cuda sînoran nexin navbera mirovan, çiku ew tev kurrên Adem in :

Mesîhî, mûsewî, misilman hemdem in.

Mecûsî, eyzîdî tev kurrên Adem in. (50)

Ev rûpelên derbaz bûn in, gelek mijar û babetên, ku O.Sebrî serê xwe pêre dêşand, diyar kirine, lê li vê dawiyê pirsek xwe diyar dike, gelo O. Sebrî evqas di nava sergêrên civak û miletê xwe de pişaftî bûye, û ji hestên ezîtî bi dûr de çû bûye ?!

Belê ... Wêje ya O.Sebrî dide xuyakirin, ku ewî mirovî pirrê jiyana xwe ji bo gel û welatê xwe terxandibû, lê tevî vê jî hinek helbestên wî henin hestên ezîtî û evînî zor numa dikin, û didine xuyakirin, ku gava keys lê dihat, ewî dikarîbû hestên evînî yê nazik diyar bikin.

Her kesek helbesta « **Deylan** » bixwîne, wê pê hay bibe çawa helbestvanê me di hestên evînî germ de diqewire û disote. Destpêka helbestê evê yekê sayî werdigerîne :

Hê ji min dil herişandê !

Suhtiyê arê te me. (51)

Ev cureyê derbirinê û wênekêşiya helbestî dikarin germî û kûraniya ewan hestên dilşewat wêne bikin, û bidine xuyakirin, ku helbestvanê me bûye dîlê evîneke herhe.

Gava mirov bala xwe dide evî mînakê jorîn, dibîne çawa helbestê bi evê banga dilşewat dest pêkiriye, û axiftin jî, li seranserî helbestê, her tim bi dilberê re bûye, lê dengvedana rewş û halê evîndarê şeyda li ba wê, di helbestê de, ne diyar e. Ev yeka jî hîn êşa evîndarê duqat dike. Lew re helbestvan lavan û tikan ji dilberê dike, da birînên dil bikewîne :

Deylanê bnavê Xuda kî.

Destê min bigrî û rakî.

Dil xopan bûye, avakî.

Gêj û sînjarê te me. (52)

Wêneyê helbestî bi vî awayê lezok û guvaştî diyar e, û rewşa evîndarê şeyda jê diherike, û dibe nîşana destlatiya evîndarê li ser hestên wî, û dide xuyakirin ta çi radeyê ew li hember dilberê jar bûye, ta ku dinya li pêş çavên wî teng û tarî bûye .Lê gava wê dibîne, dîmenê wê tariyê diçirîne, ango dîtina wê dibe ûşt û egera rihetî û vehesa evîndarê şeyda:

Wey li ser çavên me hafî.

Ro li min îro hilatî.

Rûgeş û pirxende me. (53)

Weha dyar e, ku helbestvanê me derdên dilê xwe û hestên xweyîtî jibîra nekirine. Lê ji ber gelek sedeman, nemaze jî bi akama têkiliyên civaka eşîrtî û fewdal, ewî ji neçare ev cure-hestên evîndarê bi paş de dihêştin:

Kê bîrdibir binêre,

li deftera evîndarê. (54)

Ji vê pê ve mijara mirinê jî carcaran bala helbestvanê me dikşîne. Lê wek mirovekî, ku hêvî û armancên gel û welatê xwe di ser her tiştî re girtî ye, mirin, bi bawerîya wî pirêcaran fedakariya ji bo gel û welêt e:

Mirin vejîn e, bê wê çawan em dê aza bin.

Wek camêran şa bin?!.(55)

Gelo ji vê çarçewê bi şûnda, helbestvanê me çawan li mirinê dinêr?.

Sibe an du sibe, Piştî çendakî.

Teqez dê bimirim, bi xweşî û çakî. (56)

Dêmek sayî diyar e, ku O.Sebrî dizane mirin kirinek e, ku rev jê tune ye. Ev yeka jî helbestvanê me dide kêlek hemî kes, ol û felsefeyên bi vê diyardeya heyînê re mijûl bûne.

Mirin gewretirîn diyardeya, ku tevayê mirovaniyê, li her der û demê xwe pê mijûl kirî ye, hemû ol û felsefeyan nerînên xwe, di vî warî de, diyar kirine. Tevî ku nerîn û boçûnên wan li ser rewşa dûv mirinê ji hevudu cuda ne, lê hemû gîhane wê baweriyê ku rev ji mirinê nîne, ango mirin kirineke li ser hemû kirinan destlatdar e, ew dawiya jîyanê ye.

Pêre jî diyare, ku gelek tiştên dijber di evê kirina han de henin; ji hêlekê de, ew tiştêkî gelemper e, divê hemû mirov û zindî bimirin, lê ji hêla din de ew tiştêkî kesayetî ye, ku kesek nikare ji dêvla ê din de bimore. Bi ser de jî mirin zanîn û nezanînê vêkra di xwe de dicivîne, çiku her kesek dizane wê bimore, lê kînga û li kû derê. Ew nizane.

Çanda îslamê nerîna xwe di vî warî de eşkera kirî ye, û Qur-anê gotî ye her mirovek wê bimore „57),, (كل نفس ذائقة الموت), û careke din gotî ye ku kesek nizane wê li kû deverê bimore; „58)“ (و ما تدري نفس بأي أرض تموت). Fîlosofê firansîzî Paskal(1623 – 1662) jî

ev wate diyar kirîye, gava gotî ye „*Tiştê ku dizanim, ez dê rojekê bimirim, lê ez bi evê mirina, ku nikarim jê birevim, nezanim*“ (59).

Ev cure-nerîn di zargotina Kurdan de jî diyar e, wek çawa pendeke kurdî dibêje „*Dinya bê mirin nabe*“ (60). Her weha para kilasîkên Kurdan jî di vê babetê de heye, wek çawa li nik Feqiyê Tîran diyar e. (61)

O.Sebrî jî ji çarçewa evê nerînê bi dernakefe, ew jî dizane wê bimire, lê kînga, ew nizane, tenê dizane wê bimire, lewre gotiye (*Sibe an du sibe teqez dê bimrim*) û mirin çûneke bê vegeer e, dawiyeye nenas e:

Çûnek bê vegeer, dongiyek ne diyar.

Tiştê ji min xuya, diçim bin axa sar. (62)

Her weha nerîna wî li ser rewşa dîv mirinê jî di çarçewa nerîna îslamê de dimîne, ew jî weke wê bawer e, ku jiyanêke din di pey mirinê re heye, lewre jî tenê cendek dimire, lê can dimîne, û diçe ba Xuda:

Mirin vejîn e li cihekê din.

Cendek dimire, lê can dimîne.

Gelo ma zanî, kude diçe can?

Ev ji Yezdan e, diçe nik Yezdan. (63)

O.Sebrî, bi evê nerînê, xwe dide kêlek hemû felsefe û olên ku dibêjin can û cendek du tiştin e, gava tevlihev dibin jiyanê peyda dibe, û gava ji hevuda cuda dibin mirin peyda dibe.

Ji vê pê ve helbestvanê me serê xwe bi ser-êşiyên dîv mirinê re ne êşandiye, û ne jî mirin wek sîmbolekê helbestê wêjeyî an jî felsefî xebitandiye, lewre jî em dibînin ku ewî nikarîbû, di vê babetê de, gaveke din bi pêş kilasîkên Kurd, nemaze jî Feqiyê Tîran, de biçûya. (64)

Not û ravakirinên birrê duwem :

1. Bîranînên O.Sebrî. Rû 11.

2. Jêdera berê. Rû 15.

3,4,5,6. Dîwana O.Sebrî. rû 16.

7. O.Sebrî : Se yê ko gur tanî fêza pêz. (çîrok).

8. Dîwana O.Sebrî. Rû 10.

9. Prof.Dr.Qenatê Kurdo : Tarîxa edebiyata kurdî, birrê 1, çap 1, Stockholm, weşanên Rojana, 1983, rû 169.

10. Dîwana O.Sebrî. Rû 94.

11. Jêdera berê. Rû 96.

12. Jêdera berê. Rû 40.

13. Jêdera berê.Rû 104.
14. Jêdera berê.Rû 48, 51.
15. Jêdera berê.Rû 73.
- 16.17. Jêdera berê.Rû 76.
18. Jêdera berê. Rû 156.
19. Jêdera berê.Rû 156.
20. Jêdrea berê.Rû156, 157.
21. Jêdera berê.Rû 27.
22. O.Sebrî: Derdên me. Şam, sal û nimra çapê nediyar in.Rû 2.
23. Dîwana O.Sebrî. Rû 32.
24. O.Sebrî: Diwana Bahoz. Rû 31,32. Dîwana O.Sebrî. Rû 113.
25. Derdên me. Rû 2,3.
- 26.27.28.29. Jêdera berê. Rû 3.
30. Dîwana O.Sebrî. Rû 98.
31. Jêdera berê. Rû 110.
32. O.Sebrî. Derdên me. Rû 14,15.
33. Jêdera berê. Rû 4.
34. dîwana O.Sebrî. Rû 205.
- 35.Jêdera berê.Rû 99.
36. Jêdera berê. Rû 40.
37. Jêdera berê. Rû 46.
38. Jêdera berê. Rû 39.
- 39.Jêder berê. Rû 136.
- 40.Jêdera berê. Rû 40.
- 41.Jêdera berê. Rû 104.
42. 43. Jêdera berê.Rû 145.
44. O.Sebrî: Elîbêya tikûz. Çapa yekem. Şam 1982. Rû 21.
45. Dîwana O.Sebrî. Rû 110.
46. Jêdera berê. Rû 76.
47. Heyder Omer. Ehmedê Xanî, raman û huner. (destnivîs).
48. O.Sebrî. Derdên me. Rû 6.
49. 50 .Dîwana O.Sebrî. Rû 29.
51. 52. Jêdera berê. Rû 73.
53. Jêdera berê. Rû 74.
54. Jêdera berê. Rû 70. Da em gotinên xwe dubare nekin, dikarî li (kesayetiya O.Sebrî vegeerî, da nerîna me, di vî warî, bibînî.

55. Jêdera berê. Rû 1136.
56. Dîwana O.Sebrî. Rû 124.
57. Pirtûka Qur-anê. Sûreya El-Enbiya. Ayet 35.
58. Jêdera berê. Sûreya El-Enkebût. Ayet 57.
59. Huseyn El-ûdat: mirin li nik olên rojhilatê. Çapa duwem. Dîmeşq 1992. Rû 16.
60. Dr.H.Cindî: Meselok û xeberokêd cimaeta Kurda. Bi tîpên rûsî, çapa yekem. Yêrîvan 1985. Rû 395. Hêjayî gotinê ye, ku bibêjin me ev penda hanê di pirtûkeke xwe ye bi zimanê erebî de (فقي تيران. حياته، شعره، قيمته الفدية) bikar aniye. Me ew ji wir wergitiye, û di vê xebata xwe de bikar aniye. Ango me careke din ew ji zimanê erebî wergerandiye ser zimanê kurdî, lewre heye peyvên wê ji yên di pirtûka Dr.H.Cindî de cuda bin.
61. Biner: Pirûka me bi zimanê erebî: Feqiyê Tîran. Jiyan, helbest, nirxê wî yê hunerî. Çapa yekem, çapxana Teknopirês, Lubnan 1993. Rû 73-81.
62. Dîwana O.Sebrî. Rû 57.
63. Jêdera berê: Rû 124.
64. Biner: Pirtûka me bi zimanê erebî: Feqiyê Tîran. Jiyan, helbest, nirxê wî yê hunerî. Rû 73- 81.

Birrê sêyem

Wêjevaniya O.Serî

- Aloziyên nirxandina hunerî.
- Helbestvanî.
- Çîroknivîsîn.
- Gotarnivîsîn.

Aloziyên nirxandina hunerî

Çi kesek nirxandina tore ya kurdî, an wêjevanekî Jêrxetê ji xwe re bike xem û qisawet, û bixwaze di vê pergalê de karekî bike, dê pêşiya xwe hema-hema vala bibîne. Deham Evdilfetah evê yekê sayî dide xuyakirin gava dibêje « *Dergehê rexnekirina tore ya kurdî dergehekî, ta êsta, kilûtkirî ye, ku kesî ji rexnevanên Kurdan xwe nêzî ewî dergehî nekiriye* »(1). Tevî ku ev nerîn di ser hinek rastiyên berz re gav dike, û pirtûkxaneya Başûrê Kurdistanê ji bîra dike jî, ew di tenga pirtûkxaneya jêrxetiyên re gelekî cih girtî ye. Eger em xwe bi ser vê boçûnê de pal bidin, dê gelek cefa karbikin û ji xwe re bihêlin. Lê tevî wê jî divê mirov çavên xwe bigerîne, û derdora xwe bipelîne.

Heya em li welêt bûn (dawiya 1999) em pêrgî berhemeke rexneyî xweser nebûn, tenê pirtûka D.Evdilfetah (**Nerîneke rexneyî li helbesta kurdî**), ku sala 1992ê çap bûye, me dîtibû. Ev pirtûk lêkolîneke berfireh e, xem û qisawetên wê kêşên helbestê ye, wan şirove dike, danerê wê gelek têrman (têgeh) ji ba xwe dafrîne, û di dû re gelek nimûneyan ji ber helbestvanên kevin û nuh werdigre, û li gor kêşên, ku afirandine, li wan helbestan dinêre, duristî û neduristiya wan diyar dike. Ji vê pê ve çî rêbazên rexneyî bikar nîne, tenê gava li nik hulm û kela dilê helbestvan radiweste, hin caran xwe bi ser rêbazê pisîkolojî de pal dide.

Ji vê pirtûkê pê ve mirov hinek pêşgotinên, ku hinek nivîsevanan ji bo dîwanên helbestvanan nivisandine, û hinek gotarên curbicur, ku di kovaran de belav bûne, li pêş xwe dibîne. Yekemîn pêşgotin di vê pergalê de ewaye, ku O.Sebrî ji bo dîwana Cegerxwîn « **Sewra azadî** » nivisandî ye, lê mixabin mirov daxwaza xwe tê de nabîne, ji ber ku xwediyê wê ji naverokê bi dûr nakefe, û xwe nêzî huneriya helbestê û avakirina wê nake.

Dr. N.Zaza sala 1957ê dastana « **Memê Alan** » digel pêşgotineke berfireh û nirxbiha li Şamê çap dike. Bi rastî ew pêşgotin lêkolîneke payebilind bûye, û ji bo rexneya toreyî li Jêrxetê hîmê bingehîn bûye, lê mixabin xwediyê wê, ji ber taybetiyên jiyana xwe, xem û qisawetên politîkê, û dûriya ji welêt ew gava hêja bê heval hêşt, û kesên din jî avahî li ser wê bilind nekirin.

Gelek dîwanên helbestê di evan deh-panzde salên dawî de çap bûne, û pîrrên wan bi pêşgotinan hatine pêşkêşkirin. Me gelekên wan dîtine û xwendine, û em li nik wan pêşgotinan rawestiyane, lê dîsan mixabin, ji bilî gotinên li derdora pesnên bê nirx dicivin, wek (baş e, rind e, kilasîk e, nû ye, hêjayî xwendinê ye.....) çî tiştên balkêş, ku rê li pêş tevgerê rexneyî dûz bikin, me nedîtine.

Weha mirov pê hay dibe, ku her xwedî dîwanekê, beriya çapkirinê, pesindarek ji xwe re pelandiye, û peydakiriye, ewî pesindarî jî an divîtiyên pêşkêşkirinê nezanîne, an jî di bin felsefa (xal û xarzî) de li paş xwe hêştine, û di jarbûn û jarkirina tore de bûye alîkarê sersk e.

Ev boçûnên me piştgiriyê li ba D. Evdilfetah dibînin, gava ew pêşgotineke, ku helbestvan Tîrêj ji bo dîwanekê nivisandibû, dixwîne, evan rastiyên jorîn li pêş wî

xuya dibin, lewre jî dibêje « *Lê mixabin, pêşgotina seydayê Tîrêj jî, mîna pirraniya pêşgotinên kurdî, di gêra pesnekî bi xeml û xêz de maye* »(2).

Xuyaye nivîsevanên me ji bîra dikin, ku pêşgotinên aferînan dikarin bingehê xurt û hêja ji bo damezrandina tevgerê rexneyî deynin, wek çawa pêşgotina, ku Silêman Bistanî ji bo wergera erebî ya (Îlyaza) Homîros nivisandibû, derî li pêş tevgerê rexneyî erebî nû vekir, û berê gelek pêşgotinan ber bi vî warî de kişand.

Kovara (Pirs), ji destpêka derçûnê de, tiliya xwe dabû ser evê valahî û jarbûnê, lewre pirseke balkêş berda holê û xwe da benda bersiv û nerînên helbestvan û nivîsevanan. Pirs ev bû « *Di van çend salên dawî de, gelek dîwanên helbesta kurdî li Sûriyê, di nav gel de belav bûne... Nerîna te li ser form û naveroka wan berhemana çî ye* »(3).

Mirov weha bawer dikir, ku ev pirs wê, di vê penavê de, bibe sedema livîneke berbiçav, û wê avahiyê li ser ewê bingeha, ku Dr. Zaza danîbû, vene û bilind bike, lê mixabin her kesek ewan bersivên ku kovarê belav kirine, bixwîne, wê çî tiştê balkêş di wan de nebîne, tenê hinek nerînên lezok, bê ku xwe bi ser rêbazên rexnê de pal bidin, avêtine holê(4).

Kovara (Pirs) bi vê yekê tenê nekir, belê ewê gaveke din e balkêş avêt, û goşeyekî domdar ji bo rexnê û lêkolînan amade kir. Her hejmareke wê lêkolîn û gotarên rexneyî di hundirê xwe de civandin, gelek pêûsên rûmetdar wek R. Amedî, Berzo, Rezo, Azad Ehmed Elî, Dr P. Berwarî, H. Gundî û hinekên din ev goşe bi kar û xebatên xwe şên kirin(5).Lê mixabin xebatên evan rûmetdaran her di çarçewa gotaran de man,û nebûn pirtûkên xweser, tenê xwediyê vê lêkolînê li ser çîroka (Reşowê Darî) ya Cegerxwîn lêkolînek bi çar xelean, bi navê H.Gundî, weşand(6), û Dr. P. Berwarî(Dr Ebdilmecîd Şêxo) xebateke berfireh li ser kovara (çiya) û xwediyê wê Hemreş Reşo, bi awayê xelean di hejmarên (Pirs)ê de weşand(7).

Dr.Ebdilmecîd Şêxo di vê xebata xwe de, bala xwe dikşîne ser hinek celebên wêje, mîna helbest, çîrok, gotar û şano, naverokên herçiyên di kovarê de belav bûne, bi lez diyar dike, û di nav re jî carcaran hinek rayên rexneyî, ku li gel huneriya aferînan nivîsevanên kovarê girêdayîne, ber pêş dike, û bala xwendevanan dikşîne ser hinek warên hunerî û avakirina wan aferînan.

Dr. Husên Hebeş jî lêkolîneke berfireh bi zimanê rûsî li ser kovara (Hawar)ê dinivîsîne, pileya duktur sala 1982ê li zanîngeha Moskovayê pê werdigre, û di dû re sala 1996ê bi zimanê kurdî li Bonnê di bin sernavê (*Raperîna çanda kurdî di kovara Hawar ê de*) çap dike(8).

Naveroka evan her du berhemên jorîn gelekî fireh bû,lewre jî bi lez di ba celebên tore curbicur re derbas bûbûn, û nerînên rexneyî sûdar ber pêş kiribûn. Lê tevî wê lezîne jî mirov dikare ewan herduwan, ta roja îro, balkêştirîn berhemên jêrxetiyar, di warê lêkolîna wêjeyî de, bêjmêre, û sûdeyê jê werbigre.

Lê gava mirov O.Sebrî di nav çalakiyên lêkolîneran de, dipelîne, çî rayên berpisiyar û cih girtî li nik wan, nemaze jî li nik yên xwe nêzî huneriya nivîsarên wî kirine, nabîne.

Gelek guftugo li ser vê devera Kurdistanê bûne, û dibin, me pîrên wan bihîstine an jî xwendine, O.Sebrî her di navenda wan de amade ye, ew nikarin rola evî mirovî ji bîra bikin, an di ser re gav bikin, lê bi rastî çî kesekî bi kûranî xwe nêzî nivîsesaniya wî nekirî(9), tevî ku çî gava ew tê ser zibanan, tê gotin ew helbestvanekî payebilind bûye.

Berî pêşî çavên me li kurtegotarekê ketin, sernavê wê « *O.Sebrî nivîsevan û helbestvan* »e(10), ewê bala me kişand, nemaze jî xwediyê wê Dr.N.Zaza bû, lê mixabin evê gotarê çî nixandineke hunerî ciwanî şanî me neda. Di dû re em pêrgî gotareke din bi pêûsa Îsmet Şerîf Wanlî hatin. Ev gotar wek pêşgotinekê bû ji bo dîwana O.Sebrî,xwediyê wê evî mirovî pîr baş dipesine gava dibêje « *Têkoşîna polîtîkî û ya şoreşgerî leşkerî ji bo azadiya gelekî, û xebata ji bo parastina çanda wî, du warên hawsêl in, di her tevgerê rizgariya*

netewî de herdû war hevûdû tamam dîkin. Kêm mirov dikarin herdû xebatan bikin yek. Mijûliya li ser têkoşîna siyasî bi awakî giştî li ser hesabê berhema wêjeyî û zanistî tê kirin, yan jî berevajî. O.Sebrî yek ji wan kurdên kêm bû, yê ku karîbû di wan herdû waran de, wek mirovê siyasî û wêjeyî di çaxekê de têkoşînê bike, û pê serfiraz be »(11). Ji vê pê ve çî tiştê ku pêjna nirxandineke hunerî jê bê, di wê pêşgotinê de nîne, tenê hin çaran xwe nêzî naveroka helbestên wî dike.

Her weha A.Balî, berhevkarê dîwana O.Sebrî, jî di vê çarçewê de dimîne, gava dibêje « **Wî (O.S) çîrok û gotar jî nivîsîne, lê belê aliyê helbestvanî jî aliyên din girantir e** »(12). Ev bêjeya balkêş (**helbestvanî**) di evê boçûna A.Balî de derbaz bû ye, û li kêlek wê, tiliya xwe daye ser du warên din ên nivîsîna O.Sebrî, lê xwe nêzî pîvanên helbestvaniyê, çîrokbêjiyê û gotarnivîsînê nekiriye, tenê pîrbûna helbestan wek pîvanên helbestvaniyê dîtiye, ev boçûneke gelekî jar e, nikare cihê xwe di meydana rexneyê de bibîne, lewre jî nikare ji bo rexnevanên tore ya O.Sebrî bibe alîkar.

Diviya bû, A.Balî bi warê helbestvanî mijûl bibûwa, li nik hunerî û ciwaniya helbesta O.Sebrî rawestiya, ji ber ku ew berhevkarê dîwanê ye. Lê mixabin ji dêvla evê yekê, ewî pirrên ramanên her du gotarên din, ên di pêşiya dîwanê de hene, dubare kirine.

Prof Dr.Qenatê Kurdo yekemîn lêgervane xwe nêzî nirxandina şeweyê derbirina hunerî li ba O.Sebrî dike gava dibêje «**Di şêr û helbestên xwe de Osman Sebrî temiyê, şîretan û nesîhetan li mîletê xwe dike, şîretên wî bere pêşîn ji keç û xortên kurda ra tên gotin** »(13). Tevî ku Qenatê Kurdo yekser nabêje, lê rewş û rûçikên jorîn şêwe û stîlê nivîsîn û helbestvaniya O.Sebrî ber bi axiftineke yekser de didin. Ev yeka, di penava derbirina helbestî de, kêmasî û şermeke hunerî ye. Hêja bû Qenatê Kurdo ev boçûna xwe şirove bikira, û helbesta O.Sebrî ji hev verişanda, çiwaniya wê bipelanda, lê xuya ye navê xebata wî « **Tarîxa edebyata kurdî** » ew jî vê yekê bi dûrxistiye, tevî ku her du mijar hevudu tewaw dîkin.

Gelek çaran hinekan hevpevîn bi O.Sebrî re kiribûn, lê wan jî ev babeta giring û balkêş nelivandibûn(14). Her weha O.Sebrî bi xwe jî carcaran nerînên xwe diyar dikirin, lê belê ji çarçewa naverokê bi der nakefe, wek çawa dibêje « **Heger helbest û çîrok ji bo hişyarkirina gel tên nivîsîn, dê cîyê xwe di tevgera rizgarîxwaz a demokratîk de bigrin, û rola xwe ya pêşketî bilîzin. Min jî, da ku ev rol bête lîstin hemû berhemên xwe nivîsandine** »(15).

Çiqas em stûyê vê nerînê badin, ku wê ji rayeke rexneyî hunerî ve nêzîk bikin, em bawer nakin ku mebesta O.Sebrî ji wê hişyariyeke ciwanî be, belê tenê wê di wateya xwenaskirina neteweyî de bimîne.

Her weha xuya ye çiqas valayî di evê meydana, ku em xwe jê re amade dîkin de heye .. Me çî tişek li pêşiya xwe nedît, ku bibe alîkarê me, belkî jî hebin, lê tevî cefayên me, em negîhabin wan. Lewre em dê berê xwe bidin berhemên O.Sebrî, di nava wan de erk û armanca xwe bipelînin, heye em bi serkefîn, û heye na. Li her du aliyên jî em ji dilsozî û dilsojiyê ne bê par in.

***** *** *****

Helbestvaniya O.Sebrî

Hîna ez şagirtê dibistanê bûm, mamosteyekî min, rehme lêbe, digot « *Hezar malikên helbestê ji ber bike, û di dû re wam hemiyar ji bîra bike, tê bibî helbestvan* ». Rexneya wêjeyî erebî a kevin ev boçûn gelek caran diçût. Tevî ku ev nerîn helbestê û helbestvaniyê gelekî hêsan dike, ta ku pêjna behreyê (mewhîbe) ji wê nayê, lê rastiyeke cihgirtî, ku mirov nikare jê bireve, diyar dike, ew rastî giringiya xwendina helbestê ye.

Xwendin, bi gelemperî, sermiyanekî çandeyî ji bo mirov peda dike, ew sermiyan her û her alîkarê helbestvan e. Lê bi baweriya me, ew nikare bibe aferîna behreyê, tenê dikare zanîna mirovan zêde û xurt, û bîriya wan dewlemend bike. Bi ser de jî jiberkirina helbesta kêşesaz dikare guhan hînî awazê bike, ku gava ew helbestan ji bîra dibin, awaz û kêşên wan di bîrî ya xwendevanan de dimînin. Ev yeka dibe alîkarê hêzdar da peyv û pevekên mirov kêşesaz û li dûzan bin.

O . Sebrî, û nifşê wî jî, di heyameke taybet de, wek çawa îro jî, şerê hebûna milletê kurd, bi awakî hovane dihate kirin, û Kurdan, nemaze zanayên wan, her çirûskeke, ku hêviya parastinê tê de hebû, ji ber çavên xwe nedidane alîkî, û rûwê xwe jê banedidan, ji ber vê yekê diwana Mela yê Cizîrî û Mem û Zîna Xanî her tim di tûrikên wan de bûn, dixwendin û jiber dikirin. O.Sebrî dibêje: "*Mixabin ku ji diwana Mela yê Cizîrî û Mem û Zîna Ehmedê Xanî pêva şîrên kurdî li nik me tunebûn*" (16). Lê li milê din serpêhatî û çîrokên gelêrî jî li nav civakê her ji devan diçûne devan, û li civatên gundiyan di şevên zivistanan, ên dirêj de dihatine xebordan, ta ku mirov dikare bibêje her maleke kurd çîrokbêjek hebû, bê pilaneke sînorkirî çanda gel diparast û kelepûra wî di hestan de diçespan.

O.Sebrî di heyameke welê de derbaz meydana helbestê bibû, ji ber vê yekê bêhna dîlok û zargotina kurdî ji helbesta wî û ya nifşê wî jî, zor tê, lewre em dibînin gelek helbestên wî di destên komikên hunerî, folklorî û stiranbêjan de wek srûd û stiran, bi awaz û mizûk tene stirandin, mîna her du helbestên wî *Ala rengîn* (17), ku sala 1936ê nivisandibû, û *Zozan* (18), ku sala 1942ê nivisandibû.

O.Sebrî pirrê caran metelokên gelêrî ji zargotinê werdigre, û di helbestên xwe de bikar tîne. Lê rê nade xweneran da wate û mebesta wî bipelînin, pêre mijûl bibin, belê ew bi xwe wê wateyê sayî dike

Melelok û pend di kelepûra her miletekî de hene, her yekê ji wan çîrokek an serpêhatiyek heye, gava helbestvanek wan bi kar tîne, çîrokên, ku di pêş wan de hen in ji xweneran re dihêle, ku li wan bipirsin. Lê O.Sebrî wan çîrokan jî xebardide, û dixwe siyaqa helbestê, lewre ji neçare helbesta xwe dirêj dike, bê ku ew helbest hewcedara dirêjkirinê be, pêre jî **avahiya helbestê jihev dikefe**, û kevirên diwarê wê avahiyê baş li hevudu siwar nabin, mirov dikare hinekan jê bavêje, an jî şûna hinekan biguhêre. Ev yeka helbestê **ji yekîtiya babetê jî bê par dike**.

Her du helbestên *Kûçikê Bekiran* û *Serê şêr* (19), ku salên 1968ê û 1969ê nivisandine, ji bo vê boçûna me dibine nimûneyên berz. Di helbesta yekem de meteloka, ku dibêje "*Wekî kûçikê Bekiran*", bi kar tîne, û di ya din de meteloka, ku dibêje "*Kûzê ji axê nagre ava zêr, cendekê*"

pisîkê nave serê şêr” bi kar tîne, û di her duwan de jî çîrokên ku ev metelokan jê hatine wergirtin xeberdide.

Eger em li helbesta *Kûçikê Bekiran* vegerin, em dê bibînin ew yekser dibêje:

Di nava gelên cihanê çiqas hene meselok.

Em nikarin bibînin meselokekê bê çêrok.

çêrok ji bîra dibe, lê meselok dimîne.

Eger mirov bizane hin eqil jê distîne.

Îro hate bîra min yek ji meselokên han.

Li nik me dihate gotin „Wekî kûçikê Bekiran“.(20).

Çîroka vê metelokê, wek em ji helbestê têdigînin, dibêje: Li nav gundên Bekiran kûçikekî nandoz hebû ye, her li têrkirina zikê xwe digeriya, û pê haybibû, ku li şahî û dawetan goşt û xwarin gelek e. Vêca her ku ewî dengê def û zirnan dibihîst, diket pey wê şopê û diçû.

Gundê Bekiran li roava çemê Ferêt bû, û li rojhilat jî sê gundên Awikan hebûn. Vî kûçikê Bekiran, ku bi navê *kûçikê çîxbelek* jî dihate naskirin, dostanî bi çend tûleyan re saz kiribû, ew jî diketin pey wî, û li xwarinê digeriyan. Hîngê xortên gundên ber Ferêt ketin wê gumanê, ku seyên wan, dergevan û qenc û çê jî bibin nandoz, û bidin ser şopa kûçikê çîxbelek. Ew pûnijîn, wê çawa vî kûçikê çîxbelek ji nik ên xwe bi dûrxin, weha gîhane rayekê, ku dengê def û zirnê li her du aliyên Ferêt bilind bikin. Gava wî ew deng bihîst, beziya û xwe da nav avê, da biçe aliyê rojhilat, lê beriya bighîne, ewan xortan dengê def û zirnê li wir birrîn, û li roava bilind kirin, hema seyê çîxbelek di cih de vegeriya, sê-çar daran di çem re çû û hat, ta ku bê hêz ket, û di ava Ferêt de fetisî. Ji wê pê de, di zargotinê de, bû metelokek, ji bo kesên keysebaz, nandoz û bêkêr tê gotin.

Piştî xeberdana çîrokê, O. Sebrî mebesta xwe diyar dike, ku ew ji bo nerîn û boçûneke xwe ye taybet wê metelokê bi kar tîne:

Hene celebek merov, ji bo wan olek nîne.

Ew rûmetê nizanin, ziktêrin, çav birçîne.

Bi çav wan, ku rûmet heyîn û mal û dirav.

Ji bo pêkanîna wan dibin navno û bê bav.

“Wekî seyê çîxbelek” pê de li ber deriyan.

Ew bi xwe cankolene, lê di durvê meriyan.(21).

Hêviya wî ew ku xortên Kurdan rabin, û wan kesana bidin pey seyê çîxbelek:

Di me rabin camêr, wekî xortên ber Ferêt.

Doliwekê çarbikin bo nandozên pîs û şêt.

Li rohilat, roava def û zirne lêkefîn.

Segên mezin û tûle digel hev rê kefîn.

Di nava çem biwestin, ew bimînin şaş û mat.

Bifetisin, bi carek ji wan xelas be welat.(22).

Ev yeka wî dixê ber dava (tor) **axiftineke yekser**, ku akama wê li ser hunerî û ciwaniya helbestê zor neyênî ye, ji ber ku helbest ji heyama helbestî bi dûr dikefe, û ji çîrokbêjiya folklorî ve nêzîk dibe, pê re jî sayî dibe ku helbestvanê me nikariye evan metelok û çîrokan bi awakî hunerî helbestî ji bo wateyê neuh bi kar bîne, çiku ew çîrokê tev xeberdide, ango

ew zargotinê tomar dike, lê nikare wê di dest xwe de bike alaveke derbirina helbestî. Eger mirov ewan malikên jorîn ji helbestê bavêje, wate û mebesta helbestvan wenda dibe, bê ku gewdeyê helbestê birîn bibe.

Bi gotineke din, mirov dikare weha biçe, ku **şeweyê derbirina O.Sebrî yekekî bîrî** ye ne aferînî ye. Şeweyê bîrî xwe bi ser bîranînan de pal dide, û tenê ji jêdereke dizê, her tiştê ku hatiye xwendin, û di bîriya mirov de hatiye parastin jêdera vî şeweyê derbirinê ye, ango karê helbestvan ewe, ku ewan tiştên xwendine, an bihîstine bîne bîra xwe, û careke din tomar bike, bê ku ev tiştan û hestên wî ligel hev têkildar bin.

Lê şeweyê aferînî tersî yê bîrî ye, yê bîrî tiştan tîne bîra xwe, lê yê aferînî ji hundirê derûnê der tê, lewre jî tu pê hay dibe, ku hîngê derûna helbestvan bi tiştan û bûyeran diheste, û pê re mijûl dibe, û wan ji asta jiyane û heyîne hildide asta helbestê û huner. Şeweyê bîrî bi tiştan û bûyeran naheste, tenê ewana mîna belgenamayan (dokomêntan) ji nav gelek tiştên, ku hatine jiberkirin, vedibjêre, ji ber vê jî ev cureyê şewe (stîl) pirrê caran dikefe ber dava **dubarekirinê**, ango axiftinên, ku berê kesên din gotibûne, tîne zimên, û wêneyên xwe ji bermayên wan werdigre.

Dubarekirin roleke neyênî dilîze, û xwendevanan dilgiran dike, ji ber ku lezeta hunerê û ya hînbûn û naskirina tiştên nuh, di hundir derûnan de kêma dike, û hin caran êşên derûnî li nik xwendevanan peyda dike, çiku gava mirov tiştên wek hevudu pirîcar dibîne an dibîse, hestên wî sar dibin û ditengije, û pêre jî ew tiştan nikarin wî ber bi xwe de bikînin. Bi ser de jî dubarekirin dikare mirovan xulmaş, û deriyên diwarojê li pêş wan teng bike.

Gelo çima O.Sebrî, û nîfşê wî jî, ketibû ber dava vê yekê, û ji bîra kiribû, ku ew helbestekê dinivîsîne, ne zargotinê dicivîne... Bi baweriya me ev yeka encama têgihîştina wî bû, ku ewî helbest wek alaveke şiyarkirina gel dinasî, lewre jî dibêje: “**Şîr û çîrok heke bi awayê rênasî bîn nivîsîn, dikarin rûmeta têkoşîn û gelparêziyê di peyayên xurt û hêja de vejînin**”. (23).

Ev danasîn erka helbestê û şeweyê nivisandina wê jî diyar dike, ango divê helbest numa be, peyvên wê ji sînoren ferhengî bi der nekefin, da her kesek têbighîne, û sûdê jê werbigre.

Bi rastî jî **peyvên** helbestên O.Sebrî ji vê çarçewê bi dernakefin, hemû hêsan in, û bê pêjn in, wek “**kezeb, can, welat, xebat, şoreş, têkoşîn, welatparêzî, gel, doz, azadî, neyar.....**”.

O.Sebrî bi wê baweriyê helbestê dinivîsîne, da gelê xwe şiyar bike, û welatparêziyê di derûna wî de geş bike. Bêjeyên hêsan û numa û zargotina gel dikarin vê erkê bi cih bînin, û bermayên miletan bînin bîra nîfşên nuh, û wan tev gel û civakê bibestînin. Vê lomê O.Sebrî pirîcar daxwaza xwe di kelepûra gelêrî de dibîne, û berê xwe dide wê, da ji bo wî bibe alîkar.

Bi vî awayî bandûra helbestê li civaka Kurdan, a lêvane wê demê, zû kef dide, çiku kelepûrê, bi gelemperî, li nik civakê rêzeke berz û nixbiha heye, ew xezîneya dîrok û tecrûbeyên milet e. Lewre helbestavê me ji neçare, bêjeyên sivik û aşkere û xwedî wateyên berbiçav vedibjêre, û **pevekên** xwe li şeweyekî numa û servekirî siwar dike.

Bi baweriya me ev diyardeya hanê girêdayîya jiyana gundiyan û civaka lêvane ye, lewre wê li civaka gundiyan hukariyeke bê hempa bike. Tevî ku ev yeka hunerî û ciwaniya helbestê û hulma wê ya helbestî birîn dike, lê aşkere dide xuyakirin, ku O.Sebrî dizane li gel civakeke çawa daxife, pê re jî diyar dibe ku ew nikare ji nerîn û asta têgihîştina civakê rizgar bibe, vê lomê helbestên wî li goreyî asta zanîn û pûnijiya wê civakê hatine hûnandin, û ji bîra kirine ku huner, û helbest jî jê ye, ne tenê ji bo şiyarkirina civakî û neteweyî ye, belê ji bo şiyarkirina ciwanî jî tê nivisandin.

Helbestvanên Jêrxetê, heya salên heştêyên çerxa bîstê helbestên xwe, bi awakî yekser, ji her du xemên neteweyî û civakî dadigirtin, nemaze hînbûna zimanê dayik û şiyarkirina neteweyî. Evê yekê ewana xistibûn şûna şîretvan û fêrkeran. O.Sebrî jî, ji ber vê yekê û sedemên perwerdebûna bin siya rêzana eşîrî û fewdal, ketibû ber dava vê helwestê, û dabû pey şopa

rêalîstên welatên bindest û dagîrkirî, çiku ewan jî her du cureyên xebata neteweyî û civakî vêkra bi rê ve dibirin, lê xebata neteweyî li nik wî li pêş a civakî tê xuyakirin, loma jî bangên xwe li şeweyê **xiroşanî** (hemasî) siwar dikir û li gel hemwelatîyên xwe daxifî. Gelek helbestên wî, wek “*Hêviya kalemêr*”(24) û “*Lawê gel*” ji bo vê nerîna me nimûneyên berz in:

Lawê gelê min, bes tu maye qels û nivistî.

Di warê xebat, ji bo welat gelekî sistî.

Bêgane maye ji mafên gel, ma tu naêşî.

Di warê rûmet kînga derkevî pêşî. (25).

Bêje (peyv) stûnên şeweyê derbirinê ne, her şeweyekî hinek bêjeyên bijarte jê re divên, wek nimûne, heke germkirina derûnan hêviya helbestvanekî be, hîngê ew vî şeweyê xiroşanî bi kar tîne, û peyv û gotinên hukardar dipelîne. Bî rastî jî ev mînakên jorîn, wek “*qels, sist, êş, rûmet, rabî...*” û her du pirsên hişk û giran “*Ma tu naêşî?! Kînga rabî?!*” dikarin di civaka gundî û lêvane de derûnan bikin agir û çiyar bihejînin. Lê ev şeweyê xiroşanî, pirîcar di axiftineke yekser werdibe, û rê li pêş sîmbolan û pêjnê digre, pê re jî helbest pirrê ciwaniya xwe wenda dike û ji şîretan ve gelekî nêzîk dibe.

Ev xêzên jêrîn ji bo vê boçûna me nimûneyên hêja ne, tevî ku helbestvan berxwe dide, ku ji şeweyê xiroşanî bi dûr de bikefe, lê nikare xwe ji çarçewa şîretan rizgar bike:

Me hêvî ye ji xortan ew binasin karê xwe.

Dest bavêjin tifîng, biparêzin warê xwe.

Ew nizanin dost û yar li ser wan çi dibêjin.

Nemaze em kalemêr ziman dirêj in. (26).

Ev yeka **alavên derbirinê** li nik O.Sebrî di **çarçewa kevin** (teqlîd) de dihêle, û li pêş guhêza (xeyal) wî dibe kend û bend, ku nahêle ew di ezmanê derbirinê de basikan verşîne. Vê lomê **berhevkinên** (wekhevkin, teşbîh) wî di asta nizim de dimînin, û nikarin giyanê xweneran bixurînin, wek çawa em evam mînakên jêrîn dibîn:

Ew Kurdên di cengê de wekî şer û şepal in.

.....

Em welatîyên ciwanin, wek piling dikine qîr. (28).

Hin carên din jî pêjna mezinên helbesta kûrdî ji berhevkinên wî tê, wek evî mînakê jêrîn, ku di bin bandûra Mela ye Cizîrî de milxar xuya dibe, û nikare bi gavekê bikefe pêş wî:

Heya bikarin di şeva Kurd wek çira bin. (29).

Berhevkinên, wek alaveke wênekêşiya zimanewanî, roleke ciwan di derbirinê de heye, ku wateyan ber bi astakî guhêzî (xeyalî) de dikşîne, û xweneran piçekê bêgavî pûnijiyê dike, lê her û her nizimtirîn alava wênekêşiya hunerî dimîne, nemaze jî gava peyva, ku têkiliya berhevkinê di navbera her du aliyên wê de peyda dike, di şûna xwe de bimîne, mîna bêjeya (wek) a ku di her sê mînakên jorîn de cih girtî ye, çimkê alavên mîna wê, bergehêkê dixin navbera her du aliyên berhevkinê, û ewana ji hevudu bi dûr dixin.

Çiqas ev bergeh kin be, an jî tune be, ewqas berhevkin ciwantir dibe. Xuya ye helbestvanê me bi vê yekê haydar e, loma jî hin caran wê alavê ji berhevkinên xwe davêje, lê tevî wê jî ev curewênayên zimanewanî li nik O.Sebrî nikarin giyanê mirov bilivînin, ji ber ku her tim dîlên şeweyê kevn in, wek evî mînakê jêrîn nikare bi pêş derbirina kilasîk de bikefe:

Lêv yaqut, didan mirarî. (30).

Ev wêneyên ji vî cureyî pirrê caran li nik kilasîkên kurdan hatine cûtin û carandin, ta nema dikarin derûnên xweneran bixurînin, an cihên xwe di dil û hestên wan de bistînin. Her kesê li helbestên Mela yê Çiyîrî, Macin û Melayê Batê û hinên din vegere, wê bibîne çawa ewana ji evan wêneyan mişt in.

Wêneyên hunerî li nik O.Sebrî di çarçewa berhevkerinê de namînin, belê hewildidin, da bi awakî ciwantir, û ji guhêzê nêzîktir xwe ber pêş bikin, vê hîngê di **îstîfareyê** (استعاره) de diyar dibin, wek çawa di evî mînakê jêrîn de xuya ye:

Destê sitemê tirs û mirin li welêt barandin.(31).

Bêjeya(sitem) ji wateya xwe ya ferhengî bi der ketiye, û wateya sitemkar wergirtiye, çiku sitemê dest nîne. Tevî ku **îstîfare**, di bîngeha xwe de, berhevkerin e, lê alîyekî wê nayê bilêvkerin, bêjeyeke din, li şûna wî alî tê, û dibe nîşana wî, wek bêjeya(dest) di mînaka jorîn de, ku bêjeya (sitem) ji wateya ferhengî bi derxistiye. Ev yeka dibe sedema rewanbêjiya **îstîfareyê**, û zû-zû perdeyê ji pêş wateya, ku di paş wê de heye, ranakê, pêre jî derbinrin û wênekirin ciwantir dibin.

Mirov dikare bibêje, ku O.Sebrî pêjîniya helbestê bi evan alavên kevin diparêze, û pirrê caran wan bi kar tîne, wek çawa **kîneyet** jî di evan mînakan de diyare „**Nekir zarezar**(32), **serî di ber**(33), **rûmet kete ber lîngan, rojên tarî, qumqumok**(34)“. Mebesta helbestvan ji evan gotinên jorîn ne wateyên zimanewanî ne, belê ewana ji bo hinek rûçikên din bi kar anîne.

Kîneyet, wek çawa di rewanbêjiya erebî û rojhilatê de diyar e, ew e ku nivîsevan bêjeyekê ji bo rûçikê (sîfet) an wateyêke din bikar tîne.

Ev alavên kevin bûne sedema sereke ku **awaza** (muzûk) helbestê jî di çarçewa kevin de bimîne. Awaza helbesta O.Sebrî di parastina **kêşê**(wezî) û **rêzbendê** (qafiye) de diyar e, û pirraniya helbestên wî li goreyî rista movikên dengdêr sazûne, û li gor hespên Cegerxwîn(35) gavên xwe davêjin, wek çawa di evî nimûneyê jêrîn de numa ye, ku ew li gor kêşa hespê **sivik** e, yê ku du gavan davêje, her gavekê heft movikên wê hen in:

Min dil tu car ne nalî.

Min zar tu car ne kalî.

Bi dilhişkî bi lalî.

Sînga xwe da ber rîman.(36).

Eger em evan her du malikên jorîn ji hevudu verşînin, dê bibînin gav û movikên wan bi vî awayê jêrîn hatine:

Malika yekem. 4 / 3

Gava yekem: Min - dil - tu - car / ne - na - lî .

1 - 2 - 3 - 4 / 1 - 2 - 3

Gava duwem: Min - zar - tu - car / ne - ka - lî .

Malika duwem.

Gava yekem : Bi - dil - hiş - kî / bi - la - lî .

1 - 2 - 3 - 4 / 1 - 2 - 3

Gava duwem: Sîn - ga - xwe - da / ber - ri - man .

Ev cureyê kêşê ji folkîlora Kurdan hatiye wergirtin, jê re tê gotin kêşa 7 (4+3) berge, ku ew jî kêşa dîlana Kurda ye, pêşî 4 berge, di dûv re kurtevehesek û paşê 3 berge hene.

O.Sebrî, di evî şeweyê rista helbesta kurdî de, pirrê caran siwarê hûnandinê tê xuyakirin, hefsarê rêzbandan(37) baş li destên xwe dalîne, û awaza helbestê, ya derveyî, durist û bê birîn diparêze, wek çawa di evan malikên jêrîn de diyar e:

Jin û zarokên ku bi hovî hatibûn kuştin.

Li ezmanê hefttan canê wan, hê jî dikalin.

Doza tola xwe davêjin ser milê xortan.

Bi qîr dibêjin: Dema we ye, hûn ne mendal in.

Destê sitemê tirs û mirin li welêt barandin.

Kes nema bêje: Qelsî bese, zenda vemalin.(38).

Diyar e, ku malikên vê helbestê bi rêzbeda (al) hatine girêdan û hûnandin. Ev celebê rêzbandê, wek D.Evdilfetah dibêje, jê re rêzbanda yekser tê gotin, ta dawiya helbestê bê guhertin dom dike, û dibe hêmanekî ciwaniya wê.

Rêzbanda helbestên O.Sebrî her tim ne dîla eva ya yekser e, belê hin caran **mesnewî** jî tê, ku her du gavên (Birr) malikê bi yek kîte (berge) kuta dibin, û di malika din de tê guhertin, û kîteke din dibe rêzband,wek nimûne:

Bi derew û virkerî.

Tu kar naçe wî serî.

Herçî bike bê guman.

Wê bikeve ber ligan.

Teqez pêşî xirabe.

Wek daxwaza wî nabe.(39).

Sayî diyar e ku her du birrên her malikekê yek rêzband heye, ji ya malika din cuda ye. Ev yeka gaveke ji gavên nûkirina durvê helbesta kurdî ye, lê ji bermayên E.Xanî ye (ku wî jî ji rista Farisan wergirtibû) ne ji aferînên O.Sebrî ye.

Hêjayî gotinê ye, ku em bibêjin helbesta O.Sebrî her tim ne dîla evê awaza kevn e, belê ew berxwe dide da xwe ji merc û sertbûna wê rizgar bike, lewre jî çarçewa wê dişkîne, û nirxbihayê awaza hundirî nas dike, ku ev cure-awaz helbestê zîztir, û ji hulma derûnî û hestewerî ve nêzîktir dike. Her sê helbestên (**Bahoz**, **Ho xort**, û **Jan**) evê boçûna me teqez dikin:

Hela jan!..

Jana kirêt!..

Jana zirav!..

Peritand

Te ji min her

Cerg û hinav.(40).

Gava mirov evan xêzên jorîn dixwîne, pê hay dibe ku her yek ji sêyên pêşî hulmeke hestewerî ye, lê her sêyên dawî vêkra hulmeke hestewerî ye, lewre jî tu nikare ewan her sêyan ji hevudu biqetîne, û pêre jî awaza helbestê hinekê nerm û zîz dibe, û helbest jî gavekê ber bi helbesta pexşane de diçe. Em bawerin ku eger O.Sebrî dest ji evê hewildanê beranedaba, û helbesta xwe li goreyî wan her sêyan binivisanda wê karîbûya gaveke berbiçav di rêveçûna helbesta kurdî de bida pêş. Gelo çima ewî di vê penavê de berxweneda .

Her kesê bala xwe bide rêveçûna helbesta kurdî li Jêrxetê, dê bibîne evê helbestê gavên hêja di evan panzde salên dawî de pêş de qevastine, ta gîhaye nûjeniyê, lê aloziyên mezin hîna jî li pêş wê serên xwe hildidin. Bi baweriya me ev yeka li gel rêveçûna civakî û rewşenbîrî bestandî ye.

Ji hêlekê de, civaka jêrxetiyên di rêveçûna xwe de hê jî dîla têkiliyên fewdal û kilasîk e, borciwaziyeke, ku karibe têkiliyên civakî biguhêre, peyda nebûye, û ya heye jî xwe li gel borciwaziya ereb girêdayî, û di bajarên mezin de cîwar bûye, û nikakriye fabrîkeyên, ku karkeran peyda dikin, ava bikirana, bi ser de jî deriyên kar û xebata hundir fabrîkeyên dewletê li pêş Kurdan pirîcar têne girtin, û Kurd li gundên xwe wek gundî û karkerên zeviyê di hundir merc û têkiliyên civaka fewdal de mane, helbesta pexşane jî, wek tê gotin „*keça bajêr e*“. Ango jîyana gundî ji bo jidayikbûn û geşbûna wê ne xakeke amade ye.

Li milê din pirrbûna dibistanên ereb li hemû deverên Kurdan gelek xwendevan peyda kirine, pirrên wan derbasbûne zangoyên Sûriyê, û gîhane pileyên zanîna bilind, pêre jî têkiliyên wan li gel çanda erebî û hemû celebên tore ya wê xurt bûne, û gelekî bi pêş de çûne. Her weha evê çanda erebî pencereyek li pêş wan vekiriye, ku tê re balên xwe bidin ya Ewropayê, wê bixwînin û nas bikin. Bi ser de jî rojnamegeriya kurdî, tevî mercên qedexekirinê, hinekê pêş de çûye, kovar û rojname ji berê bêtir tîn çapkirin û belavkirin.

Evê rewşa hanê rastiyeke tehl û dijwar li pêş nivîsevan û helbestvanên xort diyar kiriye, ku tore ya kurdî gelekî bi paş de mayî, û dibistana Cegerxwîn nikariye nifşekî jîr û nuh peyda bikira, belê bandûra wê dibistanê rêveçûna helbestê gem kiriye. Ji ber vê yekê ewan xortan berên xwe dane çanda erebî û yên dine, ku berhemên wan hatine wergerandin ser zimanê erebî, û sûde ji wan wergirtine, pêre jî xwe di ser bergehane re qevastine, û gelek berhemên helbesta nuh berdane holê, lê pirrên wan hîn jî li ber dergêhên nûjeniyê dikulin, û hinekên din piçekê serkewtî xuyan e, lê rû bi rû xwe li hember aloziya hevghîştinê dîtine.

Helbestvanê nuh dinivîsîne, lê cemawerê wî nizane bixwîne, û gava helbestên nuh jê re têne xwendin, ew nikare di wan bighîne. Ev yeka hevghîştinê diwartir dike, û eniya helbestvanê nuh dide çateriyekê, ku rev jê nabe: An wê di hundirê asta têngîhîştina civakê de bimîne, û bi çepkên cemawer kêfxwaş û şa bibe, û ji bîra bike ku rewşenbîr, helbestvan û nivîsevan pêşengên miletan in, asoyên nuh li pêş wan vedikin, an jî wê di hundirê civakê de biyan bête xuyakirin, û bi hebûna hindikên xwendevanan qayîl bibe.

Rêveçûna O.Sebrî, ya helbestî, ku şêst salî berxwedabû, evê çaterêkê sayî dide xuyakirin. O.Sebrî di nîvê wê de bi giraniya pîvanên kilasîkê haydar dibe, ku ewana heşan dîtevizînin, û jiyana buhêrekê li pêş mirov şêrîn dikin, ta ku dikarin wî di hundir sînoren nostalciyayê de her xulmaş bihêlin. Loma jî ewî sala 1956ê gaveke berbiçav qevastiye, û her sê helbestên, (*bahoz, ho xort, û jan*) ku me berê jî nîşan kiribûn, nivisandine, ne tenê awaza kilasîkê şikandiye, belê ziman, awayê derbirinê, avakirina helbestê û cureyê danustandinê li gel bûyeran, ev tiştan hemû di wan her sê helbestan de nuh in. Tevî ku her sê, li kêlek helbestên helbestvanê ta roja îro nirxwenda; Qedrî Can, di vê panavê de, gava pêşîn bûne, û hinekê dikuliyan, lê bi rastî ewana, di tanga helbesta kurdî, bi gelemperî, û ya jêrxetiyên bi taybetî de, mizgîna şoreşeke hunerî bûne.

Tevî ku ziman û derbirina wan her sêyan gelekî hêsan bûne, ewana nikarîbûn cihên xwe di guhê kurd de bidîtana, çiku ev guh, bi alîkariya awaz û kêşê dikare helbestê werbigre, têbighîne û zû ji ber bike, û bistire jî. Di heyama nebûna xwendin û nivîsîna kurdî de jiberkirin bûye yekemîn alava, ku mirovê kurd wê bikar tîne, lê gava helbest serbest û bê kêş be, hîngê jiberkirin dijwar dibe, û pêre jî civaka lêvane piştî xwe dide wê. Lewre em dikarin bibêijn evê helwestê bandûra ewan her sê helbestan gem kiriye, û ewana di hundirê dîwana (*Bahoz*) de hêştine, bê ku kesek wan bîr bîne, û eger lêhat û kesekî ew bîr anîn jî, tenê navê helbesta *Bahoz* tê cûtin, bê ku avahiya wê, û asoyên, ku wê dikarîbû vekirana, bibine mijara

axiftinekê an lêkolînekê.Mixabin, bi ser de, O.Sebrî jî ew gav bê heval hêşt, û destên xwe jê kişand, bê ku di vî warê giring de berxwebide.

***** *** *****

Çîrokbêjiya O . Sebrî

Hemî nivîsarên O.Sebrî yên pexşane, ku di destên me de peyda bûbûn, me berê dane naskirin, pêre jî hate teqezkirin, ku berhema wî ne tenê helbest bûye, belê ewî mirovî çîrok û gotar jî nivisandine. Mebesta evî birrê lêkolîna me ewe, ku li nik evan her du celebên tore ya wî raweste, û nivîskariya O.Sebrî vekole.

Nivîsevanê ereb, ê çerxa Ebbsiyan, Elcahiz weha diçe, ku hemî wate li kêlekên rêkan belavkirin e, her kesek dikare wan bicivîne, lê kesên ku dikarin wan wateyan bixin hundirê durvekî hunerî ciwan kêr in. Ev yeka hanê sînorekî li pêş nivîsaran datîne, û hinek mercên giring diva û pêwîst dibîne, da nivîsarek bibe celebekî wêjeyî.

Li gor raya Arnist Fişer, divê em ne tenê bala xwe bidin naverokan, û aliyê hunerî li pileya duduwê deynin, ji ber ku huner durvên tiştan dafirîne, her nivîsarek bi durvê xwe dibe berhemeke hunerî. Serkeftin û binkeftina hunerî bi durvê berhemê tê xuyakirin(41).

Ev rastiyên hanê berê me yekser ber bi warê hunerî yê çîrok û gotara O.Sebrî de didin, û bala me dikşînin ser awayê nivisandina wan.

O.Sebrî, ji bo babet, erk û ramanên xwe, bi jîrbûn û zanebûn serpêhatiyan vedibjêre. Wek nimûne, gava mebesta wî pesn û nirxandina lehengiyê bû „*Çar leheng*“ dinivîsîne, û da ku xiniziyê riswa bike „*Se yê ko gur tanî fêza pêz*“ dinivîsîne, û gava dixwaze xerafetan pûç, û şerê wan bike „*Şeytanqûnî, Tereşê şevê, û Şêxê Barzan çawa firandin*“ dinivîsîne. Gelo ewî karîbû evan wateyên nirxbiha bi awakî hunerî, lihevhatî û ciwan pêşkêş bikirana .

Nivîsevanê me pirrê serpêhatiyan ji devên kesên din werdigre û dinivîsîne, wek nimûne, çîrokbêjê benedekê „*Şeytanqûnî*“ bokeyê wê feqe Emer e, û yê „*Şerek bi darekî*“ Şêx Ebdirehmanê Garisî ye, ji ber vê yekê dibe dîlê wan çîrokbêjan, ewana kesên serpêhatiyan vedibjêrin, û nivîsevanê me jî dibe guhdar û gotinên wan dinivîsîne. Lewre **çîrokbêjî** (xeberdan) bejna çîrokê tev digre û dirêj dibe, pêre jî pirrê ciwaniya xwe, wek hêmanekî hunerî, wenda dike.

Ev rewş ne tenê di çîrokên ku ji devên xelkê girtine de, belê di ên din de jî diyar e, wek çawa di her çar çîrokên „*Çar leheng*“ de xuya ye. Lewre hejmara kesan di çîrokan wî de ne pirre. Hindikbûna kesên kurteçîrokê nîşana serkeftina wê ye, çiku nivîsevan hîngê bala xwe dikşîne ser kesayetiya sereke, û xwendevan jî dikare ewê çîrokê di kurtedemekê de bixwîne. Li milê din hindikbûna kesan rê li pêş xwendevan û lêkolîneran dîz dike, da karibin bi hêsanî derûn û cîhana wan kesan nas bikin(42).Lê mixabin nivîsevanê me nikare ewan kesan li goreyî pêdiviyên çîrokeke hunerî bilivîne, nikare bikefe hundirê derûna wan, ji ber ku ewana ji derve de dinasîne.

Gava dilêrî û suhna Hemo yê Qadir Axa wêne dike, têne dibêje „*Bi navê Hemê Qadir Axa mêrek rabûbû, ko di wî welatî da rû bi mêran va nehîştibû*“ (çîroka warê min ne î kor e), û gava pesna Mist-Awik dide, dibêje „*bi qasî ko Mist-Awik mêrekî çê bû , ew çend jî nîşandarekî xedar bû*“, lê ka heya çî radeyê ev gotinên yekser dikarin hukariyê li xwendevanan bikin?!

Nivîsevanê me di her çar çîrokên „*çar leheng*“ de jî di vê rê de ye. Tenê ewan lehengan, di navbera salixdaneke sar re pêşkêşî xwendevanên xwe dike, û nikare ewan kesana bixwe hundirê bûyeran.

Bûyer lêkerê di kar de ye, ango lêkerê zindî ye, di cihekê de dixebite û pêk tê, çiqas ew cih gelemper be, ewqas hukariya wî hêzdar e, û pêre jî asoyên bûyer û bandûra wî fireh û hêzdar dibin.

Cîgeh di çîrokên O.Sebrî de gelemperiya xwe naporêze, belê her tim sînorkirî ye, bandûra xwe dikşîne ser **demê** û wê jî sînor dike. „*Li Sêwerekê bi navê Bûçêx eşîrek heye ko li bakur û roava yê bajêr di kûntara çiyê da rûdinin*“ (çîroka Mist-Awik). „*Di Kurdistanê roava da, eşîra Bêzikan, di bakur û nivroyê Ferêt de bi cih bûne*“ (çîroka Beraz û Berazî). Ji vê pê ve çî rûçikên (sîfet) din, ên cîgeh nînin, wek nimûne, nivîsevan rûniştevanên wan cîgehan, urf û adetên wan, heyama civakî, polîtîkî, derûnî û mirovanî bi me nade naskirin. Ango cîgeh di çîrokên O.Sebrî de tenê yekekî erdnîgarî ye, lê cîgehê civakî, û şanên hukariya yê erdnîgarî li ser yê civakî ne xuya ne.

Nebûna ewan tiştan bingeha derûnî ya çîrokê di bin mij û dûmên de dihêle, û çîrok jî nikare heyama, ku kesên wê tê de dixebitin, bi me bide naskirin. „*çiqas ko min ew der nedîtû jî, li ser salixdana xelkê wî cihê ez tê gihêştim ko ew her du çiya, her du ararat in*“ (çîroka Şîna jinekê). Gelo ew salixdan dikare cîgehê, ku bûyerên çîrokê tê de digerin, bi me bide naskirin?!

Bi vî awayî bergeheke dirêj û fireh di navbera kesên çîrokê û bûyeran de peyda dibe, ta radeyekê ku mirov dikare bibêje haya wan kesan ji bûyerên çîrokê nîne. Ji ber vê yekê hêmanê **tevgerê** di wan çîrokan de gelekî qels e, û heyama hundirê wan sar e. Weha xuya dibe ku **nivîsevanê me, li ser hesabê kesan, bala xwe pirrtir dide hizr û ramanan.**

Kesên çîrokên O.Sebrî çî di jwariyan li pêş xwe nabînin, ewana yekser serkewtî têne xuyakirin, bê ku cefayekî bikşînin. (Lehengên çîroka *Hemûşê Kulik û pira Genderê*, û çîroka *Beraz û Berazî* ji bo vê boçûna me nimûneyên hêja ne). Ev yeka çîrokên O.Sebrî ji hêmanê **dijayetiye** bê par dike, û riya ku xwendevan tê re derbas hundirê wan kesan bibin, derûna wan nas bikin, li pêş wan digre. Tevî vê jî **girêka** wan çîrokan yekeke hevbest e, bûyerên wan li gel hevudu bestandî ne, di xêzekê re bi rê ve diçin, hino-hino li hevudu têne badan, ta dighênin tepela tewrî bilind, û di dû re ber bi çareserkirinê de dadigerin, wek çawa di her du çîrokên „*Şîna jinekê, û Li goristanek Amedê*“ de xuya dibe.

Mebesta çîroka (*şîna jinekê*) tolhildan e. Seredana gorên kuştîyan û pakrewanan jî hizra tolhildanê di dilan de zindî dihêle, û mirov ber bi pêk anîna wê mebestê de dikşîne, û berê wî dide pey pelandina çareyan. Bûyerê evê çîrokê di vê çarçewê de digere, û girêka wê jî di navbera lorîna xanima lehengê wê re ber bi çareserkirinê de dihere, û li ber dergehê xweamadekirinê û hêzê çareserdibe. „*Bi gur be ko tu guraxwarî nebî*“.

Girêkê di çîroka hunerî de roleke mezin û giring heye, divê ew ne numa be, nivîsevan hino-hino prdeyan ji pêş wê hiltîne, lewre jî ew hewesa xwendinê li nik xwedevanan germ dike, wan ber bi çîrokê de dikşîne, da bi bûyeran re mijûl bibin û bipûnjin. Vê lomê gelek rexnevanên çîroka hunerî weha diçin, ku çîroka bê girêk ne çîrokeke hunerî, bi ser de jî her du rexnevan Rînê Wêllîk û Austîn Warîn pê de diçin, û dibêjin „*Girêk bi xwe ji hinek çîrçîrokan peyda dibe*“ (43).

Ev boçûn nîrxê girêkê, wek hêmanekî avakirina çîroka hunerî, dide xuyakirin, ku ew dikare xwendevanan li gel bûyeran bibestîne, û hewesa xwendina çîrokê li nik wan germ bike. Lê nivîsevanê me carcaran evê yekê ji bîra dike, çiku ewî girêka çîrokên (*Şeytanqûnî*) berî pêşî rave kiriye, û pêre bandûra wê jî sist bûye.

O.Sebrî, di dû sernavê wan çîrokan re, yekser dibêje „*Şeytanqûnî: Wekî her miletî li nik me kurdan jî der heqê xerafetan da baweriyek heye. Li goreyê wê baweriyê, hin mirî piştî*

mirinê radibin. Gava ew mirî navê kîjan mirovî hildin, ew jî dimire. Ji bo vê yekê kîjan miriyê ko şeytanqînî bibe bi merê dikuvin, ji ber ko dibêjin, şeytanqînî bê merê bi tu tiştî nayê kuştin“.

Nivîsevanê me, bi vî awayî, çi keysê ji xwendevanê xwe re nahêle, da bipûnîje, çareyan ji bo pirsgerêkan bipelîne, wek çawa di her du çîrokên (*Beraz û Berazî*) û (*Şêrek bi darekî*) de diyare. Zîvariya Berazî bi camêriya Êsif Axa yê Bêzikî, û ya Koçer bi perûwa mîr çareser kiriye, ew jî çareserkirineke tekane û sînorkirî ye, nikare bibe yekeke gelemper, çiku nivîsevan nikarîbû çavên xwe li nav civakê bigerandana, û zîvarî wek aloziyeke civakî wêne bikira.

Germiya hesta neteweyî nivîsenê me, pîrrê caran ber bi ewan çareyên lezok û tekane de dikşîne, û ewî dixê hundir çarçeweke teng, ku hemû nîr û mercên çandeyî, civakî û aborî ji bîra dibin, û tenê can û xwîndan ji bo welêt li pêş wî wek riya rizgariyê dimîne. Ev yeka di çîroka (*Li goristanek Amedê*) de gelekî sayî xuya ye. Pakrewanekî Kurd loman ji O.Sebrî dike û dibêje „*Mal ava qe hûn bi ser me de nayên. Divê hûn yekcaran li halê me bipirsîn û hinek jî bi mal werin“.*

Bi vî awayî dawîya çîrokên nivîsevan me derî girtî xuya dibe, û dîsan rê li pêş xwendevan namîne, ku ew jî çareyan bipelîne, pêre jî hukariya wan çîrokan gelekî sist dibe. Dawiyên derîvekirî civakê dixin pergala pûnîjiyê û pelandinê, ango hundir tevgerê, ji ber ku pelandin pirseke herhe ye, civakê her tim haydar dihêle.

Heye mirov bibêje ma qey O.Sebrî li dervayî civaka kurdan dijî, ew bi xwe civakeke xulmaş e, ma çi di destên nivîsevan de heye?! Lê mixabin ev rengepirs rola nivîsevan û çîroka hunerî ji bîra dike, û nizane, ku ewana asoyên dûr û fireh li pêş civakên xwe, li ser piştê, vedikin. Lê eger nivîsevan ne hostayê avakirina hunerî be, wê çîrok nikaribe ne deriyên wan asoyan veke, û ne jî rola xwe ji bo hişyariyeke ciwanî bilîze.

Berî niha me gotibû, ku çîroknivîsîna O.Sebrî di destên çîrokbêjiyê (xeberdan) de ye, ew jî çîrokbêjiya yekser e, yanê ya dastanî ye, ku her tim bernavê ne diyar bikar tîne, û nivîsevan rola dîroknivîsan dilize. Lêgerinek di nav çîrokên O.Sebrî de, dide xuyakirin, ku nivîsevanê me kesên çîrokê li goreyî pêdiviyên vî cureyê çîrokbêjiyê wêne nake, rê nade wan kesan da xwe bi xwe pêşkêş bikin, bûyeran rava bikin, belê nivîsevan bi vê divîtiyê ra dibe, lê nikare bikefe hundirê wan kesan, loma jî wam ji derve de wêne dike. Hingê mirov dibêje, li gor pêdiviyên vî cureyê çîrokbêjiyê, dê nirxan û wateyan ji bo xwendevanan bihêle, da ewana bi cefayên xwe têbighînin, lê mixabin, wek me berê jî gotibû, evê keysê nade wan. Pîrrê caran mirov di çîrokên wî de pêrgî van rûçikan dibe (mêrxas bû, nîşandar bû), wek çawa di çîroka (*Leheng I*) de dibêje „*Mêraniya Ferzende ne tenê ev bûye, di gelek şeran de mêraniyên holê kirine“*(44). Bi rastî salixdaneke welê nikare me bi boçûnên xwe bide bawerkirin, çunkê em tiştêkî li pêş xwe nabînin. Xwendevanên çîrokên O.Sebrî tenê guhdar in. Evê yekê rê li pêş **hevpeyvînê** girtiye, û çîrokên wî ji vî hêmanê giring hema-hema bê par kiriye.

Hevpeyvîn dikare gelek rûçikên (sîfet) pirsan û dozan diyar bike, û dikare pirsekê ji gelek waran de şirove bike, neîna pîrr kesan li ser aloziyekê pêşkêş bike, dikare baweriyê li nik xwendevanan peyda bike, dikare hêmanê diramayê di çîrokê de hêzdar bike, û bi ser de jî dibe neynika çanda nivîsevan, ku ta çi radeyê jar, an dewlemend e.

Nebûn, an hindikbûna hevpeyvînê rê li pêş **peyvîna xweyîfî** (monolog) jî digre, û kesên çîrokên O.Sebrî bê deng dihêle. Ev hêmanê giring dikare hundirê wan kesan, tiştên, ku ewana naxwazin aşkere bikin, armanc û mebestên wan, ku dixwazin veşêrin, sayî bide xuyakirin. Lewre jî nebûna peyvîna xweyîfî di çîrokekê de, kesên wê, li pêş xwendevanan biyanî û nenas dihêle. Mixabin xuya ye haya nivîsevanê me ji rola evan her du hêmanan tune bûye.

Gava mirov li çîrokên wî vedigere, çî dengên din, an nerîn û boçûnên kesên din, di wan de nabîse. Di hindikên çîrokên wî de, nemaze (*Li goristanek Amedê*) û dawiya çîroka (*Şîna jinekê*) mirov pêrgî hevpeyvînê dibe.

Weha xuya ye, ku nivîsevanê me dixwaze xwendevanên çîrokên wî tenê deng û rayên wî bibîsin, li hember wî guhdarên hêja bimîn in. Bi baweriya me ev yeka rûçîkekî kesayetiya O.Sebrî numa dike, lewre her tim serê gotinê di destên wî de dimîne, û pê re gurda **tevna** çîrokê jî ji destên çîrokbêjiyê û zimanekî yek-asteyî û bê pêjn bi der nakefe.

Ziman alava derbirinê ye, bûyeran ji awayê heyînê dixwe awayekî zimanewanî, lewre jî ewî roleke mezin di avakirina çîrokê û ristina tevna wê de heye, divaye her nivîsevanek wê rolê ji bîra neke.

Zimanê çîrokê astayên curbecur hen in, ji ber ku ew li gor zanebûn û hişyariya kesên wê tê ristin. Her kesekî serî, mejî, çav û guhên wî hen in, ne mîna kesên din dirame, ne mîna wan dibîne an guhdar dike, ne mîna wan dipûnîje, lewre jî mîna kesên din napeyive. Divê haya zimanê çîrokê ji evan tiştan hemiyar hebe, ango divê ev tiştan li pêş nivîsevan sayî bin, da zimanê wî zindî be, bikaribe mofirk, kendal û cudabûnên ku di navbera astayên pûnîjî û hişyarî û zanîna kesên çîrokê de hen in, sayî diyar bike.

Lê mixabin kesên pîrrên çîrokên O.Sebrî bê deng in, ji ber vê jî tevna wan çîrokan tenê bi zimanê çîroknivîs an yê çîrokbêj tê ristin, ew ziman jî her tim di astayekî de dimîne, û xwe bi ser lêkerên buhêrekî de pal dide. Ev yeka ji hêla ramanî ve dide xuyakirin ku bîriya O.Sebrî yekeke bîranînê ye, ne aferînê ye, û ji hêla hunerî de tevgerê di çîrokên wî de sist dike, û heyama derûnê ya kesayetiyan sergirtî dihêle, pêre jî pîrrê caran çîroknivîsîna wî ji gotarnivîsînê ve nêzîktir xuya dibe. Çîroka (*Şîna jinekê*) evê boçûna me teqez dike. Gelek caran me ev çîrok xwend, her carê jî ji me ve xuyadibû, ku ew ji gotarê ve nêzîktir e.

Gelo çima çîrokbêjiya O.Sebrî di evê pileya hunerî nizim de maye, û pêre jî pêjna zargotinê jê tê?! Her diyardeyeke wêjeyî ji xwe berê peyda nabe, û ne jî nivîsevanek wê peyda dike, belê heyama tevayî di peydakirina wê de xwedîya rola sereke ye, di siha wê heyamê de her diyardeyeke mirovane şîn û geş dibe. Lê li hêla din avakerên wê heyamê gelek in, mîna rewşên civakî, aborî, polîtîkî, û çandî, divê mirov ewana ji bîra neke. Loma jî eger em heyam û nîrên destpêka nivîsîna bi zimanê kurdî li Jêrxetê ji bîra bikin, pîrsa me ya jorîn wê bê bersiv bimîne, an jî em dê gunekariyeke mezin li O.Sebrî û nîfşê wî bikin.

Tevî ku hîn sala 1915ê rêzdarê rehme lê Husên Hiznî Mukuryanî çapxaneyê kurdî li bajarê Helebê peydakiribû, û hinek pirtûkên kurdî jî çap kiribûn, lê dîsan mirov dikare weha biçe, ku xebata O.Sebrî, û ya nîfşê wî jî, di warê nivîsîna kurdî de li Jêrxetê yekemîn gav bû, ku ewan rêzdarên hîmê bîngêhî danîn, û zimanê kurdî bi cefayên wan derbas qunaxa nivîsînê bû.

Ji hêla din de, çîroka hunerî wek celebekî toreyî, ne ji demeke dûr de li ba Kurdan hatiye naskirin. Hinek rexnevanên Başûrê Kurdistanê çîroka „*Erê min di xewnê de dîtîye*“ ku Cemîl Sayîb sala 1925ê nivisandibû, wek destpêka vî celebê tore dibînin(45). Eger em jî xwe bidin kêlek wan, û vî celebê tore li nik jêrxetiyên bipelînin, pêşî em du çîrokan di hejmarê duwem ya HAWARê de dibînin, ew jî „*Du egîd û Gundê nu ava*“ yên Dr.K:Bedirxan û Qedrî Can in. Digel hindê em di hejmarê çarê de jî pêrgî çîroka „*Ber tevna mehfûrê*“ dibin.

Tevî ku nivîsevanê wê C.Bedirxan, wek Dr.H.Hebeş, di xebata xwe ya li ser HAWARê de weha diçe, ku ev çîrok sala 1927ê li Bêrûtê nivisandîye(46), lê her du hejmarên duwem û çarem di sala 1932ê de derçûne. Lewre mirov dikare weha biçe, ku çîroka hunerî ji wê salê de ketiye nav destên jêrxetiyên.

O.Sebrî jî yekser, di dû re, sala 1933ê çîroka „*Li goristanek Amedê*“ dinivîsîne, û di hejmarê bîst û yekem ya HAWARê de diweşîne, û dibe hevparê avakirina destpêkên hunerî yên vî celebê wêje li ba jêrxetiyên.

Ev çîrok sala 1933ê hatiye nivisandin, ew sal jî di dîroka Kurdan de çaxeke bi nîşan e. Birîna têkçûna şoreşa Agirî hîna xwînzê ye. Hemû çalakî û bizavên nivîsevanê me, û hevaldozên wî, ku karibûna piştgiriya şoreşê bikin, kefnedabûn, û nikarîbûn berê bûyeran, li gor daxwaz û erkên gelê xwe, li gurdê saz bikirana, gelek karîn û mêrxwasên Kurdan bûbûne qurbana encama wê şoreşê.

Evê yekê nivîsevanê me pirtir li gel doza welêt bestandiye, lê xuya ye baweriya wî jî bi heval û nifşê wî sar kiribû, lewre jî em dibînin ew berê xwe dide „goristanek Amedê“ ne ku seredanekê li pakrewanan bike, an gurzek gul deyne ser gorên wan, belê hêviya wî ew e ku li civîna wan amade bibe, û bikefe nav xebata wan.

Ev çîrok sê tiştên giring, di jiyana O. Sebrî de hebûne, diyar dike. Yek bêhtengiya wî ji ber dûriya ji welêt e, û tiştê din xebata ji bo welêt e, û yê sisyê jî nîrx û rola rewşenbîriyê di hemû warên xebata de, nemaze jî xebata ji bo welêt.

Destpêka çîrokê bêhtengiya wî sayî diyar dik „*Îşev ji şevan pirtir biha min teng bûbû. Dîsan derdê min serî bi derxistibû. Şaxên mor li kolana dev bernexûn diyar bûn. Tajan û tivancan ji dil xwe dirêjî kilox dikir. Tezîne sar di binê lingan heya qotê serî diçûn. Qefseng li min teg bûbû û têra dilê min nedikir*“ û her du xalên din jî di navbera vebjartina kesayetiyên çîrokê û karê wan re diyar in. Ew kesana, mîna Şêx Seîdê Pîran, Ezîz axa yê Silopî, Hesên Xeyrî, Salih Begê Hînî, Şêx Es-ed Efendî, Kemal Fewzî, Şukrî yê Mirdêsî û hinên din, hemû pakrewanên doza rizgariya welêt in, ku nikarin destan ji kar û xebata xwe berdîn, ji ber vê jî tu dibînin ewana piştî mirinê jî xemxwarên gel û welatê xwe ne, xemxwarên pêşvebirina ziman û civaka xwe ne, komcivînan ji bo vê yekê lidar dinin, û kovaran çap dikin.

Lê li milê din, ev çîrok sarbûna hêviyên nivîsevanê me di hevaldozên wî de numa dike. Wek diyar e, ewî hêvî û umîd di wan hevalan de nema bû, lewre berê xwe dide goristanê, û wan hêvîyan li nik pakrewanan dipelîne.

Berî pêşî bangê li Şêx Seîdê Pîran dike, wî dipesine û lavan jê dike, ku bersivên pirsên wî bide, lê Şêx Seîdê bê deng dimîne. Bêdengiya Şêx Seîdê pîran tirajîdiya nivîsevanê me mezin dike, lew weha dide xuyakirin ku kesek nîne şûna wî bigre.

Her weha çalakiyên zimanewanî û rojnamegerî yê Pakrewanên din dîsan didine xuyakirin, ku şûnên wan rûmetdaran vala hêştine, hîna vala ne. Ev helwest dide xuyakirin çima nivîsevanê me endametiya xwe di XOYBÛNê de zû sar kir, û xwe ji wê bi dûr xist.

Formê evê çîrokê jî, wek yê çîroka „*şîna jinekê*“ ji yê gotarnivîsînê ve gelekî nêzîk e, nemaze jî destpêka wê. Gava tu dixwînî, tu dibêjî qey tu gotareke wêjeyî dixwînî. Weha xuya ye, tevî ku nivîsevan berxwedide da ji formê çîrokê ve nêzîk bibe, lê nikare zû zû evê gavê bavêje, ta ku ji nivê wê bi şûn de tu pê hay dibî ew ber bi heyama çîrokbêjîyê de diçe, û karînen wî yê hunerî ji bo ristina tevna çîrokeke hunerî diyar dibin.

Mebesta çîrokê fedakariya ji bo welêt e, lew re jî nivîsevan kesayetiyên wê ji nav pakrewanên doza xebatê vedibjêre. Ev yeka nîrxbihayê ewan rûmetdaran li nik nivîsevanê me dide xuyakirin, lê ji hêla din de hêviya wî jî ji kesên zindî dibirre, û pêre giraniya bandûra, ku têkçûna şoreşa Agirî li ser O. Sebrî hêstiye, numa dike.

Nivîsevan kesayetiyên çîrokê bi awakî dilivîne, ku ewana, di çapxaneyê û bîroya rojnamê de, li ser karên xwe ne, her yek ji wan li pey karê xwe de ye « *Bi navê HÎŞYARÎ yê rojnameke me ya siyasî heye : Ew jî bû salek bi mêraniya Fuad Begê bi hev ket. Fuad Beg gerîndeyê berpisiyar e, Kemal Fewzî gerîndeyê çapxanê ye, Hesên Xeyrî sernivîsevan e, û Hadî Exî xebergihan e.* ». Wênekirina karê kesayetiyên çîrokê bi vî awayê lihehatî û li dûzan, dide xuyakirin, ku nivîsevan, di jîyan, rabûn û rûniştînen xwe de her tim bendewarê karên bi rêk û pêk bûye, û li hember bizavên bê dûzan rû sar û madetirş bûye.

Tiştê balkêş di avakirina vê çîrok de, li tersî hemû çîrokên O.Sebrî, ewe, ku hevpevînê, wek hêmanekî tevna zimanewanî, şûnên pirr standiye, lê hin caran cihê xwe durist negirtiye, tevî wê jî tê xuyakirin, ku nivîsevan bi gavên şopewer ber bi nivisandina çîroka hunerî de diçe.

Gavên pêşîn di her warekî de kulanî ne, wek çawa zarokek cara pêşî serpê dibe, nikare xwe bigre, ango mercên xweyîti ji bo nivîsîna kurdî, nemaze jî nivîsîna wêjeyî, pirr jar û zîvar bûn. Bi ser de jî civaka kurdî ji mercên geşbûna pexşanê bê par bû, û têkiliyên civakî û aborî yên fewdal, û heyama lêvane, ku zimanê kurdî dorpêç dikirin, ji bo vî celebê wêjeyî ne xakeke amade bû, û çîrokên biyanî jî nehatibûne wergerandin ser zimanê kurdî. Eger em, bi ser van sedeman hemiyar de, bînin bîra xwe ku O.Sebrî bi xwe jî nuh qunaxa lêvane derbas kiribû, û hînî zimanê nivîsîne bûbû, hîngê em dikarin bê dudilî bibêjin, ku çîroknivîsîna O.Sebrî li, kêlek bizavên hevalên destpêkê, hîmê bingeşîn ji bo çîroka kurdî ya hunerî li Jêrxetê danî ye, û cihê wî ta radeyekê li dûzan xuyaye.

Gotarnivîsîn

Giringtirîn hêlîna, ku kurteçîrok û gotar, wek du celebên wêje tê de şîn û geş dibin, rojnamegerî ye; rojname û kovar in. Rewşa evê diyardeya rewşenbîrî kurdî li ber çavên me ye, di destên jêrxetiyên de tenê HAWAR, RONAHÎ û ROJA NÛ bûn, lê ew jî zû rawestiyên, û GULISTAN a Cegerxwîn û AGAHÎ ya Hesên Hîşyar, ku di nîvê salên şestiyên çerxa çûyî de derketibûne holê, di çarçeweke teng de belav dibûn, loma jî nîkarîbûn roleke berbiçav bilîstana.

Bandûra evê rewşê, digel sedemine din, li ser çîrokbêjiya O.Sebrî, para rûpelên çûyîne bû. Lê gelo di siya nebûn an nuhbûna evê hêlîna, ku me li jor navandibû, gotar a O.Sebrî çawa ava dibe?!

Gotar berhemeke wêjeyî navîn e; ango ewqas ne dirêj e, li ser hinek hêmanan (pêşgotin, hundir û paşgotin) ava dibe. Nivîsevan, di gotara xwe de, û li goreyî nerîna xwe, babetekê ji babetên zanîn, wêje, civak an konevaniyê, rave dike, û zanîn û tecrûbeyên xwe ji bo xwendevanan pêşkêş dike. Lewre jî divê gotar hewesa xwendinê li nik wan peyda bike, bê ku bibe meydana civandina agahî û ragiyandinan, ango divê babeta wê numa û sînorkirî be.

Wek çawa di rûpelên çûyîne de diyarbûye, ku O.Sebrî gelek gotar nivisandine, me naverokên wan berê dane nasîn. Li vê derê jî em dê li goreyî evê nasnameya gotarê, hinek gotarên wî bixwînin, avahiya wan vekolin, da karibin nerîneke, ta radeyekê cihgirtî, berbiçav bikin.

a.Pêşgotin:

Hemû gotarên O.Sebrî didine yuakirin, kun nivîsevan berî pêşî bi pêşgotinekê dest pê dike. Ev pêşgotin carcaran dirêj dibe, wek çawa pêşgotina gotara „*Tarîxa Kurd û Kurdistan*“ xuya ye, lê çima ew dirêj bûye, û ji pêdiviyên pêşgotina gotarê, wek celebekî wêje, hinekê bi dûr de çûye?!

Ev gotar lêkolîneke dîrokî fireh û dirêj e, pêşgotinên kurt nikarin barên evan lêkolînên hanê hilgirin, loma jî lêkolîner ji neçare pêşgotina xwe dirêj dike. Lewre gava mirov pêşgotina vê lêkolînê dixwîne, hemû pêdiviyên pêşgotina evî cureyê lêkolînan tê de dibîne.

Babeta gotarê serrastkirina hinek şaşiyên dîrokî, ku di pirtûka „*Xulasya Tarîxa Kurd û Kurdistan*” a M.E Zekî de hene ye. O.Sebrî sernavê pirtûkê ji bo gotara xwe jî dike sernav, û berî pêşî çavên xwe li rewşa berî pirtûkê digerîne, lê tu tiştê hêja nabîne, lewre jî dibêje „*Heya van demên nêzîk, tu kitêbên tarîxê di heqê gelê Kurd û welatê wan Kurdistan da nehatine nivîsîn. Çiqas ko mîr Şerefê Bidlîsî bi navê „ Şerefname“ tarîxek der heqê emaretên dema xwe nivisandîye jî, ev kitêba han di warê dîrokî û zanistî da nabe tarîxa gel an welatekî*“.

Ev gotin rê li pêş pesinandina pirtûka M.E.Zekî û cefayê wî û yê wergervanê wê bo zimanê erebî, M. Elî Ewnî, dûz dike, û di dû re nivîsevan tiliya xwe dide ser hebûna hinek kêmasiyên dîrokî di wê pirtûkê d.

Ev pêşgotin hewesa xwendina gotarê li nik xwendevanan germ dike, û ji pêdiviyên pêşgotina lêkolîneke zanistî bi dûr nakefe. Bi ser de jî xwendevanan bi tiştên, ku wê di hundir gotarê de bîn, agahdar dike, da têkildariya navbera wê û gewdeyê gotarê (hundir) xurttir bibe.

Nivîsevan her tim pêşgotinên gotarên xwe weha dirêj nake, belê ewana li goreyê pêdiviyên vî celebê tore dinivîsîne. Mebesta pêşgotinê ew e, ku rê li pêş xalên ku dê di hundirê wê de diyar bibin, dûz bike, û hewesa xwendina gotarê di derûnên xwendevanan de bilivîne, û wan ber bi wê de bikşîne.

Pêşgotina gotara „*Gelo dem ji zêr e?*“, evê karmendiyê baş bi cih tîne. Ev sernav metelokeke gelêrî ye, bihayê demê dinirxîne. O. Sebrî ewê bi şeweyê pirsan e bikar tîne, û pêre pêşgotina gotarê kurt û di wê çarçewê de tê. „*Ev meselokeke welê ye, ko ên wê nizanin gelekî hindikin. Tevî vê yekê dem di pir kesan va radibire bê ko bala xwe bidinê*“. Cihgirtina evê pêşgotinê ewqas durist e, ku ew gelek hizran li pêş xwendevanan peyda dike, ka nivîsevan wê çawa hundirê gotarê bidomîne.

Her weha pêşgotina gotara „*Raman di navbera aferîn û vacabûnê de*“ jî riya xwe raste rast distîne, û hemû pêdiviyên vî hêmanê huneriya avakirina gotarê di xwe dicivîne.

Nivîsevan pêşî du celebên ramanê dinavîne „*Raman di binyata xwe de du celeb in : Xweser û riçder*“ û her du celebên dinavîne ku „*ramana xweser ew e, ku havila mêtû, zanîn û tecrîba mirov e, û ji hevbariya wan çar dibe. Her çî riçder riça xwe ji der ve , yanê ji alî hinekên jîrtir ve tê, û di serê mirov de tete çandin*“.

Ev pêşgotin digel sernavê gotarê pirsekê li ba xweneran peyda dike, û wan ber bi xwendina gotarê de dikşîne, da bizanibin ka çî bandûr û akama ramanê li mirov heye, û çawa ew vaca dibe.

Pêşgotina gotara „*Çend gazind*“ nikare vê rolê bilîze, û nikare hewesa xwendinê li nik xwendevana bilivîne, ji ber ku nivîsevan çalakiyên HAWARÊ û xwediyê wê dipesine. Ev boçûn deriyê, ku xwendevan tê re derbas hundir gotarê bibe li ser piştê vedike, û texmîna wî ji sînoren gumanê dikşîne warê baweriyê, ku nivîsevan dê li ser nivisandin û civandina zimên bipêyive, ji ber ku ev yeka xem û qisaweta HAWARÊ û xwediyê wê bûye.

Lê gava tu derbas hundirê gotarê dibî, tu ramanine dî dibînî. Ev yeka, li goreyê pêdiviyên avakirina gotarê, şermeke hunerî ye, divê nivîsevan xwe ji wê bi dûr bixe. Lê carcaran sernavê gotarê bandûra vê şermê kêr dike, nemaze jî gava karibe têkildariya, ku divaye di navbera pêşgotinê û hundirê gotarê de hebe, xurt bike, ango eger karibe rola xwe û ya pêşgotinê jî bilîze.

Sernavê wê gotarê dikare wê mebestê bi cih bîne, û hewesa xwendinê li nik xwendevanan germ bike, da pirsan ji xwe bikin, gelo nivîsevan çalakiyên HAWARÊ dipesine, lê ka wê gazindan ji çî û ji kê bike?. Wê ji gelê xwê yê nezan bike?. Wê ji felekê bike?. Wê ji rewşa Kurdan, a tehl û tirş bike?. Wê ...Wê... Wê... Ev sernav „*Çend gazind*“ gelek hizr û ramanan di heşan de dlilvîne, û pêre jî têkildariya, ku di navbera wî û pêşgotinê û hundirê gotarê de heye xurt dike.

Nivîsevanê me ev yeka bi zanebûn û bi awakî hişmend kiribû, an na, ev yeka ewqas ne giring e, û ne jî cihê pirsê ye, lê tiştê balkêş ew e, ku ew di vê xalekê de serkewtî xuya ye.

b. Hundirê gotarê (gewde):

Nivîsevan hundirê gotara xwe, nemaze ya zanistî, li gor pilaneke hişmend ava dike. Eger em li gotara „*Tarîxa Kurd û Kurdistan*“ vegerin, em dê bibînin, ku berî pêşî ew li gel nerîna danerê pirtûkê radiweste.

Danerê pirtûkê, di pêşgotina her du çapên kurdî û erebî de, hebûna hinek kêmasiyan nîşan kiribû, nivîsevanê me jî tiliya xwe dide ser wan, û pêre du mebestên lêkolîneran teqez dike; ji hêlekê de dide xuyakirin, ku ew neheqiyên li danerê pirtûkê nake, û li milê din, serrastkirina şaşî û kêmasiyan nirxê pirtûkê yê zanistî û dîrokî birîndar, an kêma nake. Ev xalek riya derbasbûna hundir mofirka din dîz û hêsan dike.

Nivîsevan di vê mofirkê de, berî pêşî, cihên wan şaşî û kêmasiyan diyar dike „ *Warê vê kitêbê ko ez hinekî haydarê me, rewşa erdnîgariya Kurdistanê û hejmara gelê kurd e*“. Di dû re sedemên hebûna wan kêmasiyan nîşan dike, û dibêje“ *Di tevayîya vê kitêbê da, xwespirtina Emîn Zekî begî ya kaniyan û biyanbûna nivîsevanên wan kaniyan*“, û sedemên ray û boçûnên wan biyaniyan bi mebestên konevanî û berjewendî ve girê dide.

Nivîsevan bi vî awayî berê hundirê gotara xwe sayî dide xuyakirin, û raman û mofirkên hundir bi zanebûn li dûv hevudu radixe. Lê bi gotinên têorî qayîl nabe, loma jî berî pêşî cihên, ku şaşî tê de hene, nîşan dike, wek çawa dibêje“ *Di rûpelê 23 û benda „ Kurd li Tirkîyê“ de li ser gotina (Sir Mark Saykis) sînore welatê Kurdan, hêla bakur û roavê holê nîşan dide: Alazgird, Erzincan, Zara, Egin, Meletî, Bêsanî, Bîrecik, Riha*“. Di dû re dide xuyakirin, ku evê boçûna Sir Mark Saykis erdnîgariya Kurdistanê teng dike, û pareke mezin ji welatê wam bi ser Tirkan de ber dide. Loma jî nivîsevan vê boçûnê serrast dike û dibêje: „ *Sir Mark bi xweykirina vî sînore han sê wîlayetên Kurdan bi tevayî, û sisiyan jî nîve nîv bi ser Tirkan va berdide. Bi vê yekê rojhelat û nîvroyan Erdihan û Qersê, tevayîya Meraşê, Entab û Kilisê, bi bakurê Heleb û Skenderûnê va derî sînore Kurdistanê dimîne. Di vî erdê han da pirtirî milyonek kurd heyê*“.

Bi vî awayê zanistî û hişmend, yê ku xwe bi ser mînakên de pal dide, O.Sebrî hundirê gotara xwe ava dike, bê ku ji sînoren pêdiviyên vî cur û celebê wêje bi derkefe, û pêre jî du tiştên girîng teqez dibin; ji hêlekê de dewlemendiya zanîna nivîsevan, ya dîrokê û erdnîgarî, û ji hêla din de zanîna usûl û pêdiviyên nivîsandin û avakirina lêkolîna zanistî.

Hundirê gotara „*Gelo dem ji zêr e?!*“ jî weha hevbest e, û li gel sernavê wê têkildariyeke xurt heyê. Tevî ku me berê gotibû pêşgotina vê gotarê gelek hizran li pêş xwendevanan datîne, lê nivîsevan hevbesttirîn hizrê digre, û rave dike.

Nivîsevan bi awayê jimartinê dest pêdike, û dibêje „*Her kes sêyikek emrê xwe dinive, sêyikekê jî dixebite, sêyika mayî vala diçe*“. Di dû re heşan ber bi sêyikê sisiyê de dikşîne, û weha diçe ku kesên, ku ewî bi awakî sudar bikar nînin, bihayê demê nizanin.

Erk û mebesta gotara zinstî ewe, ku xwendevanan bi boçûnên nivîsevan bide bawerkirin, lewre jî her tim mînakên hişmend ji wan boçûnan re dike deyax, û xwe bi ser de pal dide. Hundirê evê gotarê, ku awayê jimartinê bikar aniye, ewê erkê bi cih tîne, û li gel sernav û pêşgotinê tê bestandin, û her sê vêkra serkewtina nivîsevan aşkere û numa dikan.

Gava em zanibin, ku rexna wejeyî, ya wê demê, dema nivîsandinê ya gotarê (1943) bala xwe ewqas nedida evê têkildariya, ku di navbera sernavê berhemê wêjeyî û hundirê wê berhemê de heyê, hîngê em dê nirxê vê serkewtina nivîsevanê xwe nasbikin, û pê hay bibin, ku ewî gaveke nirxîbiha di pêşiya dema xwe de avetibû.

Gelek gotarên O.Sebrî evê serkewtinê aşkere didin xuyakirin û wê diparêzin, wek nimûne mirov dikarê li hundirê gotara „*Raman di navbera aferîn û vacabûnê de*“ binêre, ku bibîne ew jî digel sernav û pêşgotinê, bi zanebûn û serkewtina payebilind, hevbest e, lew nivîsevan ramanê digel demê girêdide, û rola demê û guhertinên, ku di wê û di heyînê de peyda dibib, di vacabûna ramanê de diyar dike, çiku raman tişteki **demdar e, ne herhe ye**, loma jî dibêje: *Raman ji bo rewşekê, dozekê an demekê çar dibe, û ji bo wê rewşê, dozê û demê bikar tê*“.

Nivîsevan hundirê vê gotarê weha bi vî awayê hevbest didomîne, boçûnên xwe rava dike, bi hêsanî û bê qevastin derbas mofirka din dibe, û weha diçe, ku gava raman li paş demê dimîne, û nikare bibe hevvarê pêdiviyên nîrên nuh, hîngê berê wê ber bi vacabûnê û kirêtiyê de dibe. Lewre dibêje: „*Gava haletê ku raman jê re çar bûye hate guhertin, bihayê xwe wenda dike, û roj bi roj ber ve mirinê diçe û dimire*“. Vê gavê divê mirov dest ji wê ramanê bikêşîne, û wê bi paş xwe de bavêje, çiku, wek çawa nivîsevan dibêje „*Ramana mirî heke neyê berdan, wek cendekê mirî ku bin ax nebûye, bin dikevê û dibe sebebê gelek nexweşîyan*“. Pêre jî hewildanên nezanan, ku dixwazin ewê ramana mirî vejînin, û ciwantir bikin, ber ba diçin, wek çawa pînekirina kumê kevin û peritî, bi pirtaline renga reng, nikare wî nuh û ciwantir bike.

Tevî ku gotara „*Çend gazind*“ bi şeweyê xwe hinekê ji gotara zanistî bi dûr dikefe, û ji ya wêjeyî ve nêzîk dibe, dîsan hundirê wê li goreyî pilaneke rave diyar dibe. Nivîsevan berî pêşî tiliya xwe bi ber ve ewan kesên zana û xwe gelparêz dibînin, lê ji bo zimanê xwe naxebitin, dirêj dike, ku ewana, tevî ku rola zimên di hebûna miletan de dizanin, lê bi zimanên biyanî daxifin û dinivîsînin. Bi ser de jî qîma xwe bi naverok û metiryalên kovarên kurdî nînin. Lê rojekê pêûsên wan di kovaran de nehatine dîtin. Ew kesana nezanîna bi zimanê dayik di siha nebûna dibistanên kurdî de vedişêrin, û ji bîra dikin, ku hevalên wan jî dibistanên kurdî nedîtin, lê bi cefayên zor û xwendina pîr xwe hînî zimanê bav û kalan kirine.

Piştî têkirina vê mofirkê, nivîsevan derbas ya din dibe, û gazindên xwe didomîne, ku gelek zanayên Kurdan ji hinek bêjeyên kurdî kiz dibin, û dibêjin ewana bêjeyine biyanî ne. Lê mixabin ewana nizanin ku zimanê wan bi eşîrên Kurdan re belav bûye, û xebata zana û xemxwarên zimên di dewra civandina wan bêjeyan de ye. Ji bo teqezkirina vê yekê, xwe bi ser boçûneke rehme lê C. Bedirxan de pal dide, ku ewî digot „*Zimanê kurdî wek ko çiwalek ka di nava deryayê da birijî. Çawan her hebek ji wê kayê bi ber pêlan dikeve bi hêlekê da dihere, bêjeyên zimanê me jî her hinek bi eşîrekê ra bi hêleke Kurdîstranê da çûne. Karê me xwadevanên kurd ew e ko em wan bicivînin û bidin ber hev*“.

Û carcaran jî pêdiviyên bidûrxistina bêjeyên biyanî ji zimanê kurdî nivîsevanan bê gav dikin, ku hinek bêjeyan çêkin, loma jî her kesek nikare zû-zû di hemû bêjeyan bigihîne. Çaraseserkirina evê aloziyê li gel civandina hemû bêjeyên kurdî bestandî ye.

Bi vî awayî raman û mofirkên vê gotarê li dû hevudu rêz dibin, û deziyê, ku ewana li gel hevudu girêdide, pêrgî tu kendalan nayê. Tenê mirov pê hay dibe ku tîkek di navbera her du ramanên sereke de (helewsta nezanên zimên, û ya kesên, ku hinek bêjeyan biyanî dibînin) heye. Lê heyama tevayî, û helwesta nivîsevan li hember nivîsîn û civandina zimên ewê tîkê gelekî zirav dike.

c. Paşgotin(Dawî):

Xuyaye pêûsa O.Sebrî di evî celebê tore de hinekî jîr e, dizane di çi prgalê de melevaniyê dike. Lê mixabin, hin caran, nikare ta dawiya cirêdê xwe bigre, belê li dawiyê şîna (hêz) wê li pêş girêdana paşgotina gotarê li gel gewde yê wê piçekê jar dibe.

Li goreyî pîvanên vî celebê tore, nemaze jî gotara zanistî, paşgotina gotarê, mîna pêşgotinê, kurt e, bi ser de jî tu tiştên nuh tê de nîn in, tenê ew hundirê gotarê, bi awakî gelekî kurt, dubare dike, û tîne bîra xwendevanan. Lê carcaran gotara O.Sebrî evê yekê ji bîra dike, û hin caran jî bê paşgotin dimîne.

Eger em, wek mînak li gotara “*Tarixa Kurd û Kurdistan*” vegezin, em dê bibînin, ku paşgotina wê berî pêşî baş û li goreyî hundirê wê xuya dibe. Nivîsevan dibêje „*Ez ko kurdekî welatî me, û welatê xwe tevî xelkên wî çetirî biyaniyan dinasim*“. Ev gotin dide xuyakirin, ku paşgotina gotarê wê di hundir pîvanên hunerî yên vî beşê pilana gotarê de were, lê gava mirov

pê de dihere, û dixwîne, dibîne ku nivîsevan hê jî mînanan ji bo nerîn û boçûnên xwe tîne, û ramanine nuh diyar dibin. Loma jî pê hay dibe, ku ew hîn ji hundirê gotarê bi der neketî ye. Ev kêmasiya hunerî di gotara „*Mezîna û mezînatî, an sergevaz û sergevazî*“ de berzîtir xuya dibe, ji ber ku ramanên nivîsevanê me ta xêza dawî berdewam in, û pêre jî gotar bi carekê bê paşgotin dimîne.

Eger rexne ya wêjeyî bikaribe çavên xwe li hember hebûna vê kêmasiya hunerî, di gotara wêjeyî de, bigre, ji ber ku ew curegotar dengvedana hestên nivîsevana ye, û hest jî her û her bê pîlan in, lê ew nikare di ber hebûna wê kêmasiyê, di gotareke zanistî de, çavgirtî derbas bibe, çunkê ev gotar berhema heşan e, û hebûna pîlanên sayî û numa jî berzîtirîn rûçikên heş e.

Lê pê nûsa wî her tim riya xwe şaş nake, hinek gotarên wî didine xuyakirin, ku pîlana avakirina wan li pêş wî di bin mij û dûmên de mexelayî namîne, belê ew sayî û aşkere ye. Paşgotina her du gotarên „*Gelo dem ji zêr e?*“ û „*Çend gazind*“ ji bo vê boçûna me nimûneyên hêjan e. Paşgotinên herduwan jî lezok û kurt in, hundirên wan teqez dikin, û pîlana gotarê serrast diparêzin.

Paşgotina gotara „*Raman di navbera aferîn û vacabûnê de*“ hostevaniya O. Sebrî di warê avakirin û nivisandina gotara zanistî de, gelekî numa û aşkere dide xuyakirin, ku çawa ew dikare hundirê gotara xwe biguvêşe, û giyanê wê di paşgotinê de dubare bike, da gotarê digel her sê hêmanên avakirinê, ji bo nerîn û boçûnên xwe, bike neynikeke sayî. „*Mafîr em bav û kalên xwe ên mirî binax dikin, divê em bi ramanên mirî negrin. Rahîştina ramanên mirî bê ku me bikuje, bi kêrî me nayê*“.

Nirx û bihayê vê gotarê ne tenê di hevbestiya avakirina wê ya payebilind de diyar e, belê naveroka wê, ya ku ala hemdemiyê bilind hildide, nemazê di wê dema zû; nivê çerxa bîstem de, gelekî balkêş e.

b. Zimanê gotarê:

Pirrên gotarên O. Sebrî, ji hêla naverokê de, dîrokî û ramanî ne, şeweyê nivisandina wan jî, wek di rûpelên çûyîne de diyar bûye, şeweyê zanistî ye. Ne tenê awayê avakirina gotarê, belê zimanê wê jî karînen O. Sebrî di nivisandina vî celebê wêje de diyar dike.

Ravekirina rastiyên zanistî erk û merema gotara zanistî ye, vê lomê zimanê wê yekekî sade û hêsan e, heya jê tê ji mecazên zimanewanî bi dûr dikefe, û bêjeyên yekwate û bê pêjn bi kar tîne, da karibe hizr û ramanên nivîsevan sayî û bê fîrk bighîne xwendevanan.

Gotara O. Sebrî dide xuyakirin, ku ewî ev rastiyên hanê ji bîra nekiribûne, lewre zimanê wî sade û rava ye, û gelek caran jimaran bikar tîne, nemaze jî gava rastiya boçûna xwe teqez dike. Wek nimûne, gotara „*Tarîxa Kurd û Kurdistan*“ pirîcar xwe bi ser jimaran de pal dide „*Di rûpelê 23....Sê wîlayetan....Nîve niv...*“. Ev yeka bêjeyên wî, wek *sînor, eşîr, wîlayet*, û navên bajar û eşîran, li gel babetê bestandî dihêle, pêre jî ew bêjeyan yekwateyî dimînin, û dibine sedema sadebûna hevokên wî, yê her tim ji pêş û paşketinan, û ji wênekêşiya zimanewanî dûr in, lewre jî hizr û ramanên nivîsevan bi hêsanî dighînin xwendevanan, û mebesta gotara zaistî bi cih tînin.

Lê gava O. Sebrî gotareke wêjeyî dinivîsîne, zimanê wî tete guhertin, bêjeyên xwedî pêjn, û wêneyên hunerî li nik wî diyar dibin. Ev rûçik û rewşên hanê di gotara „*Agirî*“ de berz in. Agirî landika şêran e, Agirî dikare mirrovan fêrî gelek tiştan bike, Agirî baş guhdar e....

Li vê dawiyê mirov dikare weha biçe, ku li goreyî mercên dema O. Sebrî, rewş û pergala nivîsîna kurdî, nebûna mercên bûyîn û geşbûna pexşana kurdî, û jarbûna rojnamegeriya kurdî, gotara O. Sebrî gavine hêja ber bi pêş de avêtine, û rê li pêş pexşana hunerî dûz û sayî kiriye.

Vekolîna gotara AGIRÎ:

Agirî. Ev çiya yê ku her kesê kurd rûmeta wî digre, û milên xwe li pêş wî ber jêr xar dike, li ba nivîsevanê me jî xwedî nirxekî biha û payebilind e. Vê lomê, her ku çavên xwe digerîne, Agirî xwe dide pêş wan

Kela bîrêkirinê di sîngê nivîsevanê me de dikele, û di çavên wî de diyar dibe. Lê çi bike, Şam û Agirî ji hevudu dûr in, û bergeh dirêj e. Lê bi rastî jî bergehên dûr û dirêj li pêş xeyalên wêjevanan zû wenda dibin, weha jî nivîsevanê me li baskên xeyalê xwe siwar dibe, û berê xwe dide „*Landika şêran*“.

Hestên nivîsevan di navbera pêşgotineke kurt re xuya dibin “ *Çi gava çavên xwe digrim û berê xwe ber ve welêt diguhêzim, bê hemd navçavên çiyayê Agirî ên bilind û pir berf tên ber çavên min.* “.

Ev pêşgotin girêdana hestewerî, ku di navbera nivîsevan û Agirî de heye numa dike, û pêre jî xwendevanan li hember çaterêkekê dihêle, û hewesa wan germ dike, ku bizanibin ka nivîsevan wê çawa gotarê didomîne.

Gelo nivîsevan wê vî çiyayî wek daristanekê, ku hemî cureyên dirindayan tê de hen in, salix bide?. An wê xêr û bêrên wî ji warên aborî de berçav bike?. An wê dar, lat, zinar, gelî û newalên wî wêne bike?. An...An....?.

Ev pêşgotin weha gelek hizran dilivîne, lê gava mirov pê de dihere, û dixwîne, ewan texmînan hemî ne rast xuya dibin, çiku nivîsevan, di hundirê gotarê de, evî çiyayî dipêşîne, lê ne mîna cîgehekî erdnîgarî, ne jî ji bo xêr û bêrên wî, belê ji ber ku ev çiya ji demên dûr û dirêj de „ *wek pandîgehekê hatiye daçikandin*“ û ji berê û paşê de ji bo gelên doralîyên xwe her carê bi awakî bûye qilbegah. “ *Hinan ji bo parastina canê xwe berê xwe dane wî, û hinan jî ji bo serbestî û rizgariya gel û welatê xwe piştî xwe dane wî*“. Lewre li nik her kesekî xwedî rûmet bûye.

Nivîsevan çavên wî hêvîdarê hevdîtin û hevgotinekê ye, da li gel Agirî baxife, ji ber ku ewî serpêhatiyên pîrr kesan di bêdengiya xwe de veşartine û parastine, û wê „*teqez dilê bazgûrbûyan ji ronahiya rastiye bê par*“ nehêle. Bi rastî jî ew sala 1941ê, ku sala nivisandina vê gotarê ye, yekemîn car bû, Piştî têkçûna şoreşa Agirî, derbas bakurê Kurdistanê bû

Nivîseva, bi vê hêviyê, pirsra „*hevalên canecan û mêrxas*“ ji Agirî dike; ew hevalên ku xwîna xwe ji bo rûmeta millet û welatê xwe rijandine, û hinekan ji wan dinavîne, û lehengî û serpêhatiyên wan ji Agirî re salix dide. Di dû re jî digel hêviya domkirina xebat û têkoşînê, ta roja rizgariyê, gotara xwe didomîne.

Tevî ku ev gotar li goreyî pilana gotarê, wek celebekî wêje, hatiye nivîsîn, lê xêza ku di navbera hêmanên wê de (Pêşgotin, hundir, û paşgotin) heye, gelekî zirav e, ta ku li pêş xwendevanan wenda dibe, nemaze jî di naberê gewde û paşgotina wê de.

Ev xalek nîrxê vê gotarê gelekî bilind dike, çiku mebesta gotara wêjeyî xweyîti ew e ku hukariyê li xwendevanan bike, ne ku wan bi hinek rastiyan bide bawerkirin. Ango ev curegotar hestên nivîsevan diyar dike, û pêre jî çavên wê li hest û dilê xwedevan e, ne li heşê wî ye.

Heş pilanker e, sînoran dinase û rûmeta wan digre, mebesta wî jî ew e, ku kesên din, çi xwendevan, û çi guhdar be, bi nerîn û boçûnên xwe bide bawerkirin, lewre ramanên xwe sayî û li dûv hevudu rêz dike, û wan bi mînanan teqez û dewlemend dike.

Hest ewan sînoran nas nake, bi carekê nabe dilê pilanan, vê lomê ramanên gotara wêjeyî xweyîti pirêcaran serûbinî hevudu dibin, û pêre jî gotar bê pilan dimîne, û dighîne bilindtirîn tepela huneriya vî celebê wêje.

Ravabûn û numabûna ramanan, ku di gotara zanistî de rûçikekî biha ye, nîrxê xwe li ber deriyê gotara wêjeyî xweyî wenda dike, ta ku mirov dikare bibêje, ravabûna ramanan ne xem û qisaweta vê curegotarê ye. Ji ber vê yekê ev curegotar xwe bi ser mecaza zimanewanî de pal dide, û bêjeyên xwedî pêjn û wêneyên hunerî dixebitîne.

Agirî, li ba nivîsevanê me, ne tiştêkî hişk û bê jîyan e, belê ew giyanekî bi hinavên Agirî de ber dide, ta ku ev çiya zindî dibe, û dikare guftugoyan bike, kesan fêr bike, da daxwazên xwe jê fêr bibin..

Nivîsevanê me di vî warî de jêhatî xuya ye, diyardeyên sirûştê mirovane dike, ew dikarin baxifin, lewre jî nivîsevan pirsra „*hevalên canecan*“ ji Agirî dike, û bi ser de jî ew diyardeyan dikarin bibin guhdarên hêja. „*Wî (Agirî) zeman zeman lavlavên pir mirovên wekî min ên derdimend bihîstine*“.

Bi vî awayî derbirina zimanewanî ji şeweyê yekser bi dûr dikefe, û wêneyên hunerî ciwanî dibine alavên wê. Agirî ne mîna çiyayên mayîn kevir, lat, zinar, dar, gelî û newal e, belê ew „*Landika şêrên welêt*“ e, ango cihê vehes û rihetiye ye, cihê parastin û emanê ye. Ji vê pê ve ew guhdarekî baş û hêja ye, gotinên kesên din nabirre, guhên wî li hember wan gotinan her vekirîn e.

Ev gotar, li goreyî mercên pexşan û nivîsîna kurdî wê demê, yekeke serkewtî ye. Tenê mirov dikare têbîniyekê bibêje, ew jî li gel huneriya wê ewqas ne têkildar e, belê ew bêtir li gel cureyê pûnijiya nivîsevan û kesayetiya wî girêdayî ye.

Bi baweriya me O.Sebrî axiftin berevajî kiriye, ji dêvla ku ew bi xwe guhdar be, ewî Agirî xistiye wê şûnê. Nîşanên evê baweriya me di gotarê de gelek in. Carekê dibêje „*da ko daxwaza xwe jê fêr bibim*“ û carekê jî pirsê ji Agirî dike „*Ma gelo haya te ji wan heye?*“. Kesê ku fêrbûn hêviya wî ye, û yê pirsan davêje, li benda bersivan dimînin, lê nivîsevanê me li tersî vê yekê diçe, û bersivên pirsên xwe bi xwe dide.

***** *** *****

Not û ravakirinên birrê sêyem:

1. Deham Evdîlîfetah: Nerînek rexneyî li helbesta kurdî. Çapa yekem, çapxana Dar Elkatêb Ele'êbî. Şam 1992. Rû 7.
2. Jêdera berê. Rû 61.
3. Biner: Kovara Pirs, hej 1. Rû 44.
4. Biner: Kovara Pirs, hej 1, 2, 3, 4.
5. Pirraniya van navan yên veşartî ne.
6. Biner: Kovara Pirs, hej 12, 14, 15, 16. Ev lêkolîn sala 2003 li çapxana Havîbûn, li Berlînê, wek pirtûkeke biçûk, sernavê wê « Cegerxwîn ê çîroknivîs, nimûne : Reşowê Darî » ye, hate çapkirin.
7. Ev lêkolîn sala 2003ê li Elmanya, ji hêla weşnên Bakur de, di bin sernavê « Kovara Çiya, awêna çanda kurdî li Ewropa 1965-1970 » de hate çapkirin. Ev Jêder ji vir û pê de wê bi navê « Dr.E. Mecîd Şêxo : Kovara Çiya awêna çanda kurdî » bê.
8. Ev pirtûk sala 1999ê li Sûriyê careke din hate çapkirin.

9. Wek nimûne. Biner : Gotarên Dilawer Zengî, Rûxwaşê Zîvar, Dr. Dilşad Sindî di hejmarên kovara Pirs de 3, 6, 13.
10. H.Reşo: Apo.Rû.V.
11. Dîwana O.Sebrî. Rû 89.
12. Jêdera berê. Rû 14.
13. Prof. Dr. Qenatê Kurdo. Tarîxa edebiyata kurdî. Rû 169.
14. Wek nimûne. Biner: Mamed Cimo: Hevpeyvînek li gel O.Sebrî. Kovara Hîwa, hej heftdeh.17.11.2000.
15. Dîwana O.Sebrî. Rû 14.
16. Dîwana O.Sebrî. Rû 19.
17. Jêdera berê. Rû 25. Biner: H.Reşo: Apo. Rû 60 jî.
18. Her du jêderên berê :Dîwan.Rû 128. Apo.Rû 124.
19. Her du jêderên berê : Dîwan.Rû 183. Apo.Rû 31.
20. Her du jêderên berê : Dîwan.Rû 188. Apo.Rû 36.
21. Her du jêderên berê : Dîwan.Rû 189. Apo.Rû 38.
22. Her du jêderên berê : Dîwan.Rû 190. Apo.Rû 39.
23. Dîwana O.Sebrî. Rû 19.
24. Dîwana O.Sebrî. Rû 36.
25. Dîwana O.Sebrî. Rû 145.
26. Dîwana O.Sebrî. Rû 36.
- 27.Dîwana O.Sebrî. Rû 46.
28. Dîwana O.Sebrî. Rû 27.
29. Dîwana O.Sebrî. Rû 43.
30. Dîwana O.Sebrî. Rû 74.
- 31.Dîwana O.Sebrî. Rû 46.
32. Dîwana O.Sebrî. Rû 51.
33. Dîwana O.Sebrî. Rû 52.
34. Dîwana O.Sebrî. Rû 55.
- 35.Biner: Cegerxwîn. Hespên xweşxwanên kurdî. Hawar, hej 22. Cegerxwîn di vê gotarê de tenê çar hespan şirove dike, dawîya gotarê dide xuyakirin ku dûmahiya wê he ye, lê ew di hejmarên HAWARê ên mayîn de nîne, xuyaye hîna çap nebûye.
36. Dîwana O.Sebrî.Rû 64.
- 37.Rêzbend dengê kîta dawî ya her malikekê ye. Biner: Deham Evdîlfevah. Jêdera berê.Rû 85.
38. Dîwana O.Sebrî.Rû 46.
39. Dîwana O.Sebrî. Rû 169,170. Li gor boçûna D.Evdîlfevah, rêzbenda malika 2 ji saz ketiye, ji ber ku kîta (an), ku bûye rêzbend, ne ji bingeha peyva (ling)e, belê ew paşpirtika alîkar a rewşa pirjimar e.
40. Dîwana O.Sebrî. Rû 113.

41. Êvlîn Ferîd Corc: Necîb Mehîfûz we Elqisse Elqesîre. Bi zimanê erebî. Weşanxana Dar Elşuroq, Emman, Urdun, çapa yekem, 1988, rû 18.

ايڤلين فريد جورج: نجيب محفوظ والقصة القصيرة . دار الشروق للنشر والتوزيع، الطبعة الأولى، ص 18 عمان. الأردن
1988

42. Jêdera berê. Rû 105.

43. Rînê wêlîk û Austîn Warîn: Têora wêje. Wergerandina Mihî Eddîn Subhî. Lêveger: Dr. Husam El-xetîb, çapxana Xalid Etterabîşî, çapa yekem, 1972, rû 283.

رينة ويليك و أوستين وارن: نظرية الأدب. ترجمة محي الدين صبحي، مراجعة الدكتور حسام الخطيب. مطبعة خالد الطرابيشي، الطبعة الأولى 1972 ص 283

44. O. Sebrî: Çar leheng. Çapa yekem, navê çapxanê nediyar e, Şam 1984, rû 5.

45. Dr. Ebdilmecîd Şêxo: Kovara Çiya, awêna çanda kurdî, rû 46.

46. Dr. H Hebeş : Raperîna çanda kurdî di kovara HAWARê de. Çapa 1, sal 1996 Bonn, belavgeha Hogir, rû: 134.

Paşgotin û encam

Vaye lêkolîna me gihaye dawiyê, lê wek çawan tê gotin „*Goşt bê hestî nabe*“ weha jî teqez kêmasiyên vê xebata me wê hebin. Lewre em dê çavdêrê nerîn û boçûnên xwendevan û hevalkaran bin. Tevî wê jî em bextewar in, ji ber ku me karîbû hinek warên xebata O.Sebrî ya pirrcure, ku bêdengiyêke sar ew dorpêçkiribûn, diyarbikirana.

Piraniya civaka me, wek me berê gotiye, O.Sebrî wek partîzan û helbestvan dinasin. Lê bi rastî, eger mirov wî tenê di wan her du çarçewan de bihêle, wê gelek neheqî li wî bike, çiku xebata wî ya ramanî teorî û wêjeyî ji ewan her duwan ne kêmtir e.

Gava mirov ji bîra neke, ku O.Sebrî di quaxeke taybet de, ku zimanê kurdî li Jêrxetê hîna nuh derbaz dibû qunaxa nivîsînê, bêrê xwe daye warê wêjeya nivîskî, hîngê wê nirxbihayê xebata wî û ya nifşê wî jî nas bike.

Berhemên O.Sebrî didine xuyakirin, ku ewî dem û cefayê xwe li nava gelek cureyên nivîsînê û celebên wêje parvekiribû, û di gelek waran de jî serkeftî bû.

Wek çawa me berê dîtibû, ku nivîsîna wî di her du warên dîrokî û erdnîgarî de gelek karînen wî yê zanîna dîrok û erdnîgariya Kurdistanê numa kirine, û gotarên wî yê ramanî, nemaze jî gotara „*Raman di navbera aferîn û vacabûnê de*“ weha diyar kiribû, ku ew kurrê demê bûye, gav bi gav pêre bûye, bi heşekî aşkere û numa li sergêrên zanîna dimeyzîne, û ala hemdemiya bilind hildide, her gav jî di navenda êş, xem û qisawetên gel û welatê xwe de bûye, û tevî wê jî nebûye dilê ramaneke netewperest e teng.

O.Sebrî di warê helbestvanî û nivîsevanî de hine gavên berbiçav û xwedî bandûreke mezin avêtine. Di warê helbestvanî de bê tebat bûye. Carcaran kilasîka kurdî li ser wî destlat xuya ye, nemaze jî di mijara evînê de, bandûra şêwe û derbirina Melayê Cizîrî li ser şêwe yê wênekêşiya helbestî ya wî gelekî destlat bûye, lewre jî nikariye ji çarçewa wêneyên Mele û hemdemên wî rizgar bibe, wek çawa ev mînakê jêrîn diyar dike:

Lêv yaqût, û didan mirarî.

Mestkirim pelka giharî.(1)

Bi ser de jî hinek carên din wêneyên wî nikarin yê pêşiyên derbas kin, û carcaran ciwaniya wan ji ya ên pêşiyên nizimtir dibe :

Ebrû te xençer mîsal in.

Wek tîran bijang heval in. (2)

Helbestvanê me dixwaze bibêje, ku ebrîwên dilberê zirav û xwar in, lê ji peyva „*xençer*“ pê ve tiştek li pêş xwe nedîtiye, da wan pê wêne bike, bêyî ku zanibe çiqas ev peyv dikare nazikiya wî wêneyê hunerî birîn bike, û xweristiya wê xençera hesinî çiqas dikare sitemeke dijwar li ewî rûwê nazik û ciwan bibarîne. Cegerxwîn jî ketibû ber dava vê yekê, û ebrîwên evîndara ciwan bi „*das*“ê wênkiribû.(3)

Hemdemiya ku O.Sebrî ala wê bilind hildide, pêwîst dibîne, ku divê mirov ne tenê hemdem birame, belê divaye derbirin û şeweyê nivîsîna wî jî hemdem bin, ji ber ku divîtiya derbaskirina ramanên kevin derbirin û şeweyekî nuh jî pêwîst dibîne.(4)

Em bawer in, ku O.Sebrî bi evê yekê haydar bûye, çiku ji hêlekê de ewî xwe daye kêlek hemdemên xwe, û kilasîka kurdî, digel wan, ji çarçewa 'urûda erebî bi derxistiye, û helbesta xwe li gor awaz û kêşên folkilora kurdî ristine, ji wan kêşan kêşa 7 berge (kît) ya dîlana Kurdan, kêşa 8 berge, ya 10 berge û hwd. Wek nimûne:

Bi xêr hatî, tu Newroz.

Sersala me Kurdanî.

Dilê min her digel te.

Hêja û sergirani.(5)

Eger em vî mînakê jorîn ji hevucu verişênin, wê bi vî awayî be:

1 2 3 4 / 1 2 3

1. 4+3=7. Bi . xêr . ha . tî / tu . new . roz

2. 4+3= 7. Ser . sa . la . me / kur . da . nî

3. 4+3= 7. Di . lê . min . her / di . gel . te

4. 4+3= 7. Hê . ja . û . ser / gi . ra . nî

Lê hin carên dîtir, nemaze gava çîrokekê bi awayê helbestî dinivisîne, xwe bi ser kêşên, ku awaza wan hêdî û nerm diherike, de pal dide, û yên 10 berge, an 15 berge bikar tîne:

Dema biçûkbûn, diket guhên min, ji devê kalan.

Çêl û pesna şêr, şahê dirrendan, bi dem salan.

Saw û suhna wî, rewş û hêlên wî, nav û dengê wî.

Dilê min dagirtî, hezkirinek xurt, kesm û rengê wî. (6)

Diyar e ku her xêzek ji evî mînakê jorîn 3 birrên wê hene, û her birrekî jî 5 berge hene. Lê xuyayê O.Sebrî hin caran qeyd û bendên evan kêşên folkilorî dişkîne, û hewildide helbesta xwe li gor hulma hestewerî birêse:

Çi roja (3 berge)

Ku bûye şer, (4 berge)

Ku bûye ceng, (4 berge)

Tu bû serdar, (4 berge)

Tu bû nijdevan. (5 berge)

Her tu bû piştêmêr. (5 berge) (7)

Gava tu evan xêzên jorîn dixwîne, tu pê hay dibe ku her pêncên pêşî vêkra hulmeke helbestî hestewerî ye, lê xêza dawî bi tenha hulmek helbestî hestewerî werdigerîne, evê alava (ku) ku girêdanê di navbera pevekan de çar dike, roleke giring di vir de heye, û peveka kêşesazî ji ya pexşane û bê kêş ve nêzik kiriye, pêre jî diyar dibe ku helbestvanê me gavekê ber bi helbesta pexşane de davêje. Helbesta « **Bahoz** » ev hewildan baş numa kirî ye, û helbestvanê me serkeftî xuya ye, û bûye hevalê boçûna, ku hevriya raman û derbirinê pêwîst dibîne, û mercên hemdemiyê pêk-anîne. Lê çima ewî dest ji vê yekê berada ?. Hêjaye hûn vegerin beşê (Helbestvaniya O.Sebrî) da em boçûnên xwe dubare nekin.

Raste O.Sebrî, mîna pirrên wêjevanên Kurd, di deriyê helbestê re derbas bûye qada wêje, lew yekemîn berhema wî helbesta (**Berdêlk**)e, ku di riya HAWARê, hejmar 2 re ketiye destên me. (8)

Lê xuyaye helbestvanê me ji pexşanê ve dûr nebûye. Dibêje « *Di biçûkaniya xwe de min ji çîrokan hez dikir. Çîrokbêjek li kû bûya min dişand pê, tanîn, an diçûm nik wî ji bo guhdariya çîrokên wî bikim, nemaze çîrokên lehengan ên efsanewî* »(9).

Her weha wêjeya wî teqez dike, ku şopa ewan çîrokan li ser wî gelekî bi hêz bûye, ji ber ku pirrên çîrokên, ku wî bi şûn xwe de hêştine, an folkilorîn e, an jî serpêhatiyên, ku ji dev kesên din guhdarkirine ne, wek çawa me berê diyarkiribû.

Ev diyarde di hemî helbestên wî ên çîrokî de numa ye(10). Pêre jî mirov weha bawer e, ku evê yekê sermiyanekî çîrokbêjiyê li nik wî peyda kiriye, û berê wî daye çîroknivîsînê, lê her tim di çarçewa civandin an xeberdana çîrokên gelêrî de dimîne, lewre jî wek me berê dîtibû her tim çîrokbêjî (xeberdan), wek hêmanekî huneriya çîroknivîsînê, li ser awayê çîroknivîsîna wî destlat bûye, û gelek hêmanên din di siha xwe de wenda kirine an jî jar hêştine, û bandûra xwe kişandiye ser her çar çîrokên « *Çar leheng* » jî.

Tevî vê yekê çîroka « *Li goristanek Amedê* » dide xuyakirin, ku eger O.Sebrî di warê çîroknivîsînê de li berxwe daba, wê çîrokên serkeftî bi şûn xwe de bihêştana.

Tiştê gelekî balkêş di warê nivîsevaniya O.Sebrî de, bi baweriya me, pexşaneyê wî ye. Hemî berhemên wî, çi çîrok û çi gotar, didine xuyakiruin, ku pexşana wî, tevî nebûna mercên geşbûna pexşanê di dema wî de, û ta radeyekê, îro jî, gelekî ciwan û pêşketî ye. Digel hindê jî awayê nivîsandina gotarê, û huneriya gotarên wî dibine nîşanên gelek karînen hunerî, ku li nik wî hebûne. Lê mixabin, ji ber çapnebûna wan berheman di durvên pitûkan de, û mayîna wan di hundirê kovar û rojnameyan de, û navdengiya wî wek partîzan, siyasetmedar, û helbestvan, ev ûştan hemû li hev civiyan, û bandûra pexşan û awayê gotarnivîsîna wî gemkirin, û nehêştin rola xwe di pêşvebirina pexşana kurdî de bileyze. Pêre jî diyar dibe ku eger kurd li hevudu nepirsin, gelek karînen wan wê sergirtî û xulmaş bimînin, û gelek neheqî wê li pir kesan bibare.

Not û ravakirinên paşgotin û encam :

1. Dîwana O.Sebrî. Rû 74, 75.
2. Jêdera berê. Rû 74.
3. Biner : Cegerxwîn :Kîme ez, çapa yekem. Lubnan 1973. Helbesta « Dil ji min bir ». Rû 229 – 234.
4. Ev xalek di gotara me de „Helbest û civak“ bi firehî diyar e. Hûn dikarin wê di rojname Armanc, hejmar 151, sal 1994, û di kovara Pirs, hejmar 6, payîz 1995 de bibînin.
5. Dîwana O.Sebrî. Rû 59.
6. Jêdera berê. Rû 80.
7. Jêdera berê. Rû 111.
8. Ev hejmar di 15 Pûşperê (Hizêran), sala 1932yê de derçûye.
9. Dîwana O.Sebrî. Rû 16.
10. Wek nimûne, biner: Jêdera berê. Rû 161 – 172. Helbestên " Dîk û rovî. Welatê tiriviriyân. Dongiya çeql. Gurê pîr. Roviye jîr " û hwd.

Sê nivîsarên O.Sebrî

- 1 -

Ho xort

Ji dîwana (Bahoz). Şam 1956.

Ho xort!
Xortê kurd.
Pêşengê xebat.
Hêviya welat.
Kurê bav û dê.
Ji bo azadî.
Ji bo serbestî.
Bi şev û bi roj,
me divê xebat.

Heval û hevrê !
Azadî bi dûketin e.

Berî her tiştî.
Ji her ramanek,
ku me bi dûr xe,
ji armanca me.
Heya em navên,
ramanên cankuj,
di nav serên xwe.

Çawan sar dibe,
ev tivanca me?!

Hin ji me
bawer in ku,
azadiya welêt
ji neyaran,
ji zorkeran.
Ew e serxwebûn..

A rast.
Çi ramanek kevn.
Çi ramanek nû,
ku me girêde.
Me dike kolî.
Ew e wendabûn..

Divê em,
berî her tiştî,
bi nêhrîna xwe,
bi ramana xwe,
aza bin serbest..

Çiqas em
Bêne girêdan,
bi ramanên xelkê,
li ser rêya wan,
dê bibin bindest..

Bo çi tu
xwe qels dibînî,
kêmtirî xelkê ?!
Dûvik û terî,
Şermende,
reben û bêkêr?!:

Çi roja,
ku bûye şer,
ku bûye ceng,
tu bû serdar.
Tu bû nijdevan.
Her tu bû piştêmêr..

Ji bo çî
tu bikî,
xelk bixwe ?!
Her ji keda xwe
Bimînî bêpar?!

Ji dilpakî.
Bi dilqencî,
beyî xapandin?!:
Bimînî li paş?!.
Xulamê neyar?!

Bese ho!.
Çavê xwe veke!
Da ku carek din,
wekî her car,
neyî xapandin..
Baş binase
rêya xwe,
armanca mîlet.
Da giyanê kurd bête vejandin..

Azadî,
Ji bo te,
ku bi tu kesî,
bi tu armancan,
neyê girêdan.

Yek armanc.

Yek rêzan.
Xebatê bikî
Ji bo Kurdistan..

Ji bo îro,
Ev gotin bes in.
Heke zanibî,
Ji min bibhîze şîreta biran.
An na.
Dê bê xapandin.
Ji dilpaqijî,
bibî part ji bo rovî û guran..

***** **

Agirî

(Hawar, sal 9, hejmar 36. Duşemb 1ê kanûna pêşîn (Berçile) 1941)

Çi gava çavên xwe digirim û berê ramanên xwe ber ve welêt diguhêzim, bê hemd navçavên çiyayê Agirî ên bilind û pirberf tên ber çavên min.

Ew çiyayê ko bi destê şîna Xwedê di bakurê welatê min da wek Pandîgehekê hatiye daçikandin û ji ba û bager, berf û bilêk û mij û dûmanê vala namîne.

Ew çiyayê ko dem bi dem ji gelên doralîyên xwe ra, her carê bi awakî bûye qilbegah, îro jî di dilê welatparêzên Kurd da cihekî bilind û zirav ji xwe ra girtiye. Eger di babilîskên kevin da bûbû argûna agirê zeredeştiyan û qada dêlindêzên wan, îro jî dîdegeha gelê kurd e. Ji ber ko di nav kuç û zinar, best û şikêr, pal û kûntarên xwe da, bi hezaran hestiyên şerkerên kurd vedişêre, Ji lewra rûmeta wî ya îro ji ya duh ne kêmtir e.

Eger zerdeştî ji bo parastina canê xwe bazgûrî bilindî û guraniya agirê navçavên wî dibûn, şerkerên kurd ji bo serbestî û azahiya welatekî binpê û miletekî bindest xwîna xwe di bilindcihên wî da rijandin, û bi vê yeka han, rûmeta wî mezin û navê wî bilind kirin.

Car caran tê bîra min ko bi zaravayekî lavekar bi landika şêrên welêt; çiyayê Agirî ra bipeyivim. Bipeyivim da ko daxwaza xwe jê fêr bibim.

Ev çiya ne wek çiyayên mayî ji kevirên pir bihevketî. Wî zeman zeman lavelavên pir mirovên wekî min ên derdimend bihîstine. Çiqas ko cihaba wî ne bi dev û ziman e jî, teqez dilê bazgûrbûyan ji ronahiya rastiye bê par nahêle.

Çiyayê bilind !. Ji çend salan, te birek hevalên canecan û mêrxas hebûn. Ma gelo haya te ji wan heye?.

Ew hevalên ko, li nik wan, parastina te serbestî û azahiya welêt bû. Heyîn û rûmeta xwe û welatê xwe di navçavên te ên bi berf da didîtin. Ji bo parastina axa te, bi comerdî xwîna xwe dirijandin... bê şik pirê wan ji te veneqetîn; axa te a çak bi xwîna xwe a paqij avdan. Îro jî hestiyên wan mêrxasan di best û şikêrên te da bayên hênik li xwe dixin.

Yek jê Birho, tevî xurtî û piraniya neyar û rûbadana bext, nikaribû dev ji te berde. Her wekî ji te ra sond xwaribû, diviya bû gotina xwe bîne cih û dest ji te neke. Te jî bi comerdî di navderza pişta xwe da gorek dayê. Çiqas ji Birho ra ew ax bi qasî bihuştekekê hêja ye, ji te ra jî, di pişta te da razana şêrekî weke Birho hêja ye, Çi cihekî baş û pandiyekî mêrxas...

Ma gelo tu dizanî çî li Ferzende qewimî?. Na, belkî jî tu nizanî. Çima ko qederê ew şêr bê daxwaza wî ji best û şikêrên te bi dûr xist. Ew mêrxasê ko herdem para neyaran di dest wî da mirin bû, bi bêbextiya hin destên gunehkar, bê teq û req, şîn û şîwan çû. Çûyîneke welê ecêb ko, di dema mirina xwe da ne li pişt xwe yar û ne jî li xwe neyar ne dîtin.

Roja ko şer giha kûntarên te û neyar qelaçeya wî bi cih kir, hîngê tu bi xwe hêrekerê mêraniya Ferzende bûyî. Wê rojê neyar sed û sî guleyên topan li kozîka torinê Hesenan da bûn û şeş birînen xedar di ran û parsûyên wî da vekiri bûn. Roj nîzîkî êvarê bû ko bi hikmê topan qûça, ko qelaçe li ser, bi carekê ser û bin bû. Toz û dûman di qelaçeya Ferzende da wek ewrekî

gewr radibûn û li kûntarên te belav bibûn. Mirov bawer ne dibûn ko di nav wê birkana êgir û dûmên da tinawir bimîne. Lê Ferzende, wekî şêrê ko di hewingê da bi birîn dibe, hîn nuh dest bi halan û zirta dikir.

Wê gavê hevalan digotê « Ferzende ! neyar cihê te nasiye, û birînên te xedar in, rabe em hinekî te bi şûn da bibin ». Ewî bi dengê xwe ê box li wan vedigerand « Mala we ne ava, ma hon çawan qaîl dibin ko neyar bêje : Ferzende rû bada ... Ma hon nizanin ko mêrxasên mala Emer ji me torinên malbatê ra riya revê venekirine. Şerên Ava-heftreng û Mêrgekulavê hîn di bîra min da ne. Lêdin û neyar serxwetî halê xwe nekin. Mirin jî bi camêrî xweş e”.

Ev pandiyê te ê mêrxas, di keleha Xoyê da berî du salan hate jehirkirin.

Di hevalên te ên xweya da bi tenê serdarê şerkerên kurd, sergevazê bilindcihên te, fermandarê me ê bi ronî maye. Ew jî ji yanzde salan û vir da di nav lepên eceman da nikaribû tev bigere. Lê bêhneke bi tenê wî tu ji bîr ne kirî û nake. Wî hergav, çav li kêseke bi havil e, da ko weke berê mêrxasên kurd li serê xwe bicivîne û di navçavên te ê bilind da ala kurdî a rengîn daçikîne...

Teqez vê carê bi tenê bi wê jî nasekine, û wê piştî xwe bide te û dirêjî neyarên welêt bike.

Çiyao!. Bizan, şerê xelasa miletê heye ko bisekine, lê ew beriya xelasiya wî miletî naqede, dom dike....Pêş de diçe...

Li goristanek Amedê

(Hawar, sal 2, hejmar 21, Duşemb 5ê Hizêran (Pûşper) 1933)

Îşev ji şevan pirtir bihna min teng bûbû. Dîsan derdê min serî bi derxistbû. Şaxên mor li kolana dev bernexûn diyar bûn. Tajan û tivancan ji dil xwe dirêjî kilox dikir. Tezînê sar di binê lingan heya qotê serî diçûn . Qefseng li min teng bûbû û têra dilê min nedikir. Wekî nexweşê ko ta li serî dide, min dixwest cilên xwe biçirînim. Xwêdaneke sar û zelqok bi eniya min ketibû. Min li derdê xwe kiribû der, lê mikuna wê tinebû. Kela gîhana welêt...Kela gîhana welêt...

Min da xwe û rabûm, navbera mala me û behrê dused gav hebûn, ber ve behrê çûm, hercar ko ev kela li min radibûn ez diçûm ber behrê, ji ber ko derdê min û wê bi hev diman ko timî bi pêl e, hewîniya min pê dihat, hêdî hêdî diçûm ko mîna pêlên behrê dengên wîrewîr û kan û zarîna teyrekê şevê di zik hev de wek lorika diyar li ber dergûşê bi canê min şadibûn. Dilê min fire û xweş bû, lê kela min pirtir radibûn, li min wilo qewimî ko piyên min pirê car nedigîhan erdê. Çengên min radibûn. Wê gavê min fira teyran dixwzandin.

Bi şêna Yezdanê gewre ba ket bin çengên min û firiyam. Difiriyam, lê zûka ji teyran û balefiran û kamilkan difirîm. Bi wê çûyîne di saetekê de min dikaribû di ser hemû dinê re derbas bibim. Ciyê ez biçûmayê nêzîng bû, di bihekê de Filistîn, Şerq el- Urdun, Sûriye derbas kir û li tala Serê kaniyê li sînorê welêt raperîm. Di navbera Mêrdînê û Wêranşêherê re min xwe gihande ser Diyarbekirê. Lê gava gihîştîme Diyarbekirê li hêla derê çiyar tîrêjek nûrê weka keskesorê, lê sitûr, bi ser çavên min ket.Çavên min deliyan, hinekî ez wer mat mam, paşê min xwe lê girt û çûm. Gava gihîştîme tîrjêa nûrê, weka perperokê ko per dişewitin, ez di jor da hatime xwar û ketim. Hîn êvar û zû bû. Cihê ez ketî li pêşberî rawesteka balafira Roman bû. Kilos (êskerê tirko) di ser hêl û bin hêla min re derbas dibûn. Ez di cihê xwe de mam, piştî demekê dinê qerîya (reş) û ker bû, her kes nivist. Tenê degekî bi şên ji Dîcle dihat. Serekî min doralên xwe çav kir, li neyaran nîşan nemabû. Hîna tîrêja nûrê bi hemdê xwe şewl didan. Ji ber ko du mamên min jî di wê erdê de veşartî e, min zanîbû ko kî şêr li wir radizê... Şêx Seîdê kal. Min hêdî hêdî xwe gihande tîrêjê. Vêca zimanê min hatibû gitin, nizanîbûm çi bêjim. Serekî min û dil li ber hev da, kar bi min nedibû, min nikaribû du pîrsan bi cih bikim. Wilo dest best berê min li tîrêjê, û rawestiya bûm. Bîstekê bi şûn de ziman hebekî bi ger ket û min got:

-Ey keba qewmîyeta min Şêx Seîdê kal !. Te... Te ... Te zincîra dîliya qewmê min bi zexmiya dil, piraniya zanîn û rastiya xwe qetand. Weka şêr ko di qefesê de bi derkeve. Ev qewmê ko çarsed hinde sal in xwe ji bîr kiribû, xwe winda kiribû, bê nav û bê zanîn mabû, ketibû xewa mirinê, di wê xewê de ew şêr te hişyar kir. Neyarê, ko dixwest me û navê me û zimanê me ji dinê hilîne, te di destê wî da lê da û şikand. Ji roja ko te serî daniye û vir de kîjan kurd çî bike, û li Kurdistanê çi bibe hemû kurê te ne, çiku bingehê wî xanî te veda, û hîmê wî te danî.

-Heya ko dinê hebe, ew kesên, ko di bin navê kurd û kurdîtiyê de bijîn, minnetdarên kir û qenciya te ne. Çiku ji wê rojê û vir de bavê kurdîtiyê yê paşîn tu yî, û dê her tu bî. Bende jî, minnetdarê te, kurdekî piçûk, bê kêr e. Ji ber ko Yezdan dilê min wek dilên birayên min ên kurd zexim çenekiriye, ji tiştên piçûk û mezin zû diêşe. Diêşe, lê ne êşeke nexweşî, êşeke

evînî ... Giş dibe agir. Agirekî wilo ko cenabê Zeredeşt li bêteşebûna wî vediciniqî... Can û cendek li min peritandiyê, bihnê nîkarim bê xem rawestim, giş şewat, sotin, jan, tajan, tîr, tivanc in.

-Ey qencê Xwedê !. Qesda min dîtina welêt û vî êrdê, ko ji şêr û lehengan tijî, ziyaret kirin, û ji vê jana di dilê xwe re jî, dermanek ji cenabê we xwastin bû. Lê evê tîrêjê perên min sotin û ketime xwar, va me ka tu ji min re çi dibêjî?!

Tu deng çênebû. Hat bîra min ko nizanim dinê qerî ye û giş nivistine, ji lewre tu cihab nedan. Dîsan min kire zarî.

-Ey gewretirê Qewmê min! Tu ... Tu bi kesera dilên van şehîdên li nik xwe, û bi kula dilê şehîdên kela xwe dikî, ko cihabek wekî dilxwaza min bidî.

Dîsan weka berê dinê kir... Tu deng çênebû. Car din bi dengekî zîz layizîm.

-Ey şehîdê gewre ! Piştî mîrê ola Muhemmed hîmê heyîna kurdanî ye ! Tu bi evîna xebata şehîdên ker û Seydxan û Elî-can dikî, ko hinde min bê fer nekî, ya ez ne hêjayî vê daxwaziyê me ?!

Dîsan tu tişt bi derneket. Êdî mecala min û xweragirtinê nemabû. Firqata girî ketibû qirika min, bi hêl dengê xwe min kire gazî û zarî.

-Ey hişyarkirê qewmê min !. Tu bi mêraniya di dilê Ferzende û Îhsan û bi gora Birho dikî, ko min evqas şerpeze nekî. Cihabek ... Du pirs ... Dilxweşiyek ... Çi dibe ?!. Ma ez jî ne kurd im ?!

Bi sehkirina her sê navên dawiyê, ji rojhilatê tîrêjê de deriyekî mezin ji erdê vebû, û yekî mezin serê xwe bi derxist. Çi bibînim ko Ezîz Axayê Silopî ye. Min ew nasî, lê wî ez nenasîm, û ev xeber ji min re gotin :

-Bira ji bo xwedê hine meke qerî û zarîn. Îşev civîna mezin heye ko kes nikare bête nik me, ma tu ji riya xwedê ketiye, ko welê dikiye gazî ?!. Hîn pir dirêjkî em ê xeberê bidin melean. Dojeh nêzîngî me ye dê çend zebaniyan bişînin û bi agir bera te bidin heya dimrî, lê te guneh e, raneweste, here mala xwe.

-Hey lo pepûko ! Tu ji agir ditirsî, ma agir bi min çi dike ? Agirê ko xwedê êxistî dilê min heke berdim bila dojeh jê bitirse, ko ew dê bê zebanî bimîne, li wê bi şûn de, ez dixwazim bêm civîna mezin bibînim û şuxlê min heye.

Li ser van pirsan Axê berê xwe da jêr û çend pirs gotin :

-Ma kesî te yê civakê li hire heye, ko bikaribî were diyarê civînê ?

-Erê Axa, heke ew jî ne wek min sê serbin, du mamên min li hire hene. Xeberê bide Şukrî û Nûriyê Mirdêsî bila destûra min bigrin da ko werim nik we. Ma tu min nas nakî ? Malava hinde em tev bi hev re di hepsê de man. Niho ez leqayî te bûm, tu li min radibî.

-Gava min tu dîtî hê sîpe bûyî, ji ber wê min tu nenasî. Li qisûrê menihêre, tu ne biyanî yî, dikarî werî bira. Ez dergevanê civîna mezin im, di êvarê de wilo emir dabû, ji ber wê min hinde tu kez kirî, de keremke were .

Ez çûm. Ezîz Axa ez himbêz kirim û daxistime jêr. Dîsan derî dada. Gava em daketin jêr, çi bibînim !. Wira jî alemek, lê alemeka ava. Rê, avahî, tevger. Tişteki ji êqil der bû. Hele kareba ji stêrkên ezmên pirtir bû.

Berî her tiştî min pirsî şuncivînê kir. Gote min : Divê li ser rêzika me, tu mamê xwe bibînî ko qartekê (kartekê – H.O) bide te, da bikarî biçê diyarê civînê.

Min pirsî mamê xwe yê Şukrî kir, got :, Ne di nav civînê de ye, niho li mal e, hat pirsî Hesên Xeyrî kir, û daket ber Dîcle ., .Gazî xortekî kir û qewîtî lê kirin.

Ezîz Axa ma li ber derî, ez bi xort re daketim ber Dîcle. Mamê min destmêj digirt, gava çav li min ket, hat ez himbêz kirim, û dilê xwe li min xweş kir, û destûra xort dayê, xort çû. Min pirsra mamê xwe yê din kir, got :

-Ew li bihiştê dimîne, herwekî li dinê ji siyasetê kanig dima, li vir jî xwe welê kanig digiriye.

-Mamo ma vira ne bihişt e ?!.

-Na. Hire qada xebata welêt e. Dixwazî te bişînim nik mamê te?. Here li bihiştê hêreke.

-Mamo te zimanê xwe yekcar guhertiye. Ez ditirsîm ko tu hîn li ser zaravayê welêt bî. Lê dinêrim peyva te tekûz e.

-Erê kurê min!. Heya du salan berê, em her kes li ser zaravayê welatê xwe diaxivîn. Lê pêrar ko Tirko Şêx Es-edê Hewlêrî bi dar da kirin, hat cîraniya me, û bi tipetipa camêr civatek ya zanînê hate pê. Niho li ser ziman dixebitin.

-Serekê civata zanînê kî ye?.

-Serek Şêx Es-edê Efendî ye, nivîsevan Salih Begê Hênî, û diwanzdeh jî libatên wê hene. Ev saleke bi pêkanîna ferhenga mezin mijûl dibin.

-Tu zanî mamo! Tirko zimanê me rakiriye.

-Erê, berî çardeh rojan min di Hişyariyê de xwandibû.

-Ma tu rojnameyên we hene?.

-Bi navê “Hişyarî”yê rojnameke me ya siyasî heye. Ew jî bû salek bi mêraniya Fuad Begê bi hev ket. Fuad Beg gerîndeyê berpirsiyar e, Kemal Fewzî gerîndeyê çapxanê ye, Hesên Xeyrî sernivîsevan e, û Hacî Extî xebergîhan e.

-Ma ji bo çi hûn Ehmedê Xanî nakine serokê civata zanînê?.

-Ehmedê Xanî çavdarê tevayîya xebatên zanînê ye.

-Piraniya we dîmokrat in, an arîstokrat in?.

-Ji rojnamevanan pê ve hemû arîstokrat in. Her yek hicetek di bin çengan de ye hinde navmalekê.

-Mamo. Ezîz Axa gote min civîna mezin heye, dixwazim tu min bibî û ez bibînim.

-Kurê min. Ez bi xwe naçim civînê, heke dixwazî, qartekê bidime te, here!.

-Ma ji bo çi naçî civînê?.

-Lawê min. Vê derê melivîne. Pirsên rast ên tehl in. Dema tiştêk bê fesal dibe ko kê kiriye, raste ras didime rûyan, û giliyên wan jî bi sernîvekê dikim. Vêca çavên xwe li kirên hev digrin. Tu bi xwe dizanî bihna min jî teng e, û xwe ranagrim. Dawî dilê hemû hevalan li min dimîne, ji ber wê yekê heft sal in ko careke tenê çûme civîna mezin. Kurê min, qence tu wer nekî. Hergav li ser axavtina welatê xwe were dîtin.

-Wey sed carî xwazî bi dilê te mamo!. Qene heft sal in tu carek ketiye civînê. Bi serê te ko di van heft salan de hê carekê jî neketime civînê. Min weka perçemekê perê xwe rûçikand, hemûyan pirsên min tehl dîtin. Bi çav hej li min dikin. Lê min hîn diyarê civînê nedîtiye. Çiku hemû dizanin devê min nasekine. Ji ber ko li nik me jî çavgirtin heye. Ji lewre, de bila ew derd bimînin di cihê xwe de. He min bibe diyarê civîna mezin, carekê li tevgera we binihêrim.

Mamê da pêşiyê. Em bi rê ketin. Qesreke bê awa mezin hate pêşiya me. Min pirs kir, got :Ev qesra civata zanînê ye ?. Ê me xwe gihandê. Nuh ava kiribûn, qesreke wilo mezin bû ko « Yildêz » nayênin bîra mirov, ez ecêbmayî bûbûm. Gelo tûbê qesra civîna mezin çilo bû ?. Em gihane derê qesra zanînê, mamê min got :

-Kurê min ! dizanî ?. « Hişyarî » li hire bi derdikeve.

-Ezbenî ma niho vekiriye ?.

-Erê, vekiriye, dixwazî em biçin, Fuad Beg, hevalan serekî bibînîn?.

Min dilkirina xwe nîşan da. Bi asansorê em hilkişîn tebeqeya nozdehan. Çapxane li wir bû. Xortekî du mil li ber derê çapxanê rawestîbû. Mamê min pirsra began kir, wî got :

-Hesen Xeyrî Beg bi navê rojnamê çûye li civîna mezin guhdariyê dike, begên mayî li hire ne.

Mamê min li pêş û ez li dû, em ketin nava çapxanê. Diktor Fuad bendek dinivisand. Di dema destguyaştinê de çavên min lêketin, sernavê wê „ Cendekê bê serî, destên çûne“ bû. Kemal Fewzî jî hejamara Hawarê ya hivdehan bi dest de bû. „ Tola karwên“* dixwand. Min pirsra Hacî Extî kir, gotin; çûye welêt ji me re xeberan bîne. Piştî dil û xatiran, Diktor got:

-Malava qe hûn bi ser me de nayên. Divê hûn yekcaran li halê me bipirsîn û hinek jî bi mal werin.

-Ev e bi ser we de hatim, û bi mal jî Birho bi malbata xwe ve, Şêx Evdîrehman, birek xortên ker, Seydxan, Elî-Can û Tewfîq Axa bi hinde hevalên xwe ve nehatin ?!.

-Erê tu hatî û ew hatin, lê ne wekî dawaza me. Tu bê cih û bê war mayî, hingê em ketin bîra te. Ev mêrxasên hanê jî neku ha bihatana, divyabû serê wan di hîmê bingehe welêt ketana û cendekê wan bihatana vir. Gava serê wan pê re bû, diyare li dest bêkêriya we ev şêrana mirin û xêra wan jî negîha welêt. Hele Tewfîq Axa hinde giliyê we bi sernîvekê kiriye, heke te bibînîn, ditirsim pirsên gelekî sar li rûyê te xînin.

-Ji xwe min jî dil heye ko biçim diyarê civîna mezin, ko çi bidîne rûyê min ez jî dê welê bidime rûyê hevalan. Ma ji derbiderbûnê wê da jî heye ?. Xwedê dihebînî, Hawaran kî ji we re tîne ?.

-Hacî Extî tîne. Ma dixwazî tu jî « Hişyarî » kê bire (bibe) ji hevalan re ?.

-Zor spasan dikim. Gelekî minêdar im ko yekê bibînîm, û bibim.

Li ser îşareta Diktor, Kemal Fewzî rabû bi nav çapxanê de çû. Min jî li çapxanê dinihêrî, çi çapxaneke delal! Çi rêzîkek pak!. Tu nema Kemal Fewzî vegeriya hat, „Hişyarî“ bi dest de bû. Xwerû bi herfên nuh bi derxistibûn, heşt rûpel bûn, ko giha destên min, serekê min çav lê gerand. Çavê min bi şî'reke delal ket, lê min wezna wê nedianî der. Şî'ra Diktor Fuad bi navê „Bijîşkê welêt“ bû. Lewma ji Kurdên dinê dikir. Ne gewre, ne şêx ne minewwer dihiştin. Di paşiyê de spasan li camêrên serkur û derbend dikirin, ko tê de şêrên wek Birho, Îhsan û Ferzende rabûbûn.

Hîn min dixwast bendek didoyên din jî bixwînim, min nihêrî destek li milê min ket. Berê xwe dayê ko melekek e, got:

-De rabe xorto! Şefeqê gewr kiriye, divê tu ji goristanê bi derkevî.

-Malava çi zû. Niho hatim, şuxlê min heye, ez ê îro li vir bimînîm, û şevê tê dê herim.

-Nabe, piştî şefeqê yekî li hir bête dîtin, divê ew li dinê venegere û em jê berpirsiyar dibin.

Ji bona rastiya xebera melek, min li çavên hevalan nihêrî. Kemal Fewzî serê xwe hejand, got “Rast dibêje”. Min got:

-Ma cezayê mayîna min ew ko tim li vir bimînîm? Ji xwe ez jî minêkarê wê yekê me.

Xwedê zane melek zahf xeyidî bû, ko çav li min sor kiribû.

-De zû rabe, an ne, ez ê gazî ruhstên bikim.

-De here lo !. Ma tu min bi ruhstên ditirsînî?. (Û vegerîme ser Fuad). Bira! Bi yekîtiya Yezdan û bi keser û dilê we bit, ko ez ne minêkarê çûyinê me. Min divê li nik we bimînim. Ne min civîna mezin dît, û ne jî Şêx. Ma holê çûyîn dibit?!

-Na... mayina te ne rast e. Ma li vir çi heye, heke welat e, li dinê ye, û xebat jî li wir e. Ji bona dîtina Şêx û civîna mezin şeveke din were.

Hîn pirs di devê me de bû, min nihêrî melekê me hevlekî xwe daye pê xwe û hat.

-Heke tu naçî, ev e ruhstên.

Ji ber ko carê di navbera Barzan û Bîrekpîr de min ruhstên dîtibû, ji min re nasbû.

-Here babo here!. Ruhstên dinasim. Û ez ne kesê ko bi virdîqan bitirsim.

Her du meleka li hev nihêrîn û gotin : “ Bi rastî serê vî hişk e, pirs pê de naçin, divê ruhstên bi xwe were” û çûn. Kemal Fewzî gote min:

-Te ne qenc kir, tu yê çûbûna, gava ev gilî bikin, ruhstên dê were. Divê em li vir bûna, û hatina bê fêde çi lê tê.

Li ser bêmediya hevalan êdî min nexwest li wir bimînim.

« Hişyarî » ya ko di destê min de, min pêça, ko têxim berîka xwe. Min dît destekî mezin dirêjî ber devê min bû. Min nas kir destê ruhstên bi xwe bû. Destê min ê ko Hişyarî tê de, bê hemdê min, li destê ruhstên da û ketim rê.

Bi hilweşandina destê min re, êşekê li dilê min xuya kir. Min çavê xwe vekirin, ko li nêzîka behrê, li ser mêrgekê razayî me, û min piştî destê xwe, di rex xwe de, li kuçekî daye, û xwîna germ lê tê. « Hişyarî » jî di destê min de tinebû. Şefeqê hîn nuh gewr kiribû.

Mesûî',keviya Deryaya Sor.15 Gulanê 1933.

***** *** *****

*Tola karwên: Helbesteke C. Bedirxan e.

Jêder, çavkanî û pirtûkên alîkar

a. Bi zimanê kurdî:

1. O. Sebrî :

Dîwana O. Sebrî. Amadekar A. Balî. Weşanên Apecê, N:136, çapa yekem, Stockholm 1998.

2. O.Sebrî:

Apo, gotinên xav nepijîn bê tav. Helbest, amadekirina Hemreş Reşo, çapa yekem, 1981
Almanya.

3. O. Sebrî:

Bîranînên mamoste O.Sebrî 1905 - 1930 -. Nisxeyeke bi komputer hatiye nivisandin, û hîna
çap nebûye.

4. O. Sebrî:

Çar leheng. Çîrok, sal 1984, cih û navê çapxanê ne diyar in.

5. O. Sebrî:

Derdên me. Gotar. Cih, sal û navê çapxanê ne diyar in.Lê di jêderan de diyare, ku sala 1955
an 1956ê li Şamê çapbûye.

6. O. Sebrî:

Bahoz. Helbest.1956, cih û navên çapxanê ne diyar in.Lê di jêderan de diyare, ku li Şamê
çapbûye.

7. O. Sebrî:

Elîfbêya kurdî. Cih, sal û navê çapxanê ne diyar in.Lê di jêderan de diyare, ku sala 1956ê li
Şamê çapbûye.

8. O. Sebrî:

Elîfbêya Tikûz. Şam 1984, navê çapxanê ne diyar e.

9. Samî Ehmed Namî:

Dîmenin ji dîroka winda. Weşanên Apecê, çapa yekem, Stockholm 1998.

10. Dr. H. Hebeş:

Raperîna çanda kurdî di kovara Hawarê de. Çapa yekem, belavgeha Hogir, Bonn 1996.

11. Dr. EbdilMecîd Şêxo:

Kovara Çiya, awêna çanda kurdî li Ewropa 1965 1970 -. çapa yekem, weşanên Dengê Bakur
2003, çapxana Adar Graphics Almanya.

12.Prof. Dr. Qenatê Kurdo:

Tarîxa edbiyata kurdî. Cild 1, çapa yekem, weşanên Roja nu, Stockholm 1983.

13.Deham Evdîlfezah:

Nerînek rexneyî li helbesta kurdî. Çapa yekem, çapxana Dar Elkatêb El-Erebî, Şam 1992.

14.Cegerxwîn:

Jînenîgariya min. Weşanên Apecê, çapa yekem, Stockholm 1998.

15. Celîlê Celîl:

Avtobiografiya Ebdurrizaq Bedirxan. Weşanên Havîbûn, çapa yekem Berlîn 1999.

16. Heyder Omer :

Ehmedê Xanî. Raman û huner. (destnivîs).

17, Heyder Omer:

Cegerxwînê çîroknivîs, nimûne Reşowê Darî. Weşanên Havîbûn, çapa yekem, Berlîn 2003.

18. Kovar a Hawar. 2 cild, weşanên Nûdem 34, amadekar F. Cewerî, çapa yekem, Stockholm 1998.

19. Kovar a Hêviya welêt 3 hejmar, cild 1, çapa yekem, Imanyayê 1976, amadekar: Sernivîser Hemreş Reşo

20. Kovar a Pênûs, weşanên Partiya Yekîtiya Demokrat a Kurd li Sûriyê. Rêxistina Ewropa , hej 2, 3, 8.

21. Kovar a Pirs 3, 6, 12, 13, 14, 15, 16.

22. Rojnama Armanc, hej 151, sal 1994.

23. Rojnam a Hêwa, hej 17, sal 2000.

b. Bi zimanê erebî:

1. القرآن الكريم .

2. عثمان صبري .

مذكرات المناضل الكردي الكبير المرحوم أوسمان صبري 1905-1930. ترجمة هورامي يزدي و دلاور زنكي، مراجعة توفيق الحسيني. نسخة مكتوبة على الكومبيوتر و غير مطبوعة

3. حسين العودات .

الموت في الديانات الشرقية. الأهالي للطبع و النشر والتوزيع. الطبعة الثانية، دمشق 1992

4. حيدر عمر .

فقي تيران. حياته، شعره، قيمته الفنية. الطبعة الأولى. مطبعة تكنوبرس، لبنان 1993

5. محمد أمين زكي .

خلاصة تاريخ الكرد و كردستان من أقدم العصور حتى الآن. ترجمة محمد علي عوني، الناشر حسين قاسم حسين ، مطابع زين الدين، القرية - لبنان 1985

6. جليلي جليل .

نهضة الأكراد الثقافية و القومية في نهاية القرن التاسع عشر و بداية القرن العشرين. ترجمة باقي نازي ، د. ولاتو ، و كدر . منشورات رابطة كاوا للثقافة الكردية، الطبعة الأولى، دار الكاتب، بيروت 1986

7. جليلي جليل .

بقعة ضوء. من مذكرات عبدالرزاق بدرخان، سيرة ذاتية. ترجمة حيدر عمر و علي جعفر. منشورات هافيبون، الطبعة الأولى، برلين 2000

8. الدكتور بله ج شيركو .

القضية الكردية. منشورات رابطة كاوا للثقافة الكردية، دار الكاتب، الطبعة الأولى، بيروت 1986

9. عبدالعزيز الحاج .

- القضية الكردية في العشرينات. المؤسسة العربية للدراسات، الطبعة الأولى، بيروت 1984
- عبدالحميد درويش. 10.
- أضواء على الحركة الكردية في سوريا. الطبعة الأولى 2000. مكان الطبع غير معروف
- إيفلين فريد جورج. 11.
- نجيب محفوظ و القصة القصيرة. دار الشروق للنشر و التوزيع، الطبعة الأولى، عمان، الأردن 1988
- ريببه ويليك و أوستين وارن. 12.
- نظرية الأدب. ترجمة محي الدين صبحي، مراجعة الدكتور حسام الخطيب. مطبعة الطرابيشي، الطبعة الأولى 1972
- الدكتور محمد غنيمي هلال. 13.
- النقد الأدبي الحديث. دار العودة، بيروت 1987. رقم الطبعة غير معروف
- الدكتور فايز الداية. 14.
- جماليات الأسلوب. دار الفكر المعاصر- بيروت، و دار الفكر- دمشق. الطبعة الثانية 1990
- الدكتور محمد شكري عياد. 15.
- المذاهب الأدبية و النقدية عند العرب و الغربيين. سلسلة عالم المعرفة 177. الكويت 1993
- الدكتور كمال معروف. 16.
- الأدب الكلاسيكي الكردي. مجلة هفكرتن. اصدار منظمة الخارج لحزب الاتحاد الشعبي الكردي في سوريا، العدد المزدوج 36، 37. كانون الثاني 2001
- الدكتور روزاد علي. 17.
- الحياة البرلمانية في جبل الكرد. مجلة الحوار. السنة السابعة، العدد المزدوج 27، 26، شتاء، ربيع 2000
- جواد ملا. 18.
- ذكرياتي مع أبو عثمان صبري. دار النشر و رقم الطبعة غير معروفان

Ji berhemên daner

a. Bi zimanê kurdî:

1. Bi birînan te li dergehên cîhanê da.

Helbesteke dirêj e, ji bo serhildana gele kurd ya bihara 1991ê li Başûrê Kurdistanê, diyarî ye.

2. Cegerxwîn ê çîroknivîs. Weşanên Havîbûn, Berlîn 2003.

3. Ehmedê Xanî. Raman û huner. Ev pirtûk ji bo çapê amade ye.

4. Gelek Lêkolînên wêjeyî, ku di gelek rojname û kovarên kurdî de, li der û hindirê welêt, navên ne rast wek: H. Gundî. H. Kohî, bihatine weşandin.

5.

b. Bi zimanê erebî:

1. أحمد خاني في الملحمة الشعرية مم و زين. مطبعة العجلوني، دمشق 1991.

2. فقي تيران. حياته، شعره، قيمته الفنية. مطبعة تكنوبرس، لبنان 1993.

3. في الميزان. ردود، مغالطات، قرصنة. حلب 1998.

4. بقعة ضوء. من مذكرات عبدالرزاق بدرخان. سيرة ذاتية. ترجمة من الكوردية الى العربية. بالاشتراك مع علي جعفر. دار نشر هافييون، برلين 2000.
